

Ára 40 dinár

Poštárina plaćena u gotovi

HID

IRODALOM ★ MŰVÉSZET ★ KRITIKA

XV. ÉVF. ★ AUGUSZTUS ★ 1951

Tűzoltóknak és nem tűzoltóknak
egyformán hasznos és érdekes látnivalókat nyújt

1950 szeptember 9-ikétől 23-ikáig
mindennap reggel 7-től este 7-ig

A VAJDASÁGI TŰZOLTÓKIÁLLITÁS

UJVIDÉKEN

a Jugoszláv Hadsereg 73 szám
alatti géptechnikai közép-
iskolában. — Belépődíj nincs.

HID

XV. évf. 8. sz. 1951 augusztus

Szerkesztőbizottsági tagok: Ernyes György, Herceg János, Lőrinc Péter, Majtényi Mihály, Oltajos Mihály, B. Szabó György

Felelős szerkesztő: Majtényi Mihály

Tizenöt éves a HÍD

Tulajdonképpen tizennyolcadik életévét tapossa már folyóiratunk, hiszen 1934 májusában jelent meg első száma. Mégis csak tizenöt évet élt belőle, mert a megszállás éveiben 1942-ben, 1943-ban, 1944-ben ideiglenesen halott volt, habár mindannyian tudtuk, hogy hamarosan új életre fog kelni. Es csakugyan. Megjelent 1934 májusától 1941 márciusáig, hogy azután 1945 őszén új köntösben, de a régi eszmék síkon újra a közönség elé kerüljön. A folyóiratok ugyanis feltamadhatnak, mert a folyóiratok nem emberek, hogy csak egy haláluk lehessen. Egykori szerkesztőik: Mayer Ottmár, Simókovich Rókus rég halottak, rég emlékoszlop alatt fekszenek, de a HÍD maga él és mint élő szervezet, változik is. Azért — HÍD és nem csupán a neve szerint az.

Mint élő szervezet mindig is változott. Hiszen nem úgy született 1934-ben, mint a dolgozók harcos fegyvere, ha haladoszellemtől volt is, már első számától kezdve. Mert egy kis haladoszellemtől, polgári ifjúsági csoport indította el útjára és ez a csoport, habár az ifjúságnak kívánt is utat mutatni az akkori kaoszban, munkanélküliségben, gazdasági, politikai és világnézeti, ideológiai válságban és habár biztos is volt abban, hogy a fasizmus útja, hogy az akkor éppen uralomra került nacional-szocializmus útja feltétlenül elvetendő, mégsem szűrte le még önmagának sem a helyzetből adódó tanulságokat, tévelygett még és kereste az egyedül célhozvezető utat; nem talált rá még önmagára és amikor az ifjúság számára próbálta megtalálni az utat, a maga számára is kereste azt még.

Nagyon jóakarátú, nagyon jóhiszemű, haladoszellemtől, amolyan narodnyiki utópizmusban tévelygő csoport indította meg akkoriban a HÍD-at. Idealisták voltak a csoport tagjai, nem tudtak az osztályharcról, túlon túl nagy, kizárólagos jelentőséget tulajdonítottak az észnek, tudásnak, belátásnak és ezzel egyszersmind persze az értelmiségiek rettegének is és úgy gondolták, együtt van a helye mind az ifjúságnak és az értelmiségi ifjak feladata, hogy elvegyülve a nép közé tudást adjanak annak.

A »fiatalok Hídja« inkább volt társadalmi, kulturális, világnézeti szemle, mint irodalmi folyóirat. A vajdasági társadalmat akarta megismerni, hogy kiutat találjon belőle, hogy új kultúrát teremthessen talaján. Falukutatásában, még talán inkább folklórt adott, mint szociográfiát persze és utópista volt az állásfoglalása, mondjuk, akkor is, amikor az ifjú képzőművészek, a Hangyák, az Almásiak, a Kovácsok útját akarta egyen-

götni, mert azt tanácsolta nekik, ne legyenek professzionisták, ne legyenek mesterségük szerint is festők, szobrászok, de tanítsanak, kereskedjenek, járjanak gyárakba, műhelyekbe vagy a szántóföldekre továbbra is és csak esténként, csak vasárnaponként éljenek a művészetnek; csak így építhetik ki kapcsolataikat a néppel. Mert — és itt már nem tévednek — »Az irodalom a népek lelkiismerete«. Ennek az irodalomnak nevében ítélik el akkori irodalmi folyóiratunkat, amely elszakadt a néptől. »Egyetlen, bizonyos színvonalat tartó szépirodalmi folyóiratunk 2 évfolyamán keresztül olyan regényt közöl, amely — Istennek hála — nem érdekelheti magyar közönségünket.« Örök emberi irodalmat várnak íróinktól, de olyat, amely egyúttal belekapcsolódik a korba is, a talajba, a népbe is, de amely éppen azért, mert elmélyíti a helyi problémákat, nem »vicinális irodalom« mégsem. Néhol, a számtalan vitacikkben különösen, már rátapint ez az ifjúsági folyóirat az osztályharc útjára és ha »népet« említ, a dolgozókra gondol. A dolgozók teremtik meg az akkori HÍD szerint is a magyar kultúrát, nem pedig a bridzselő polgári egyesületek.

* A HÍD igyekszik kijelölni a maga helyét a vajdasági ifjúsági folyóiratok között. Egyik cikkében felsorolja azokat a folyóiratokat, amelyek ifjúságiak voltak vagy legalább is helyet adtak lapjaikon az ifjúságnak is. Pár szóval jellemzi is a konzervatív Renaissance-ot (1920), a már haladóbb polgári Fáklyát (1921). Tamás: Ifjúságát (1922), az aktivista Út-at (1922—24), Csincsák szerb-magyar lapját a »Mladost — Ifjúságot« (1925), Hecceg: Iksz-ét (1929), Komáromi: Zivatarát, majd az 1932-ben megjelenő és egymásba folyó Örtüzet, Vajdaságot, a »Tovább«-ra már nem utalva. Úgy érzi a szerkesztőség, hogy az 1934-es HÍD az 1932-es folyóiratoknak, így az Örtüzetnek egyenes folytatása. Talán éppen ezért érdemes bele-beleolvasni ezekbe a folyóiratokba is. Főleg az érdekel bennünket, hogyan gondolkoztak ezek a lapok a művészetről, vagy milyen álláspontot foglaltak el, mondjuk, a nemzeti kérdésben. A szeptemberi Vajdaság (1932) például megállapítja, hogy egy átmeneti korszaknak — és ilyen a mi korszakunk is, — nincs és nem lehet tökéletes művészete. A művészet csak akkor lesz majd újra egészen magas színvonalú, ha már előzőleg felszabadult az ember, ha ezzel egyként szűnik meg a nyomor és a fényűzés. Mégis, már ma lehet író, lehet művész a proletár, mondja, a művészet ma sem szükségképpen arisztokratikus.

A novemberi szám (»Tovább«) két cikket is közöl a nemzeti kérdésről. Ez annál is inkább érdekel bennünket, mert hiszen a »Szervezett Munkás« még sokszor a kizárólagos nemzetközi osztályharc, alapján állt és nem tulajdonított nagyobb jelentőséget a nemzeti eszmének, szabadságharcnak, talán kivéve az akkor aktuális gyarmati felszabadító harcot. És érdekel ez az állásfoglalás bennünket egyéni, személyi szempontból is ez egyszer. Hiszen az egyik cikket az akkor éppen leértécsizett Pap Pál írta. Az egyik cikk tulajdonképp a csehszlovákiai »Sarló« véleményét idézi. »Nemzeti önrendelkezést követelünk... Nemzetköziségünk is helyzetünkből adódik... Nemzet és nemzetköziség elválaszthatatlanok, ha szabad nemzeteket és felszabadult dolgozókat akarunk...«

Pap Pál itt még nem találta meg önmagát, még nincs egyéni stílusa, nyelve és mint a kezdők, erőlteti a dialektikát, belemagyarazza a dolgokba, nem belőlük vonja el azt. De amit a nemzeti kérdéstről mond, feltétlen megállja a helyét, feltétlen igaz. »... ostobaság az az állítás, — mondja —, amely szerint a mai kapitalista rendszer egyenes negálása az internacionális rendszer volna, amely a priori minden nemzeti életmeg-

nyilvánulást kizár. Már pedig a szocializmus a népeknek a legnagyobb szabadságot biztosítja...» A szocializmus, folytatja, nemzeti és nemzetközi egyszerre, kifejleszti a nemzeteket, lehetőséget nyújt a teljes nemzeti szabadságra és éppen ezáltal hozza közel egymáshoz az egyes nemzeteket, ezáltal teszi őket nemzetközivé.

1935-ben és 1936 elején a HÍD humanizmusa egyre inkább alakul át szocialista humanizmussá. A vitacikkekbe és elméleti fejtegetésekbe, — hiszen az ifjakat éppen a sok vita, sok elmélet jellemzi, az, hogy az elméletet még nem kapcsolják a gyakorlattal, hogy inkább mozognak a fellegek között, mint a konkrét valóság talaján — szóval, az elméleti cikkekbe egyre inkább csúszik bele a materializmus, a társadalom osztályokra bontása. Az áprilisi számban (1936) egy kis szerkesztői üzenet ragadja meg figyelmünket. Egy beküldött cikket utasít vissza benne a szerkesztő. A cikk megüti a lap színvonalát, de »nem ilyenek kellenek. Lapunk átszervezés alatt áll és elhatároztuk, hogy az átszervezést olvasótáborunk óhaja szerint fogjuk elvégezni.« A következő számokban már közli is a HÍD olvasói véleményeit arról, mivel foglalkozzon a lap: de már ebben az áprilisi számban is meglep egyes cikkek új hangja. Mert ezek a cikkek a konkrét valóságról szólnak, azt elemzik, s az elemzés kapcsán adnak csupán elméletet, egyúttal határozottan állást is foglalva a konkrét politikai kérdésekben; harcra hívnak fel ezek a cikkek a fasiszmus ellen, Hitler ellen, aki Krupp embere és a munkások és a nemzetek ellensége. A cikk írója Hajdú Vilmos, azaz ez alkalommal — Mayer Ottmár. Mert ekkor már ő is, mások is beléptek a Hídba az új fiatalok közül és az utópizmus síkjáról az osztályharc síkjára mentik át a lapot. A májusi szám ezt már tudatja is a közönséggel; az eddigi szerkesztő lemond, közli egy kis szerkesztőségi hír. Az új szerkesztő pedig, mint ezt vonal alatt olvashatjuk, Simókovich Rókus.*) A haladó fiatalság lapja: marad persze a HÍD, de a borítéklap mégis egy új szóra hívja fel a figyelmet. »A »Híd« a harc os fiatalok lapja« — ezt hangoztatja kövér betűkkel a belső borítéklap.

Az új HÍD csakugyan harc os lap és meg is teremti a magyar szabadságharc os hagyományt. Már a májusi szám közöl egy nagyobb cikket a magyar parasztfelkelésekről és ugyanez a szám felveszi már a harcot a fasiszta »A Néppel«, ha ezt még ez egyszer talán túlelméleti módon cselekszi is. Még ez egyszer, mert később erről már nincsen szó. A HÍD nem tiszta elméletet igyekszik adni, hanem útmutatást az antifasiszta harcok során. Éppen ezért a konkrét valóságot ismerteti olvasóival, a nemzetközi helyzetet és — Vajdaság multját és jelenét. Nem adja a történelmi materializmus elméletét, de adja azt gyakorlati alkalmazásában, mint a konkrét valóság elemzésének elméleti alapját. Számos cikkben igyekszik a HÍD felfedezni Vajdaságot, a vajdasági falut, a vajdasági dolgozók, munkások, értelmiségiek, diákok, főiskolások társadalmi, gazdasági helyzetét, kulturális színvonalát, hogy ebből kiki ráismerjen helyére, arra a helyre, amelyet el kell foglalnia a társadalmi és politikai harcok során. Kútforrás alapján, statisztikai adatok alapján vázolják fel a Híd cikkírói a való helyzetet és adják Vajdaság szociográfiáját, sőt szociológiáját és az ebből adódó állásfoglalásokat. Nem sok elméletet adnak ezek a cikkek. Csak itt-ott rámutatnak egy-egy nagy igazságra, mint például, a jugoszláviai kisbirtokokról szólva, a paraszti birtokosokról szólva, egy ily közbevetett megjegyzéssel: »A mai gazdasági rendszer ezen a téren is kimerült minden megoldási lehetőségéből.«

*) Egyelőre, mert hamarosan Mayer Ottmár váltotta fel.

Vajdaság társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális helyzetének feltárása a HÍD legfontosabb tevékenysége. Ezen a téren érte el a HÍD a legnagyobb eredményeket. Az első évfolyamok során talán követett el kisebb hibákat is a lap ezen a téren. Talán nem sikerült még eléggé különválasztani akkoriban a népi kultúrát a »népiesch« kultúrától, az igaz népi kulturális megnyilatkozásokat a hazug »tschikósch-romantikától«, a hazaffy verai jánosok hangoskodásától. A gyöngyösbokrétára gondolok itt például, amelyet akkori megrendezésében feltétlenül helyesen ítél el a HÍD, de amelyet mégsem kellett volna a maga egészében elvetnie. Hiszen bizonyos, hogy főleg parasztszédítésről volt szó, hogy a népieskedő polgárok nem ismerték a népi kultúrát, hogy mint a lap mondja, a nép a Tivár-ruhát sem tudja megvenni és a Bata-cipőt sem, nemhogy rámás csizmát és selymrokolyát vásárolgasson.

A vajdasági problémakör mellett a HÍD a legnagyobb súlyt a világhelyzet megismerésére helyezi. Ír a spanyol szabadságharcról, a Szovjetszövetségről, az ázsiai népek harcairól, a faszizmusról, hirdeti a harcot a békéért, a faszizmus és imperializmus ellen.

1938-ban már egyre inkább terjed a hazug faji elmélet, a hitleri méreg, főleg horthy-méreg alakjában a vajdasági magyar kispolgárok között, azok között, akik a magyar párt, az egyes kultúrkörök, főleg a szabadkai Népkör vezetőinek befolyása alá kerültek. Megindult egy új vízőzön áradata. Fel kellett lépni az ár ellen, szembe kellett vele helyezkedni, fel kellett venni a harcot a hazug népiség, hazug népieskedés ellen, »mélymagyarok« és »hígmagyarok« ellen. Pap Pált éppen akkoriban ítelték el Belgrádban 16 esztendőre — távollétében. Mert Pap Pál akkor már Becskerekre (Zrenyanin) át Szabadkára került és készült a további harcra, most már az illegalitásból. A Párt Zágrábba küldte Pap Pált, de még a szabadkai bújdosása idején, míg várta a Párt intézkedését, szembehelyezkedett az árral, megkezdte az úszást az ár ellen. Természetesen a Híd oldalain. Ez a cikk megérdemli, hogy teljes egészében is megismerkedjünk vele. Egy pár mondatát ideiktatom. — »A hamis eszméknek is van konjunktúrája. Ilyenkor elbizakodva, hengegve mutogatják magukat az egész világ előtt. És ezekben a napokban sok embert elfog a vágy, hogy a hamis árral együtt ússzon.« Majd így folytatja: »Mi nem akarunk egyetérteni azokkal, akiknek annyira szívéhez nőtt az esernyős béke. Mi tudjuk és valljuk, hogy a világ csak pillanatnyilag az izmos butaké... Mi, igenis, úszunk az ár ellen is!« Persze a fasiszták értelmezésében Pap Pál és Pap Pálék, Ottmár és Ottmárék nem voltak magyarok. De Pap Pál megfelel nekik is: »Nem. A kicsiknek és gyáváknak, a számítóknak és álszenteknek mi nem vagyunk magyarok. A mi magyarságunk nem a konjunktúrában előbúvó pincebogaraké, a miénk a küzdelem, harcos hit és kiállás... Alljuk támadásait a ma gyáva hangoskodóinak, akik bölcsen hallgattak, míg mi a nép igazáért küzdöttünk... Éppen azért, mert népünkhöz hívek akarunk maradni, mert a horog, a tengely és a Ferenc (Herceg) nem magyar... Úgyanúgy megvetjük a nemzeti gyűlöletet, mint a nemzetüket tagadókat... Mi hídát vertünk, amely összeköt bennünket, falu és város dolgozóit... A mi hídunkat nem lehet már lerombolni.«

Ezek a sorok akkoriban nem vonatkoztak persze a Kalangyára. Míg az 1932-es folyóiratok felvették a harcot a Kalangyával, mert az is támadta őket és megfutamodóknak nevezte a »Vajdaság«, a »Tovább« íróit, a HÍD a Népfront síkján állott, azt szervezte és ezért az akkor haladó polgári Kalangyával bizonyos határok között együttműködött. Míg

az 1932-es folyóiratok a Kalangya támadására így válaszolnak egyebek között: »Tehát a vajdasági kisebbségi polgári irodalom csakis Kalangya (értsd: haladza) védjeggyel ellátva valódi!« Addig a HÍD »meg-nem-támadási szerződést« köt a Kalangyával, mindaddig amíg a Kalangya antifasiszta sikon halad természetesen, és írói munkatársaivá válnak a Kalangyának.*) 1940—41 folyamán azonban változik a helyzet. Akkor indul a becsei »Magyar Élet« is, a becsei, Becse-környéki és más klerofasiszták lapja és a Kalangya is — a Magyar Párt és a jugoszláv profasizmus befolyása alatt — közöl néhány fasisztázó írást. Deák Leó például dicséri a hitleri visszatelepítéseket, deportálásokat, Veréb véglegesen temeti a demokráciát és reméli, hogy az »új társadalmi eszmék emberei« jobb erkölcsi alappal rendelkeznek. Atveszi a Kalangya a beográdi Vreme dicséző cikkét Horthyról. Bolgár pedig elvetve a nemzetközi szocializmust, a nemzeti »szocializmust« dicséri, csak megpróbálja azt még a liberalizmussal is elvegyíteni, hogy így még hatásosabb legyen a recept. Ezek után került sor arra, hogy a HÍD harcba lépett a Kalangyával és a Magyar Élettel.

Az 1940 decemberi számban találjuk az első vita cikket. Bolgárral polemizál ebben a cikkíró és kitér a nemzeti kérdésre is. Hiszen Bolgár a nemzetközi szocializmusról azt írja, hogy »... nincs meg az az elméleti és gyakorlati lehetősége, hogy tanait nacionalizmussal bővítse ki, ezért vagy elszigetelve kell maradnia, vagy el kell buknia a természetesebb és erősebb nemzeti gondolattal (Értsd — nacionalszocializmussal) vívott küzdelemben«. A HÍD cikkírója így válaszol Bolgárnak: »Ezt akkor írja Bolgár László, amikor a nemzeti, faji eszme nevében jogfosztottakká teszik a kis nemzeteket, amikor a kis nemzetek elveszítik nemzeti függetlenségüket, nemzeti kultúrájuk lehetőségét és amikor ez ellen a kis nemzetek felső köreinek egyetlen szava sincs, de amikor a kis nemzetek alsóbb néposztályai, a nép, egymagában is folytatja a küzdelmet nemzeti mivoltának megőrzésére... Mert ma, igenis, mindenütt a néptömegek, az alsóbb néposztályok a nemzeti eszme hordozói és sehol még e dolgozó tömegek lelkében nem került összeütközésbe a szociális eszme és a nemzeti hovatartozandóság tudata.«

Ez decemberben volt. December végén azután, a nagy szabadkai lebukás alkalmával, lefogták Mayer Ottmárt, a HÍD szerkesztőjét is és csak március 27-ike szabadította ki a hsszantartó »vizsgálati fogságból«. A Híd persze ezt nem szenvedhette meg. Továbbra is meg kellett jelennie. Így azután a még megjelenő 3 szám (1941 január, február, március) az akkor már régebbi idő óta rendszeresen megjelenő képeslap nevét vette fel és Laták István szerkesztésében. »Világkép« címen került a közönség elé. A »Világkép« folytatta a vitát a »Kalangyával« és a »Magyar Élettel« is. A »Magyar Élet« ugyan a faji elmélet »ellen« írt cikket, elítélve azt az egyház nevében, de ez elítélés helyenként így hangzott: »sikerült (a német fasizmusnak) a történelemben páratlanul álló nemzeti öntudatot és nemzeti egységet talpraállítaniok... a szociális és erkölcsi anarchiát és káoszt kiküszöbölik lépésről-lépésre...« Elismeri a »Magyar Élet« azt is, hogy egyes fajok »sokkal nagyobb szellemi képességgel rendelkeznek, mint mások« és persze azt is, hogy »az erősebb, életképebb faj kötelessége: sugározni a kultúra erkölcsi tőkét — az elmaredőbb és gyöngébb fajokra...«

*) El kell ismerni a Kalangya által ezt a platformát hosszú esztendőkn át liberális, sőt demokratikus, haladó szellemű polgári folyóirat volt és mind saját munkatársaitól, mind a hidasoktól közölt komoly írásokat.

Vitába bocsátkozik a Híd, azaz »Világkép« esztétikai téren is a Kalangyával és ez ma is föltétlen érdeklődésünkre tarthat számot. Különben is — tekintve, hogy ma a HÍD főleg irodalmi lap — végig kell kísérnünk a régi HÍD irodalmi vonalát, irodalmi működését. Már az 1936-iki, májusi szám (amellyel Ottmárék átvették a lapot) ír erről a kérdéstről: »... Nemzeti kultúránk lényegében fel kell ismernünk az érintkezési pontokat, melyek révén a világ kultúrközösségébe kapcsolódhatunk. És nagyon jól tudjuk, hogy azt éppen a nemzeti kultúra tökéletes fejlesztésével érhetjük el.« Ebben a HÍD egyben állást foglalt az akkori és későbbi vitával szemben is, amely a »vajdasági irodalom« és a lokális »helyi szín« körül folyt.

1939-ben (január-februári kettős szám) a nagy beszámolóban, amelyben azt is megállapítják, hogy a HÍD egy negyed részében hoz csak irodalmat és hogy egyelőre kevesen vannak olyan beérkezett írók Vajdaságban, akik a nép, a dolgozók érdekeit tartanák szem előtt, akik a néppel harcolnának. Mindehhez hozzáteszi a szerkesztőség, hogy a színvonal igen fontos mind a művészi, mind az agitációs meggyőző erő és hatás szempontjából. A dolgozók művészetének, írja itt a HÍD, el kell érni a polgári művészet színvonalát. »Csiszoltabb, kiforrottabb, kevesebb jelszóval és több mélységgel megalkotott írásokat kell nyilvánosságra hoznunk.« Nem, a Híd egváltalán nem volt híve a »szólamirodalomnak«, a jelszóirodalomnak, csak bele kellett törődnie abba, hogy munkatársai jórésztől ilyen irodalmat kap közlésre.

Sokkal többet mond a Világkép januári számában (1941) az esztétikai tárgyú Kalangya-vita (Kisbérivel) és az akkor megjelent Újházi-könyv kritikája. Ez a cikk elismeri, hogy a művészetnek megvan a maga sajátos, különálló törvényszerűsége, de hozzáteszi, hogy ezek a sajátosságok bizonyos kölcsönhatás viszonyában állanak a társadalom egyéb sajátosságával. Éppen ezért a művészet célja nem önmaga. Az igazságot, valóságot adja, persze a művészi megélés és ábrázolás eszközeivel. Éppen ezért nem művészet a magyarázás, a szólam, a jelszavak irodalma. Elismeri a megélés szükségszerűségét, az írói egyéniség és tehetség szükségességét, a forma fontosságát az irodalomban, de óva int attól, hogy elvetve a tartalmat, az objektív valóságot szubjektívizmusbá, formalizmusbá süllyedjünk. Elveti a cikkíró a tendenciózus irodalmat, de az artista irodalomban is meglátja a tendenciát »a megfutamodás, szemlecsukás, multba vagy mellékvágányokra térés tendenciáját.« Viszont, aki egyénien, élményszerűen adja a valóságot, az nem tendenciózus, de nem is ad l'art pour l'art művészetet. Ha az író nem is szólal meg, beszél helyette a mű és az olvasó lelkében ki fog alakulni bizonyos vélemény és állásfoglalás. »Az író nem ad tendenciát, a mű azonban mégis ad állásfoglalást. Nem a könyv lapjain, de az olvasó lelkében!«

És néhány oldallal odébb ugyanez a vélemény szólal meg, mint gyakorlati útmutatás. Mert Újházi István »Napokat eszik a kisdíák« című könyvében kimondottan agitál, de »Újházi állításainak nincs eszmei meggyőző ereje éppen azért, mert nincs művészi meggyőző ereje.« Vagy más helyen: »Újházi nem a valódi, élő embert formázza, miközben esetleg gondolatai is támadnak, hanem saját elgondolásait próbálja az élő ember alakjába önteni. De az elgondolás sablónok között mozog. Az elgondolás leegyszerűsít. Jónak és rossznak tartja az embert...«

Meg kell állapítanunk: az egykori HÍD olyan esztétikát adott, amelyet sem akkor, sem új formájában, a felszabadulás után még nem tudott megvalósítani a maga teljességében. Kevés is volt akkor valóban

az olyan beérkezett író, aki a néppel együtt állt és bukott. Hiszen a polgári irodalom sem tudott komoly alkotásokra rámutatni. Így a HÍD, ha komoly irodalmat kívánt mégis nyújtani olvasóinak, kénytelen volt sokszor Móricz Zsigmondot, Shelleyt, Szemjonovot, Vörösmartyt, Szabó Dezsőt, Adyt, Petőfit, Csokonait, Anna Segherst stb. hozni. Jugoszláv költőket is gyakran hozott és a Híd-könyvtárban olcsón adta a nép kezébe Petőfit, Adyt, József Attilát, Fazekast. Mindez persze nem jelenti azt, hogy vajdasági magyar írók egyáltalán nem szerepeltek volna. Szerepeltek és adtak néhanapján komoly írást is. Új írók jelentek meg abban az időben a lap oldalain. Hiszen ismert író akkor csak kettő volt, olyan aki még a »Szervezett Munkás« idejében megjelent nyomtatásban. Gál László és Thurzó Lajos is ebben az időben jelentkeztek először. A becsei Darvas József is többször adta írásait a Hídba. Nem kívánunk megemlékezni Soós Tiborról, Morvai Gyuláról stb., de feltétlenül ki kell emelnünk az akkori új írók közül Óz Szabót, Kaszás Katát és Atlasz Jánost. Egyik sincs közöttünk. Tehetségek voltak, komoly tehetségek, sajnos nem fejleszthették ki tehetségüket. Meghaltak az osztályharc és a szabadságharc frontján, elestek, mielőbb nagyobb műveket alkothattak volna. Óz Szabó neve talán ismert még így is. Kaszás Katáról ma már csak kevesen tudják, hogy két nyelven is írt (szerbül — Kata Kosac). Jót adott, habár nem is az írást tartotta kenyerének, habár nem az elbeszélés, nem a riport volt »főműve«. Főműve a harc volt. És úgy halt meg az osztályellenség kezén, szörnyű kínzások közepette, hogy a nevét sem mondta meg kínzóinak.

Az akkori festők, szobrászok talán szerencsésebbek voltak. Egy kiállításról számol be a HÍD, fiatalok képzőművészeti kiállításáról. És a legtöbb név — ha akkor még nem is sokat jelentett — ma már általában ismert. Hiszen Hangya Bandi, Almási, Bosán, B. Szabó is ott voltak a kiállítók között. Ők kifejleszthették tehetségüket, nem estek el mint számos írónk, mint az igen jó és egyéni stílusú publicisták, mint Pap Pál vagy Stern Endre-Enci, a HÍD Fekete Bélája.

Az egykori HÍD eltalálta azt a hangot is, amely közönségének, a város és falu dolgozóinak megfelelt. Tartalma mellett, harcahívása mellett, ez a hang is hozzájárult ahhoz, hogy a lap olvasótábora egyre növekedjék. Míg az egykori utópista, ifjúsági Hídnak, a Lévai szerkesztette folyóiratnak, példányszáma eleinte 500 majd utóbb 700 körül mozgott, 1937-ben a Mayer Ottmár lapjának már 900-ra, egy év múlva, tehát 1938-ban pedig 1200-ra szökött fel a példányszáma. 1936-ban még igen kevés olvasója volt a Hídnak falun. 1938-ban a lap példányainak nagyob-bik fele került falura, a földmunkások kezébe. Persze lehetett volna a Hídnak sokkal nagyobb is a példányszáma. De, habár eleinte a 2 íves Híd ára 3 dinár volt és később is, a 3 íves lap, sőt a kettős számok ára sem lett több 4 dinárnál, mégis, abban az időben a 10 dináros napszám idején, ez is roppant összeg. Így esett azután, hogy a városban is átlag 4 olvasóra jutott egy eladott lap-példány, falun viszont átlag 14-en olvastak egy-egy példányt. Talán még az egy-negyed rész iskolázott, értelmi-ségi Híd-olvasó sem vásárolt olvasónként egy-egy külön-példányt. Össze-szevissza kb 12.000 olvasója volt így a folyóiratnak, ami abban az időben óriási szám Vajdaságban, magyar dolgozók között.

De hiszen nem is csupán olvasókról volt szó. A Híd-olvasók tábora nemcsak olvasókat jelentett. És abban is volt a lap jelentősége, hogy nem csupán olvasókra számított, de egyúttal aktív harcosokra is. A Híd-olvasók tábora — aktív harcosok antifasiszta szervezetét jelentette. Hiszen a Hídat különösen falun olvasócsoportokban olvasták és magyaráz-

ták, a Híd jelentős sajtóértekezleteket tartott, amelyen az írók, szerkesztők és terjesztők nem csupán terjesztési problémákat vitattak meg. A Híd terjesztői — egyúttal szervezők, aktivisták is voltak, akik megszervezték Vajdaság magyar dolgozóit a közeledő harcra. És ez a harci szervezkedés semmi pénzébe sem került a Pártnak. A Híd-terjesztők ugyanis megkapták a terjesztésért járó 20—25⁰/o-ot, de ezt nem egyéni céljaikra fordították, hanem utazásaikra, a futárszolgálat céljaira és más szervezési költségek fedezésére. A Híd, a 4 dináros 50 oldalas Híd, nemcsak a szerkesztőséget, nemcsak a kiadóhivatalt tartotta el, de eltartotta magát a szervezetet is, jutott belőle a szervezés költségeire is. A zseniális ötlet maga és kivitele is Mayer, Ottmárt dicséri.

Míg az egykori 1934-es Híd elítélt minden — képzőművészeti — professzionalizmust is, a későbbi Híd, már, úgy 1940-ben, odáig is eljutott, hogy fizethetett munkatársainak. Professzionalista persze csupán szerkesztője, Ottmár lehetett, aki ekkor már megszabadult könyvelői foglalkozásától, de a munkatársaknak is juttathattak már — ha csupán 10 dinárt is oldalanként. A falusi tudósítóknak pénzben is jelentett valamit ez a kis összeg, de ezentúl szimbólikus jelentősége volt a szerény tíz dinároknak. Azt mondta ez a kis összeg is, hogy a munkát mindenhol meg kell fizetni, hogy a Híd a harcosoktól sem kíván ingyen munkát. Mér akkor sem, ha ezt mindenki szívesen adja önmagáért, a maga eszméinek megvalósításáért.

1945 őszén újból megindult a HÍD. Lassanként egyre inkább irodalmi folyóirattá alakult át, de hogy milyen az új, az irodalmi HÍD, arról ma még nem kell történelmet írni. Ez aktuális, korszerű viták tárgya még, Bizonyos, hogy voltak, akik a szólamirodalom közlönyévé tették volna a Hidat és voltak, vannak, akik visszavinnék a lapot az artizmusba. Vannak talán olyanok is, akik úgy gondolják: »A Híd megtette kötelességét, a Híd mehet.« »Élt 15 évet — béke poraira!«

Bizonyos azonban, hogy a Híd 15 súlyos esztendeje olyan hagyományt teremtett, amely kötelez.

LÓRINC PÉTER:

Nikolajevics Mitya rajza: Péro bácsi

Homo Europaeus

A Homo Europaeus
multamból néha rám pillant.
Ostort cserdített a kondás,
lelkemben sirt a borongás,
ám a végtelen felvillant.

A végtelenben a véges,
magam ereje, határa.
Így volt ez akkor, míg ifjan
tudtam az eget, mért hívjam,
s nem volt sorsomnak zsandára.

Noha besorolt a bánat
seregébe, víg is voltam.
S bár dúlt bennem mozdulatlan
és mozdulva a múlhatatlan,
az életet magasztaltam.

Szülőházám volt gyökerem,
fája pedig Európa.
Elidőzöm az emléken,
mint hévvel farkított képen,
Jaj, mi is történt azóta?

Volt eset, mikor a Homo
Europaeus átölelt.
És dajkálta az értelmemet,
bizalmamat értékekben,
ajkam eszmékről énekelt.

Hol is a fa? Hol a gyökér?
Mért is lett az ész rabszolga?
A mocsárszagú rokonok,
mert urak s a véres romok,
ki is e föld tulajdona?

Hetenként, mikor feloldja
a melázás a tényeket,
a régi gyökér felém int,
a régi fa lombján szín remeg,
s elkergetem a rémeket.

S úgy érzem, mint ki rossz álmon
győzött a hit varázsával.
S a hon és a vén kontinens,
bár szívem hajdan renitens,
szembenéz ifjúságával.

(Cleveland)

Játékszer a fáraók idejéből

Egy bábút láttam, kecses figurát,
játékszer volt a fáraó-időkben.
Úgy mosolyog, mint aki nagyurát
el nem képzei mumiának, s rád
és rám úgy tekint, mint aki időtlen.

Azt mondják, (lehet, hogy így van) e bábú
piramist látott s étekbő holtakat.
Túl az ablakon óriás ágyú
plakátfalon s egy ifjú, víg szájú,
körttem arcok, frissek, fáradtak.

A multból mit is őriz a szellem?
Sehol sincs ennél régebbi játékszer.
Mit mond a bábú a végtelenen,
mit mond az ágyú, az élettelen,
ki kérdez így: egyszer, százszor, ezerszer?

(Cleveland)

*Az Amerikában élő kiváló magyar író küldötte be ezt a két versét a HÍD-
olvasóinak

HERCEG JÁNOS:

Árnyas ligetben...

Nem tudom mással is megtörténik-e, de bennem az utóbbi időben állandóan megszólal egy régi nóta, mintha valahonnan nagyon messziről sírna egy hegedű s az én szívemben visszhangozna az a dal: Árnyas ligetben ülni nyári délután... Dúdolom, füttyülöm, magamban suttogom a szavakat, pedig nem mondhatnám, hogy valami nagyon jókedvű szoktam lenni. Munka közben, vacsoránál és este, mielőtt lefekszek és gyorsan átfutom az újságot, egyre ez az ének birizgál, sőt újabban az utcán is megszólal és dűnnyögni kezd: Árnyas ligetben ülni nyári délután...

Többet nem is tudok belőle, csak ezt a pár szót s azt a hintázó dalt, de ez éppen elég. Szolid ember voltam világeletemben, a bort megiszom, nem mondom, de két-három pohár nekem elég. Hogy én valamikor cigányra költöttem volna? Soha! Az anyósom is mondta, mikor kérőbe mentem a feleségemért:

— Csak azért adjuk magához a Mariskát, mert maga olyan szolid ember. Nem iszik, nem kártyázik, a mestersége se olyan közönséges mesterség...

Hát ez mind igaz. A szakmám az tényleg nem utolsó, mivel nyomdász vagyok. Kanyó bácsi, az öreg gépmester, ha valamiért megharagudott ránk, nem az apánk istenét szidta, ahogy az idősebb segédek szokták az én koromban, hanem így dühöngött: Suszterok vagytok vagy nyomdászok? Aki ilyen elitzakmára megy, becsülje meg magát!

Nagy, düledt szeme majd kiugrott az orrára csúszott pápaszem mögül. Gondolná az ember, hogy mindenki mérges, mikor megöregszik. Olyan, mint az öreg Kanyó. Pedig nem igaz. Higgyék el, természet dolga az egész. Én például olyan nyugodt vagyok, tölem akár a fejetetejére állhat a világ, én nem izgulok. Tavaly, amikor a lányomat megszöktette az a makedón cukrász, mert az asszony, már mint a feleségem, hallani se akart róla, hogy hozzáadjuk, én nem ettem úgy magam, mint ő. Mit csinálhattam volna. Magának vetette meg a feje alját, nem igaz? De az asszony csak pörölt velem, mert megvan az a rossz szokása, hogyha valami baja van, akkor rajtam tölti ki a haragját. Nem köllött annak se az étel, se az alvás hetekig. S lám máma milyen jól megvannak a fiatalok. Hát igen. Az én elvem az, hogy nem köll mindent mellreszívni.

Hanem a mult héten nekem is elegendő volt azért. Olyan csapás ért engem, hogy borzasztó. Pedig, ha az ember nagyon utána gondol, az is semmiség. De az a nóta azóta nem hágy nyugton engem. Míg a feleségem sírt és a kezeit csapkodta, hogy milyen kár, milyen csapás, én csak álltam szótlánul, nem mondom azért, én is le voltam törve nagyon, de nem átkozódtam, csak szomorkodtam csendesen és akkor hirtelen és egé-

szen váratlanul elkezdett motozni az én fejemben ez a nóta, hogy: Árnys ligetben ülni nyári délután... Az ördög tudja, hogy hol hallottam én eztet énekelni vagy muzsikálni, mert én nem emlékszek rá. Csak amikor dúdolni kezdtem magamban egyszer, aztán még egyszer, akkor olyan nagy békességet éreztem magam körül, hogy majdnem mosolyognom kellett.

De ha már belekezdtem, hadd mondjam el az egész történetet.

Van nekünk egy kis szőlőnk. Tavaly örököltük. Itt van mindjárt a kanálison túl, ha az ember ott annál a két öreg jegenyénél bevág balra. A hídról már látszik is a kis pirostetős házikó, amit pár éve építtetett az apósom. A viskó csak akkora, hogy elfér benne egy kád, amiben a rézgálicot tartjuk, két hordó és a permetező. A szőlő se nagy, alig hétszáz négyszögöl. Valamikor az apósom krumpli alá vette, de öreg korára szőlőt telepített rajta. Vasúti volt az öreg és amikor nyugdíjba ment, akkor kezdett a szőlővel babrálni. Ennyit hozott neki az egész élet vasútassága, ezt a kis darab földet, amiből a szőlő lett és ő nagyon büszke volt rá. Hogy őneki milyen finom fajtái vannak; csabagyöngye, szőlőskertek királynője, meg az a híres Mathiász János-féle szőlő. Én csak nevettem. Tudom, hogy az ilyen vén szivarok, mikor már nem valók semmire, ilyesemben lelik az örömüket. De ő már koratavasszal kint volt a szőlőben, kint is aludt, deszkákat fektetett a kádra, arra szalmazsákokat és ott tanyázott októberig. Nem törődött ő mással csak a szőlőjével.

A bora semilyen se volt. Talán termett neki egy hektóra való, ha jó volt az esztendő, de az is savanyú volt kegyetlenül, zavaros és hordószagú. Már karácsonykor se szerettem elmenni hozzá, mert mindég ezt a bort hozta és inni köllött vele. Főllalt a hátamon a szőr, amikor ittam. Mondtam is az asszonynak tréfásan, ha én megöregszek és ilyen leszek, mint a fater, baltával üssetek agyon. Hát most itt van!

Sohse hittem volna, hogy engem is elkap ez a bolond szenvedély. Mert másnak igazán nem mondhatom. De tavaly óta úgy vagyok, hogy amint vége a melónak, hazaszaladok, bekapom az ebédet és már ülök is a biciklire, megyek ki a szőlőbe. Nem kell már nekem se kocsma, se kugli, sakkozni is elfelejtettem már talán, pedig azt nagyon szerettem. Mert a szőlőben mindég van dolog. Kapálni köll, kacacszni, permetezni, kötözni — és amikor a végére ért az ember, kezdheti előlről. Jó volna egy kis eső, gondolja az ember és nézi az eget, hogy mikor borul már. Hogy ekkora izgalommal jár a szőlészkedés, sohse hittem volna. Debizisten nem!

Az asszony is kijárt velem. Persze, az asszony csak asszony. Ő nem nézte a bibéket, a szép üdezőld leveleket, amiken nem volt se penész, se peronoszpóra, ő csak a fürtöket emelgette és olykor felkiáltott:

— Nézd csak Józsi, ebben lesz egy félkiló!

És amikor csapatosan szálltak felénk a seregélyek, akkor csapkodott feléjük a kötényével, hogy elriassa őket és sápítózott haragos arccal: huss... huss! De most igazán sápítozhat, ha nem a seregélyekre, akkor az öregistenre vagy kire...

Mert sejtik, ugye, hogy baj lett a szőlővel. Baj bizony, de mekkora!

Még én három hét előtt örültem, hogy bennünket elkerült az a kegyetlen vihar, csak délebbre pusztított el mindent. Néztem a síró népet, akik bejöttek a piacra paradicsoméért, mert náluk mindent elvert a jég, még ebédet se tudtak főzni, olyan koldúsok lettek egyszerre. Néztem és szántam őket. Azelőtt? Bántam is én a vihart! A regális fölött kikukkan-

tottam, az ablakon és még tetszett is az égi játék. A jég elolvadt, a víz lefolyt és ment minden úgy, mint a vihar előtt. Városi vagyok, hiába.

De mondom, megváltozik az ember.

Vasárnap délután is kinn voltam az asszonnyal a szőlőben. Szép napsütéses idő volt, az ég tiszta és kék, mint valami ragyogó sátor. Na, gondoltam, még jó négy hét s akkor szüretelhetünk. A korai szőlőt megettük, a lányom is kapott belőle, ebből meg, ami itt van, majd bor lesz. Magamban még röhögtem is, hogy amíg az öreg élt, sohse volt ilyen szőlője. De én majd a borra is jobban vigyázok, mint ő.

Négy óraker jött a vihar. Pár perc alatt sötét lett az ég. Aztán szél kerekedett, dühös, zúgó vihar, hatalmas porfelhő borított be mindent és csak a fák fájdalmas nyögését hallotta az ember.

— Jaj, ebből jég lesz! — sikoltja az asszony a hátam mögött és még mérgesen rászólok:

— Tartsd a szádat! Mért lenne jég?

De akkor már pergett is az égből kopogva, sebesen és sűrűn, mintha gépfegyverből lőtték volna. Riadtan húzódtunk a kis házba.

— Az istenit a szokásodnak, — dühöngök — te olyan vagy, mint a kuvikmadár. Jég lesz! Neked muszáj bejósolni...

— Hát nem vagyok vak talán! Láttam, hogy mi készül.

— Láttad, láttad, — mondom még tehetetlen haraggal, de többet már nem mondhatok. Békés természetű vagyok, ritkán fut el a mérreg. Most is idejében elcsendesedek. Az asszony már sír és legszívesebben én is vele sírnék.

— Úgy köllött volna egy szoknya, mint a falat kenyér, — kiáltja bele a jégeső fehér függönyébe — nem, én rézgálicra költöttem a pénzt. Most itt van! Más asszony délután kicsit lefeküdt pihenni, én meg szaladtam ki ebbe a rohadt szőlőbe... De megmondtam én, hogy kár költeni bele a pénzt meg a munkát. Teremjen magától és elégedjünk meg avval, ami lesz. De én hiába beszélek, az mind nem használ.

Hát mit szóljak én? Érdekes! Tízszer annyit dolgoztam, mint ő és most odalett a munkám. Mert ezen már nincs segítség. Az ember szinte hallja, hogy szaggatja szét a leveleket, hogy veri sebesre a jég a fürtöket. Mit szóljak én? Teremjen magától! Ostoba beszéd. De nem szólok, mert nem is szólhatok, mert mondom, ilyen vagyok, nem tudok veszekedni. Különbön is olyan dermedten álltam, mint valami kedves halottam ravatalánál.

S akkor egyszerre elkezdtek bennem zümmögni azok a hangok, Hogy honnan jöttek, én nem tudom. Mintha a szél hozta volna őket vagy azok a vastag szürke felhők, amelyek már oszladozni kezdtek a fejünk fölött. S ahogy a fellegek szétszakadoztak, elállt az eső, a jég és én az asszony keze után nyúltam, mint amikor magányos éccakában a társa után tapogat az ember. Nagy nyugalom ömlött el rajtam és mondom, majdnem jókedvem támadt. De az asszony elhúzta a kezét. Eleinte nem is nagyon ügyeltem a dalra, hiába zengett bennem, csak az érzés az volt valami igen-igen jó.

— Szedd össze a motyódat, — mondtam a feleségemnek — és gyerünk haza. Már a szivárvány is följött az égre.

— Most menjünk, mindjárt? — pityeregte. — Talán előbb fölköt-nénk a leszakadt tőkéket, behordanánk a karókat, amiket letördelt a szél.

— Hallgass rám, mama, — szóltam rá csendesen, de parancsolva — 'sz látod, hogy minden oda van. Itt már nem lesz szüret az idén, a karókat meg ott egye a fene, ahol vannak.

Szótfogadott. Én elől mentem a kosárral, ő meg lehajtott fejjel balagott utánam. Akár a boldogságomat hagytam volna ott. De még csak hátra se néztem. Minek. Az ember úgy meg tud keményedni a legnagyobb bajban, hogy csoda. Elszántan mentem én is.

A kanális partján, a híd lábánál van egy csárda. Csak olyan semilyen ivó, vacak lebúj. Máskor a cipőmbe se öntöttem volna a borát. Most bementem. Kiálthatott utánam az asszony, oda se neki.

Egy pár tanyai paraszt búslakodott a csárdában, a sarokban meg félszemű tamburás cincogott. Kértem egy pohár bort s leültem az ajtó mögé. A feleségem kinn maradt, a híd karfájához támaszkodva állt, hogy majd megvár. Mindég útaltam az olyan embereket, akikre kint vár az asszony a kocsmáig, míg ők odabent mulatnak, herdálják a pénzt meg mi minden. Kiszóltam neki:

— Gyere be, mama, mingyárt megyünk!

Hanem ő vissza, hogy meddig akarok én itt pityizálni? Hogy szégyeljem magam meg így, meg úgy, már ahogy az asszonyok veszekedni szoktak. Intettem a tekintetemmel is neki, hogy ne csináljon színházat, mire való az. De ő csak folytatta a magáét szikrázó szemmel és a mérges szavaktól fodros lett a szája. Csak mérgelődj, gondoltam, ha nincs jobb dolgod, de én nem haragudtam.

Szóltam a zenésznek, gyöjjön közelebb és előhúztam a bukszámat.

— Árnyas ligetben ülni nyári délután... — daloltam és igazán örültem volna, ha mellettem ül az asszony és átölelem a nyakát, de mit csináljak, ha nem akart bejönni. Hanem a tamburás erősen vigyorgott, de a levegőben járt a keze, mert nem tudta az én nótámat. Nem is énekeltem tovább csak megenyhülten néztem a poharamba.

Hát erre odaugrik az én feleségem a kocsmáig elé és elkezd engem szidni cefetül, hiába ültek ott a többi vendégek és bámult a kajlabajszú kocsmáros is rajta.

— A régi dajnádat siratod, ugye. Nem röstelled az ő nótáját húzatni fényes nappal, amíg én itt állok és várok rád. Ne tagadd, tudom, hogy majd megvesztél utána, ő meg pakkokat küldött, amíg katoná voltál. Szégyeld magad! Nemsokára unokád lesz, te meg itt ülsz és a régi szeretődről álmodozól.

Na hallják, gondolom, senki se maradt volna ott tovább az én helyemben. Fizettem és egy-kettőre kinn voltam az ajtón. Nagyon megszegyenített az asszony. Így én még sohse jártam.

Volt nekem szeretőm legénykoromban, nem mondom. Szép, erős, nagydarab lány volt, bársonyos, símogató hangja volt, de énekelni én sohse hallottam. Hogy ez lett volna a nótája, én nem hiszem. Mért gondolta az asszony, hogy az a lány járt az én fejemben, tudja a fene.

Hát azóta nem beszél velem. Haza is szóltanul mentünk a kocsmából. Csak most már ő ment elől és én baktattam utána. Próbáltam szólni hozzá, rám se hederített, És azóta hallgat.

Bennem pedig azóta is egyre zengedeznek annak a dalnak andalító hangjai. Mintha az ifjúság emlékei szakadtak volna föl bennem csakugyan...

Árnyas ligetben ülni nyári délután...

Ilyen bolond dolog. De talán mással is így van öregség előtt.

Hervadó rózsza

Egy hervadó rózsza a szobatársam,
Lankatag hajtja le fejét.
Csüggedten áll a vizespohárban,
Mintha kérdené: kellek-e még?

Olyan testvértelen és baráttalan,
Komisz sors elmetszette életét.
Konyuló szirma fakó sugárba hal,
Levél-karját bágyadtan tárja szét.

Félig bimbó még, szirmai nem nyílnak
És kinyílni nem fog már soha,
Míg más rózsák dús napfényben híztak,
Ő árván maradt, a mostoha.

Távol a naptól, távol a jó fénytől,
Félve borzongja szoba hűvösét,
Született drága szerelmességéből,
S puha, mint az igaz üdvösség.

Pohár víz lett a végtelen tengere,
Pohár víz vihará rázza csak.
Hogy vágyott ki a száguldó szelekbe,
Hol siker és halál játszanak!

Más rózsák nyíltak, magot neveltek,
Ez itt, szegény, magának maradt.
Szíve nem nyílt ki játszi szeleknek,
S most búval lakja a poharat.

Velem egy, szobában gubbaszt zajtalan.
Halkan fullad a szobalevegőn.
Minden átkos szép bánatom rajta van,
S ő a fájó másom és szeretőm.

Egy-egy szirma hullik az asztalra,
Vérszínű, mint az eleven szív.
Susogását semmi fül nem hallja.
Tiszta, örök nyugalomra hív.

Nyugtalanság most már hozzá nem férhet,
Bús szirmai egyre hullanak.
Fonnyadtak, égettek, tán nem is szépek
(Mint a szívemből szakadt szavak).

Nincs már ereje, hogy kinyujtózzon,
De beteg illata szebben bódít,
Míntha száz friss virág szagát egybe-
Mivel ez a rózsa — halódik. [hordom,

(Zombor, 1951.)

Anyám

A haját régi fodrász tornyozta,
Csipkés fekete blúzban esküdött,
Ünnepen e bús ruhát öltötte,
Szép sötét virág volt a nők között.

Régies kontyán szelídség honolt,
Szemén, homlokán bánat esőzött.
Kis hűgomat hordta szíve alatt
És keblére fehér rózsát tűzött.

Ezt a képét őrzöm a szívemben
S kicsiny rámában a szobám falán.
Víg az első világégés előtt —
S később minden dalt felejtett anyám.

Hová lettek ajkáról a dalok?
Tekintete bús sors felé révedt.
Gyöngye idege bántotta fájón,
Ahogy hulltak könnycseppek és évek.

Ó, mennyi baj, szegénység szakadt rá,
Nyomorunkat százszorosan fájta
Az ő anyás szíve, ebben égett
S már oly korán megért a halálra.

Jaj, félholtan cipelte gyászait,
Szelíden tett-vett a világon.
Halál virága nyílott körötte
És kerülgette nagy, sötét álom.

Sokan szerették a külvároson,
Mindenki bánatát megosztotta.
Csak örömuáktól húzóáott félre,
Sose lobbant nagy-nagy vigalomra.

Földtől, falutól elszakadt élte,
S tán a város égette el szívét.
Ott megtanult mindenben kétkedni,
De nem tudott erősen hinni még.

Kezét többé meg nem csókolhatom,
Panaszom sem hallgatja meg némán,
S ha rosszat teszek, szemrehányón már
Soha többé nem fog nézni énrám.

(1949.)

Régi városomban lépkedek...

Ennyi jázmin és ennyi illat,
Reggel napfény és este csillag,
Hosszú séták pompás tavaszban.
Oreg szívem, megint tavasz van.

Rózsá nyílik és bodza bódít.
Gyerekkorod olyan szép volt itt.
Mesés parkok, csupazöld utcák
Első csodás álmaid tudták.

Béke honolt... háború indult...
Csönget benned most is a régmúlt —
Zajos élet volt az iskolád,
Innen vitted, mi szép volt, tovább —

*

Megint tavasz, jár a körhinta,
Ezer szép lány úgy ragyog, mint a
Virággal dús nagy jázminbokrok
A parkban. Az ifjúság boldog.

Óriás fák, virágos cserjék
Alatt vonul egy más nemzedék,
Arcuk új. De ragyog és nevet.
Örök ifjú s végtelen menet.

*

Mézeskalács, céllövő sátor,
Sétál, csacsog iskolás tábor.
A gyermekhét sátrai tömve,
Sok gyerekszív gyűllad öröme.

Csacska dalok, kacagó szemek!..
Szeresd újra fogyó életed,
Mert a jövő, mi bennük csillan.
Lásd a múltad szép arcaikban.

Szagos faszor, langyos napsugár,
Téres utcán víg emlék dudál.
Itt volt első gyerekszerelmed,
Erről zengnek csodaszép kertek —

*

Hársfavrág hullott a fákról,
Mi álmodtunk egy kis madárról
Leánykámmal. Apja gépész volt,
Hittük: neki nyitva az égbolt,

Mert mozdonyt vitt zúgó síneken.
S a láthatár nyílt ki énnekem,
Ha olajos sapkáját láttam,
Öt szerettem a buksi lányban...

Csalogattak végtelen utak,
Hova nem jut el vaksi tudat,
Hanem sóvár álmok visznek el,
Hol a kék-zöld madár énekel —

*

És sétálok gazdag faszoron,
Ifjúságom visszaálmodom...
Az ember dús lesz, bárha szegény,
Ha szép emlék húz át életén.

Színes emlék, mint sebes madár,
S fellegek közt is hazatalál.
Megmelegszik itt a szívemen.
Emlék-madár, mesélj most nekem.

*

Kék vagy zöld volt régi madaram.
Mindig avval áltattam magam,
Hogy megfogom s eljutunk messze,
Szellőszárnyon csodaéletbe.

Átvágunk a viharos felhőn,
Hol villámok cikáznak zengőn,
S boldog liget csodája tárul,
Hol krajcár lóg s kenyér a fákrul.

Ahol nem sír semilyen gyerek,
Mert hullanak az édes kenyerek,
Krajcár is hull, a hintás néni
Zsebébe, ha hintáért kéri.

Piros kendő és piros kötény
Hull szállongó szirmok özönén
Az anyáknak majd a fák alatt,
Hogy mindig ifjak maradjanak.

Beh szép madár volt. Nem sikerült
Mefogni, mert egyre elrepült.
Egy rossz szó vagy gonosz tekintet
Vágott rám és vesztettem mindent.

Kismadár és álom menekült —
Aztán minden homályba merült.
A lápos tó, hol csónakáztunk,
S nádasban a madárra vártunk.

A vad megyeháza nagy parkja,
Hol jázmin a bodzát takarta,
Rózsák bújtak nagy fák ölébe
És tiszafák rengtek a szélbe.

Elmerült a csöndes, vén utca,
Hol vad álom-szekerét húzta
Néhány szurtos vasútagyerek,
Akik közül én is eredek.

Hiába vettünk fehéret reggel,
Ha szétmentünk vidám sereggel,
Este ingünk zöld volt, fekete.
Anyánk sírt. De másként lehet-e?

∴

Álomország sejtett tájára
Nem jutott el egy se magába.
Csatangoltunk szűrös nap alatt,
S elűztük a drága madarat.

Mindig elment a csodás madár,
Mert a hangos szótól messzeszáll.
A küszöbön, ha este ültünk,
Mégis láttuk: röpdös körülünk

A boldogság csinos madara,
És álmunkban csalt messze, tova.
Csalogatott, játszott, otthagytott —
A gyerekek, mondják, boldogok.

Igaz. Boldog, aki úgy vágyik,
Hogy semmire ér föl álmaig.
Csúfság, bánat nem rozsdásítja
Álma aranyát, mindig tiszta —

*

Öreg padon lehajtom fejem.
Szénailat száll a réteken.
És az utcák füve is szagos,
Friss kaszások vasa vágja most.

A napfényben hervadó füvek
Álmatagon hajtják fejüket
Vadvirágok puha ölébe
S rájuk borul az égbolt kékje.

Gyermekkorom visszaálmodom:
Mintha ringnék szénavánkoson.
Testem anyám hintázza lágyan.
Megint nyár jön. Jó lesz a nyárban.

Anyám kezem fogja majd, vezet.
Csatornához visz ki. Élvezet.
Fürdök vígan. Hogy lubickolunk,
Perzselő nap fogja oldalunk —

— Őszes hajam szél borzolgatja,
Szemem csukom egy pillanatra.
Megint megyek, megint lépkedek —
Vezess, vezess, jó Emlékezet...

(Zombor, 1951.)

Nikolajevics Mitya rajza: Szerémségi táj

Garabonciás

Regényrészlet

Ment a hír hamar a faluban, hogy a Menyhárt borbélynak új inasa van. Sógora talán vagy mije, rokongyerek. Városból jött, éppen hozzánk, ipart tanulni. Már borotvát is.

— Városból jött? És ért az hozzá, hogy már beretvél?

— Az? Olyan finom a keze, mint az angyaloké éppen!

Megvallom, hogy ezt a beszélgetést én gondoltam így ki. A valóságban kicsit gyanakodva néztek rám a falusiak, mikor alig két hónap múlva, már ott defilírozott orruk előtt az éles borotva.

— No csak lassan ifiúr — szoltak rám — csak óvatosan azzal a gyilokkal!

Hát szó ami szó, a sógorral való rokonság erősen lendített pályámon. Mert hol jut egy falusi borbélyinas oda, egy éven innen, hogy a vendég arcát fogdossa és szabdalja? A falusi inas egy évig, másfél évig csak nyitáskor és záráskor látja a műhelyt, az ofiszinát; előbb amikor söpör, utóbb amikor a szappanhabot kihordja. Egész nap odakint segédkezik a konyhán, meg a ház körül, krumplit hámoz, vizet hord, kapál és gyereket dajkál. Néha, ha odakint végkép nem akad semmi munka, akkor bejöhet a műhelybe, nézni. Aki már szappanoz, egy éven vagy másfél éven túl, az anyai, mintha borotválna.

Engem már két hónap múlva odahelyezett a sógor a szappanozó Czöndör Jóska mellé; aki esztendőre már szabadul is. Amióta magát Szűcs bírót vágtam meg, csak a szegényebbjét borotválhatom ugyan, vagy az olyat, aki ritkán jár hozzánk. Ilyen volt Talpas Dániel, felvégi ember, annak a másik borbély, az Andruskó esett közelebb, nem is tudni hát, hogyan került hozzánk.

Bejött egy nap ez a Talpas Dániel, másszóval Virág, helyet foglalt a falmenti lócán. Voltak vagy ketten előtte és így várakoznia kellett. Tekintete ráesett a kalendáriumra s mert kíváncsi volt nyilván, milyen nap van ma, engem ugrasztott, a fiatal inast.

— Nézd csak meg fiam, milyen napot is ír a kalendárium?

— Szeptember 21-ikét írja — lejtettem a naptár elé — vagyis Máté apostol napját.

— Azt gondoltam én is, hogy Máté van, kigyalogolok most a komához a szállásra, köszönteni. Azért is gyűttem, hogy rendbe tegyenek. Hanem, te sebesen olvasol legény, mint a vízfolyás.

Nevette a Menyhárt sógor: farkaskölyök ez, úgy szedte a tudományt ott a városon, a gimnáziumban.

Ezen fennakadt Talpas Virág Dániel. Eléggé helytelenítette a dolgot, mondván:

— Kiveszed a falatot a szegény szájából, te. Aki a gimnáziumnak lendül, már azok közül való, amékek tövist vernek a parasztember körme alá.

Joga az mindenkinek az ofiszinában, hogy ítélkezzen elevenekről-holtakról. Gondolom, ez a tüskés oldaláról ismerte meg a gimnázium-nevelte népnevelőket, nyilván azért beszél így. S megfelelttem helyben:

— Engöm azok kimartak maguk közül a nyájból, az úriak!

Csóválta a fejét az öreg és úgy mondta lassan:

— A bolha, aki ugrásra szökik, azt nem tartja vissza semmi.

Nem volt ám kibékíthető azokkal, akik iskolát kezdtek járni. Ők már eladták lelküket a vármegyének, fináncnak vagy akárkinek, ki a szegény fölött parancsnokol.

— Mert látod-e fiam — szólt később a szappan alatt — én csak olyan egyszerű zsellérember vagyok. Még borbélynak sem tudok deputátot adni, csak keszerves pénzt, három krajcárt. S azt is milyen nehezen adom... Itt ezt a részt látod — vetette közbe — ezt jobban kikaparjad, mert rajta maradt a szőr... Dehát mit gondolsz fiam, — folytatta — hogy akarta azt az öregisten, hogy legyen gazdag is, aki dúskálódik, meg szegény, aki nélkülöz? Nem úgy akarta ám, hanem, hogy aki ember, boldog legyen. Az úrfélék azok jól tudják ezt, hogy mit akart valójában az öregisten, mert kiolvassák a vastag könyvekből — dehát hamisak és a gazdagok pártján vannak, mégha kódisak, akkor is. Hát ezt fejed meg valami mondással, te már tán tanultad is, hogy miért?

Nem tudtam kibeszélni a fejéből, hogy ezt még nem-tanultuk, ezt a rejtélyt; talán a felsőbbiskolások, azok tanulják a hatodikban vagy a nyolcadikban, azok. A borotvám mozgását mégis bizalmatlanul nézte, nem volt meglegedve válaszzal.

— Süsü ez a Talpas Dániel, vagy nazarénus tán?

— Ügylehet, hogy cucilista — vetette közbe a sógor, így magyarázva a sok mindenféle beszédet, ami itt elhangzott. S mutatta kezével, hogy megindulhattak kerekai az öregnek, lévén ő, Menyhárt borbély lelkes híve az isteni elrendezettségnek, ahol nincsen apelláta...

Nékem mégis szegyet ütött fejembe e pár szó. Mert hallottam én már ilyen beszédet, kivált apámtól, az asztalostól. Talán azért akarta ő, hogy nyáját cseréljek és bejussak az urak közé, hogy kifürkésszem aztán az igazságot? Őrzik az urak az igazság titkát erősen, nem adják ki a kezükből ügylátszik. S ezért kerül annyiszor tizenöt koronába a gimnázium is!

De hadd beszéljek tovább, milyen is az a borbélyosors. Komoly nagy dolog az, a férfiembernek szépezete. Olyan szerződés, amelyben még a Kondás Gyura úr parancsnok lehet, pedig ő mindenki keze-lába.

Mert bejön — mondjuk — a Gyura, bélehuppan a székbe és semmit sem szól. Köszön legfeljebb. És ez akkor annyit jelent, hogy borotválkozást parancsol. A hajnyírásért már szólni kell neki. A nyíráshoz egész lepedőt kerít nyakába a mester, körülugdossa szépen a inggalér mögé, aztán — neki a géppel.

Úgy áll a Gyura haja, mint az őserdő megannyi kemény szálfája, azt most le kell tarolni. Az ember úgy kezdi, hogy előbb tarajt szánt bele, kétfelé osztva a szálfaterdőt — tán azért kezdi úgy, hogy közben meg ne gondolja magát a vendég. Mert amikor az a mélységes árok bele van szántva a hajerdőbe, nincs többé visszaközz; most már folytatni kell, kö-

rülsétáltatni a gépet, körüllegeltetni az egész koponyán. Akkor a koponya olyanná lesz, mint a letarolt mező, mint a tarló, melyről levágták a gabonát. Na és ha készen áll a fej, jöhet a többi is, a bajusz, amelyet itt faluhelyen pödörve hordtak akkortájt, erre a kényesebbek pomádét kívántak, hogy hegyesebbre sikerüljön. Kész a Gyura, jöhet a következő!

Ó, a vendég az kicsit kényúr ilyenkor. Azt vallja a falusi nótával, amely a borbélyokról készült: -

Azért adom a garast,

Hogy az állam vakargasd...

Csakhogy a borbély sosem gondol erre, dehogy gondol. A Menyhárt sógor például, akinek a szeme úgy jár körül valamennyi vendégen, azon is, akit szépítgetünk — mert a gazda szeme mégis csak a gazda szeme — a Menyhárt sógor az mindenfélékre gondol az ipar folytatása közben, csak arra nem, hogy három krajcárért lakája legyen bárkinek a faluban. Inkább a bevételt latolgatja, számolgatja, hogy nem csapott-e meg valamennyit ez a cudar Jóska. Meg a veteményes kertre gondol, nem árt-e annak a szárazság, vizet kéne rá hordani kannával. Szokta is mondani esténként: na, zárás után locsolunk. Arra gondol ő, meg a kamatra, amelyet a takaréknak fizet a ház után. A Czöndör Jóska meg, mint aféle legény, a lányokra gondol nyilván. A mellette segédkező kisinás semmire sem gondol, csak azt szeretné, hogy már karácsony lenné vagy húsvét és jóllakna egyszer, istenigazából.

Persze ez még nem minden, dehogy minden. Láttál már te is borbélyt vonulni, utcahosszat. Kis fekete vagy barna ládikó van nála, amelyben zörög a szappan a rézből készült fedeles szappantálban. A nyírógép meg a bőrhevederbe szurkált beretvasor a zsebéből kandikál ki. Ilyenkor megy házhoz a borbély, borotválni és nyírni. S ez a házhozjárás, ami a lelket felüdíti, mert ki bírná ki azt, örökkön odabent az ofiszínában... Házhozjárás közben lát az ember világot, a házhozjárás olyan, mint a lelket felüdítő manna, vagy a hírharang nyelve. Ilyenkor kondul és csendül a harang, hozza-viszi hírül mindazt, ami a faluban éppen adódik. Hogy felfújódott a falu bikája, túlsokat evett a friss heréből, ezt ugyan ki tudná hitelesebben, mint a falu borbélyja, aki a bikaápolót nyírja, borotválja. S az éppen krucifixott káromkodott, amikor nála járt; egészen oda volt, mert ő a felelős nyilván. A jegyző meg a bíró borotválása birtokába juttatja a borbélyt a közigazgatás híreinek és tudni valóinak. Csak a kastélyba nem jutott el a borbély, még a Menyhárt sógor sem, pedig az, de szeretett volna! De ott úgy volt, az uraságnál, hogy a lakáj egyben borbélyja is urának, pedig nyilván ipara sincs; viszont azért fizetik, az is benne van a szegődményében, hogy az uraságot borotválja.

*

Nagyságos Armánd urat borotválja a lakáj a szentgyörgyi kastélyban; többi lakója a kastélynak szakálltalan volt, asszony meg gyerek.

Honnan tudom én mindezt?

Onnan, hogy Benedek, a lakáj, be szokott térni hozzánk olykor, fenőköért és tenőszijért. Mert iszonyú zsugori volt annak gazdája, az uraság: borotvát, szappant azt adott, pomádét és mindent, de már hogyan élesíti a borotvát a szolgálja, azt nem bánta, azzal nem törődött...

— Pedig olyan a szakállja tudja, mint a túske — panaszkodott Benedek a gazdának — a bőre meg pörsenéses s ha nem kenem eléggé, ragyas lesz és kiveresedik...

Erről az oldaláról, szakálla felől ismertem meg a kastélybeli uraságot, cifferblatja ügyét teregeti ki mindig a komornyik, szakmai alapon, Menyhárt sógornak. Aztán együtt meghányták-vetették, mi is a teendő. Ments isten, hogy másról is szó esett volna az uraság dolgában. Nem is kívánta azt a sógorom, inkább a néném, az igen. Az faggatta volna, de Benedek mindig elköszönt ilyenkor, mindig sietős dolga akadt. Úgy tudott lopakodva elsuhanni, éppen úgy, ahogyan besurrant mindig. Keze alighogy érintette a kilincset és — huss — kint is volt már; csak azt láttuk, hogy magas alakja eltűnik a kiskapuban. Mert úgy jött mindig és úgy ment, az udvar felől csakis — az ofiszinán, dehogyan került volna végig, semmi pénzért talán.

Nékem rejtély volt ő, mert soha efféle nem láttam, urasági inast. És azt sem tudtam mindeddig, miféle szerzet egy lakáj. Járja az iskolát, tanulja az ipart, hogyan készül az életre? Eddig a legnagyobb úr, akit saját szememmel láttam a körszakállú alispán volt, aki ezüst botjával döfködté a flasztert, elvonulóban a megyeháza sétányán. De lakája talán még ennek sem volt, csak hajdúja legfeljebb. S most egyszerre igazi libériás inással álltam szemben, akinek gazdája nagyobb úr a vicispánnál is, nagyobb úr, mert külön borbélyja van, éppen az a Benedek — mindez megzavarta ítélőképességemet. Aj, de szerettem volna pedig kérdezgetni, de nékem nagyon hallgass volt a nevem ott a Menyhárték tiszta szobájában, ha néném is volt a gazdasszony, anyám húga — azért én legfeljebb kisinas voltam.

Benedek, a vendég, magas körgallért viselt nyaka körül, mint a papok. Fehér kravatlija, mint a kendő úgy borult mellére. Libériát utcán nem hordott, csak fekete pantallót és fekete kabátot. S olyan volt abban, mint a káplán, jelezve, hogy az ő szertartása az ura körül van olyan, mint az úristen szolgálata. Hangjában merev úriasság rejtőzött. »Ténsasszony« úgy mondta mindig nénémnek, »ténsasszony, hogy van?« szolt és fehér kezét nyújtotta. Hosszúujjú fehér keze volt és puhán megszorította annak markát, akit kézfogásra érdemesített.

S Menyhártné ténsasszony, vagyis a néném, mindig belepirult ebbe a kézfogásba. Otölt-hatolt ilyenkor, törölgette előbb a kezét; nagy kín lehetett neki ez a tisztesség.

— Hát csak vagyunk, kérem, komornyik úr, csak vagyunk — ennél többre sohasem vitte a beszélgetésben. De nem is volt többre kíváncsi a Benedek, mert mindjárt a fenékövet hozta szóba, azt is Menyhárt gazda, a sógorom felé irányítva.

De sokszor szerettem volna pedig, felállva onnan az asztalvégről, feléjelélni én is és a nevezetes kézfogásban részesülni. Megkérvén őt egyenesen: »Ha már itt leledzik, komornyik úr, vesse ugyan le a fekete kabátot, hisz olyan kutya meleg van. És mondjon ítéletet a kastély meg a falu dolgáról«. Igen, ezt szerettem volna mindig. Meg így folytatni: »Szóljon már, hiszen szavai koncát alig lesi a néném; mindig kérdezi, kérdezgeti Menyhárt sógort, hogy így a kastélyban, úgy a kastélyban... de hát az kérdezgetheti, az csak mordul és vakkant valami rövidet. De kegyed ugyebár, nem olyan vakkantó természet, kegyed komornyik úr, finom és uraktól tanult síma szóval tudathatna velünk különböző dolgokat. Nevezetesen, hogy hány mídere van a méltóságos asszonyiának s igaz-e, hogy kegyed szokott neki segédkezni a befűzésnél. S hogy ilyenkor a lábát is nekifeszíti a méltóságos asszony oldalának, nagyot rántva a miderkorcon. Ez lenne az, ami a nénémet érdekli. En-

gem viszont, akit hidegen hagy ez a tárgykör, a falusi asszonyok suttogása a méltóságos asszony befűzéséről, engem egészen másfajta dolgok érdekelnek. Kacsalábon nem forog ugyan az a várkastély, azt jól tudom, hiszen megközelítettem már egynéhány vasárnap, de úgy mondják a faluban, hogy a nagyságos úr pipázná is külön szobába tér be mindig, sőt — bocsánat a falusi emberek illetlenségéért, mint ez a Virág Dániel, a nazarénus — aki szerint a méltóságos úr szelelni is külön szobába jár, mert arra is van szoba a kastélyban...

Ezt szerettem volna megkérdezni tőle, meg hasonlókát, de hasztalan, mert balga vágy maradt a kívánságom. Már csak azért is, mert Benedek, a komornyik, sohasem vett észre engem, akárhogy nyújtogattam nyakamat a tiszta szobában, jelezve, hogy kicsit én is idetartozok. De ő átnézett mindig fölöttem és egyre csak a fenőszíj eseteit nyaggatta. Ahhoz pedig nem volt elég szakmai bátorságom, hogy abba beleavatkozzak.

Csakhogy a titkok fehérségén, ha örökké teregetik, mint a fehérneműt — rajta maradt, hol ennek, hol annak a kezenyoma; olyan volt a kastély dolga is — csak rászállt arra is a falusi por, rá bizony! És ebben a porban rajzolódott ki elém a kastély minden körvonala. Hallgatott a Benedek a kastély dolgáról, mint a csuka, de nem hallgatott a Czöndör Jóska, meg a Talpas Dániel és nem hallgatott a néném, a Menyhártné, akárhogy mondogatta az ura: te én beverem a szádat, Roza.

A kastélylakók létszámát eldöntötte az a pusztá körülmény, hogy betrválni ott csak egy embert kellett, az Ármánd nagyságos urat — a többi, mint már mondtam, asszonymép és gyerek, élén a méltóságos asszonymával. Nekem már ez is szeget ütött a fejembe, hogy lehet, hogy ott az asszony rangosabb, mint az ember, hát szokott az úgy is lenni, hogy előbb a rékli csak azután a dolmány?

— Valóságos báróné az — suttogták áhitattal a falu asszonyai — kezét mégis egyszerű birtokosnak nyújtotta, milyen ez az Ármánd úr, a veresképű.

Ez volt hát az első lepel, amely a kastélyról lehullott, aztán jött a többi. Azt meg éppen Benedek rángatta le, akaratlanul. Az úgy volt, hogy a kertben gyomlálgattam kényszeredetten; nekikeseredve, hogy nem mehettem a faluba köszálni a Czöndör Jóskaival, vasárnap. Nekem úgy mondta a néném: ezt végezzed el és ne csatangolj, míg vissza nem térek a vecsernyéről. S én, mint családtag, gyomlálgattam és hallgattam a beszélgetést a nyitott ablakon át, amelyet Benedek a gazdámval folytatott. Biztos lévén benne a komornyik, hogy e vallomását úgysem hallja senki, ilyeneket mondott a kastélybeliekre:

— Negyven krajcár az a fenőkő, de arra sem ad a nagyságos úr rávalót!

— Hát zsugori az a maga gazdája, hallja csak komornyik úr...

— Ez? A gallérját is szemölcsre gombolná, mert van neki éppen az ádámcsutkája alatt egy, arra gombolná, csak ne kelljen pléhgombot venni, gallérgombot. Hát még a méltóságos asszony. Tudja...

Ez aztán mellbelökött ez a jellemzés, olyannyira, hogy merészségnek tűnt a további hallgatóság. Ohó, hiszen ez is kincset ér, ha elmondom a nazarénus Talpas Dánielnek, ez többet ér, mint a pipázoszoba meg a szelelőszoba. S még hozzá olyan ember mondta, mint a komornyik úr.

Sikerem mégsem volt vele, mert a Virágnak is nevezett öreg Talpas legyintve fogadta a hírt. Ezt ő már hallotta, ez az ő dolga, az uraságé, ha önmagára zsugori. De láttam volna amikor a nagyságos úr a húszkraj-

cáros napszámbér körül verekszik, ajaj, az pedig a mi dolgunk, a szegénységé...

— Hát hogyan van az Dani bátyám, nem két kézzel ad, aki kapott az úristentől?

Ordög bújjon beléd, hogy ilyen buta vagy! — ez a válasz bújkált a két szemében, ahogy rávetette tekintetét. Keveset tanulhattál te ott a gimnáziumban, amikor nálunk a legfalusibb falusi gyerek tudja, abból ered a vagyon, hogy szorítják, kuporgatják. S hogy az uraság az már olyan: szipolyoz.

— Hát hiszen vannak — szólt később elgondolkozva — vannak, akik szórják az urak közül is. De azok is csak maguk közt inkább. Sose a szegénynek, akinek kaszája, kapája gazdagítja őket.

*

Hogy eltévelygett a tollam. A szántó-vetőkről nem is írtam még s lám egyszerre a nagyurak, komornyikok és kastélybeli bárók dolgát abajgatom. Pedig azok voltak ott többen, Szentgyörgyön, a parasztok meg a juhászok. Jövet a Nagyutcán végig, ki adott nekem inni, ha megszomjaztam; ki adott inni a kútnál a csecseskorsóból? A vízért szalasztott Márrika, nem a kastélybeli kontesz. A kastélyba lám be sem engedik a borbélyiparost, míg ha a földesházba bekopog kis heti beretvá-lásra, maga a gazda jön elém.

— No csak gyere — szól és int a gang felé, amelynek hátsó részében tyúkok, kitett öregágy, mángorlú és sokféle szerszám szomszédságában esik meg a szépészet. A tyúkok, ahogy szokták, félszemmével felfelékacsintva megbámulnak, a pulikutya tisztességtudóan megszagolja a nadrágomat: azt olvashatja ki, hogy jószándékkal vagyok, mert nem bánt, se nem ugat, pedig láthatja, hogy kést szegeznek gazdája torkának.

Őszidőben beljebb kerülünk, be egészen a tiszta szobába, ahol birsalma illat keveredik a padlóföld nehéz szagával: az ablak sokszor nem nagyobb a misekönyvnél. Serceg a borotva a szombat délután csöndjében — mert vasárnapra szól mindig a szépítkezés — megindul a beszéd és ömlik a szó számról éppen úgy, mint azéről, akit beretvállak. Igaz, hogy az övéről valamivel óvatosabban, mert jobb, ha vigyázz, aki előtt a borotva defilíroz.

— Aztán mi újság te, — kérdezték tőlem százszor is napjában. Mert aki a barna faládikát a hóna alatt csattogtatja, az el van jegyezve a hírhordással. Nem igaz borbély, ki ilyenkor nem rázza ki ujjából sebesen a hírt, sebesebben a vízfolyásnál.

Olybá ne vegyék kérem, hogy én itt szakmai leleplezést intézek, a gúny némi árnyalatával: dehogy teszem azt! Végtére csunya madárnak mondjuk és joggal, amelyik a saját fészkébe rondít. Csak hát velem így volt, én ott lettem bőbeszédű, a borbélylágon, ott tanultam a csip-csup dolgot is apróra megrágni, megbeszélni. Jól megrágni mindent, szavakkal. Kis dolgokról esett mindig a szó, de a kis dologból lesz mindig a nagy.

Neked kis dolog, ha a gazda május végén, öntelten elveti magát a székben és jelezve előbb, hogy »itt vigyázz fiam, mert itt egy pörösenés« van, elégedetten közli veled.

— Már ringanak a búzák.

Az ilyen közlés aranyat ér, mert a legközelebbi háznál te kezdheted így a beszélgetést, te mondhatod, mint újságot, hogy már ringanak a búzák.

— A fenét ringanak még — mondja a szomszéd, aki erősen kishitű az efajta megállapításokkal, késlekedő és aprólékos ember ő, tán nem nézte meg jól a búzaföldjét, másfelé volt dolga, a repcével bajlódott vagy mivel — pedig majd mondja a jövő héten ő is elégedetten: már ringanak a búzák. S végtére ez nagy, nagy dolog ám!

Ahol meg azt hallod, hogy a fészkerben fenik a kaszát — a nagyobbik gyerek, a legényfiú szorgoskodik vele apja parancsára, ott oélzást tehetsz a búzavágásra; aratásra, ahogy a városban mondják.

Persze, löttem én akkora bakot, hogy talán még most is emlegetik a szentgyörgyi házak mélyén: hej, emlékeztek még arra a hetrefülés borbélylegényre, aki elhitte, hogy a kukoricát karózni szokták!

— Városi volt, na — mondják a jobbérzésűek, enyhítendő a dolgok élet, de azért nevetnek ők is szívből. Nékem még ma is pír borítja arcomat e ballépésre. S még most sem igaz-e, amivel traktáltak, arra a kérdésre: miért dalol a pacsirta? Úgy mondják, hogy csak a hímje dalol, miközben a nőténymadár a tojások fölött kotlik. Ezzel biztatja, madárszóval élete párját, hogy teljesítse anyai feladatát, a kicsinyek kiköltését. Nem tudom emberek, nem tudom még ma sem s röstellek utánajárni, igaz-e?

Híreket ott Szentgyörgyön mégsem ez költötte, a sok csetlés-botlás a paraszti foglalatosság dolgai körül, hanem mikor hírül vittem szerte a faluban, hogy a Berkóék néma fia, a Lajkó, valósággal megszólalt.

— Az a kuka? — kérdezték megdöbbenve. — S mit mondott az idétlen?

— Azt hajtogatja csak folyton: tyúkot, kacsát főzön édesanyám, ne paszulyt örökké...

Nem is olyan idétlen, vélte ilyenkor az emberek tekintete. De csak kételkedtek a híradásomban.

Pedig így volt, én bár így hallottam a történetet magán a Berkó portán. Esküvel fogadta a Berkóné, hogy az ő kuka fia minden csütörtökön meg szombaton megszólal, ő mindig hallja szólani a szerencsétlent.

Ott kuporgott a gyerek, csak nézett és bámult maga elé. Futottak már utána a falusi gyerekek mióta elterjedt a hír: »Szólj már Laji, szólj már« biztatták, — de bizony nem szólt soha, csak ha anyja hallotta, csütörtökön és szombaton. Ilyenkor is délelőtt. És sohasem kegyes, istenes dolgot mondott, ahogy az illő lenne ilyen nagy kegyelem után, sohasem így kezdte — ezek Berkóné szavai —, hogy köszönöm édes jó anyám, édes jó szülém, köszönöm, hogy idétlenként is ilyen szépen felneveltél, hogy szeretsz és jól bánsz énvelem. Hanem mindig úgy a közepén kezdte:

— Ne babot örökké, tyúkot és kacsát is!

Csodáról suttogott a szomszédság és ennek a csodának hírét terjesztettem én a faluban. Mígnem aztán lehullott a lepel. Ajaj, hogy aztán ennek a lepelhullatásnak hírével milyen sikerem volt!

Mert volt ezeknek a Berkóéknak sok gyerekük, köztük egy lingár mihaszna. Míg a Lajkó csak kuka, de igen dolgoz, gyenge gyerek létére is — ez a lingár; erős mint a bika, de lusta. Meg-megszökdösött itthonról, várost járt, aztán mindig hazajött lerongyoltan. Hát erről a mihasznáról sült ki — nahát kérem, hogy ilyen gyereket szüljön egy anya! Kiderült a lingárról, hogy akárhányszor járt a cirkuszosok között és ott tanult olyan tudományt, amelyre igaz ember csak hátborzongással emlékezhet: hasából tudott az beszélni, képzeljék csak! S mert soványlotta anyja főztét, csodát teremtett. Egyedül maradván a háznál öccsével és anyjával, csütörtökön és szombaton mindig elővette a hasából beszélés

tudományát és öccse nevében szavakat intézett anyjához, a koszt feljavitására.

S bizony Berkóné, mikor először meghallotta kuka fia hangját — más nem volt a konyhán, csak ők hárman s gondolhatta-e, hogy a haszontalan lingár a hasából beszél? — mondom, mikor először meghallotta fia vélt hangját, hogy azt mondja: »Tyúkot és kacsát főzzön szüle, ne paszulyt örökké« — majdnem ráborult gyermekére:

— Hát megszólaltál édes egy fiam? Hogyne főznék, persze, hogy főzök.

Így kerekedett a csoda híre a faluban, mígnem a plébános is eljött megbizonyosodni. De csak hallgatott búsan a Laji, nem szólt csak ette a jó falatokat, tán csodálkozott is mi ez az örök lakodalom, de időtlen is volt — hát így maradt a dolog. Csakhogy nem sokáig. A plébános tekintete csak ráesett arra a lingárra: összeszűkül a szeme és megvilágosodott előtte: csalafintaság van a dologban! S addig, addig, mígnem kiderült az egész.

S csak hallottad volna akkor az öreg Berkó Ferencet, amint ostorral űzte ki házából öregebbik fiát, a megtévedtetet:

— Cirkuszbba, oda menj istentelenje! Ne anyádat tedd csúffá, te...

Berkóné szegény meg könnyeit hullatta ezalatt, részben, mert legszebb álma, hogy a kuka gyerek mégiscsak megszólalt, szertefoszlott, részben a csúfság miatt. Az istentelen lingárt ő sem bánta, csak hadd űzze ki az apja ostorral, hisz úgysem fog az papucsban meghalni.

Így mondtam én el ezt az ofiszinában, meg az egyes házaknál a Juhászok során, ahová borotválási munkám szólított. Így színezgettem ki szépen az esetet, garabonciás módra igaz, de mindig az igazság jegyében. És egyszerre emlegetni kezdtek a faluban, mint olyan embert, kinek helyén a nyelve. Mert lám, hogy elmondja a Berkóék dolgát, az anya bánatát, annak a lingárnak gonoszságát és kiűzetését s a szegény időtlennek ilyen csúffátételét, lám, hogy elmondja az...

— Kár ennek a borbélyság, kezdték mondogatni, ami Menyhárt sógort mindig mérhetetlenül dühbehozta. »Miért, azok utolsó emberek tán« — csattant fel a hangja ilyenkor; saját szakmája megcsúfolását vélte e megjegyzésben. De a csökönös falusiak csak ingatták a fejüket. »Az ilyenből szenzál is lehetne« dünyögték. S ment a hír körbe: a Menyhártnak olyan legénye van, hogy kár neki a borbélyság. S hallva a hírt — a Czöndör mindig visszamondta — belepirultam. Miért kár? — vettem fel a kérdést én magam is.

*

Én borotváltam a Juhászoron s az egészen nekemvaló nép volt, nem olyan savanya, karót-nyelt rátarti, mint igen sokan a faluból — ezeknek a szemében mindig égett apró huncutkodás. Mondják róluk, a szentgyörgyi juhászokról, hogy nem nagyon válogatják a legelőt... azaz, hogy inkább nagyon is válogatják, kivált a tilosat; de lehet, hogy ez csupán ráfogás. Rámennek ők — mondják róluk — ahol éppen terem, rámennek a zsenge búzára is. Mert kicsiny a közlegelő és megint meg újra lehasít abból az uraság... Hát, hogy az uraságéra rámennek, azt még csak helyeselte a szentgyörgyi nép, de hogy a gazdákét is lelegeltessék, az már istentelenség. Olyan nehéz mégis, bitangságban érne nyájaikat, mert tudja a juhász mindig, hol dörög és hol szakad. S ha citálják is másnap a község házára, tagad a juhász, esküdjözik:

— Nem jártam én arra, alázattal kérem, két hete talán, akkor is nyáj nélkül, egymagamban.

Hiába vádol a gazda, ő csak hivatkozik:

— Tegnap este? A közlegelőn volt a nyájam, látta az alvégi kőndás is...

Hát lehet, hogy ott legelt a nyáj az este, lehet, de a sok suttozásból mégis lehetett valami igaz... Kivált, ha az ember meghallgatja a Csujes Vendelt.

Nahát ez a Csujes Vendel, ez köpött leginkább a juhászokra. Pedig ott élt közöttük, a Juhászsoron, barátkozott velük. Egyiknek-másiknak komája volt s úgy beszélnek, hogy ő vala hajdanában, a juhászság gyöngye... Felmerül mindjárt a kérdés: miért szidalmazta és rágalmazta ennyire hajdani szaktársait?

A válasz egyszerű: ő volt a csósz. Vagyis a kerülő, vagy hogy nevezik. Rá volt bízva a határ őrzése.

S lehetett volna ezen hivatala mellett a legboldogabb ember, aki elsején szépen felveszi a fizetést a közlegelő társaság pénztárából, dunnyák és párnák között alhatott volna minden éjszaka, ha nincsenek azok a gaz juhászok. Ezek miatt — mert sűrűn jártak tilosban — kellett neki puskáson kódorogni, éjnek idején a határban, juhászt és nyájat üldözve sokszor. Mikor pedig olyan fárasztó és nehéz dolog ez, nem is való öregembernek, mint a Csujes Vendel...

S kérdezhetnénk azt is: ha ilyenformán ellenségek voltak, miért nem ütötték le lábáról a juhászok, ha ennyire korholta és szidta őket, ha ennyit áskálódott ellenük?

Mert nem voltak bolondok, azért. Tudták, hogy amíg az ólomlábú, nehézfülű Csujes Vendel vigyázza és csószkódi a földeket, amíg ő a mezőrendőr, addig nincsen baj. Inkább süvegelték és udvaroltak neki, együtt szidták házánál a gazbitangokat, akik tilosban legeltetnek s nem átálják a zsenge búzát is lekoppasztani. Amiért a gazdák mindig a Csujest, apját meg anyját szidalmazták, hogy így csószkodik ő, így vigyáz?

Tudták a juhászok, mit tesznek, tudták nagyon jól s nekem aztán hetenként kétszer is hallgatnom kellett a Vendel szájából, gázságaik történetét.

Mert kétszer hetente, alkonyórán beretváltam. Mindig utolsónak hagytam, mert nem szerette, ha napvilágnál érkezem. Lévén, hogy neki ilyenkor volt reggele és senki sem szereti, ha zavarják reggeli álmában. Ásítózva nyitott kaput — be volt az kallantyúza mindig, a kapu, ennyire nem bízott szomszédaiban az öreg — s terelt aztán a kisszobába. A kisszoba gang volt azelőtt, azt sárral befalazta és ott élt ő, a hajdani juhász, a mostani csósz, elrugaszkodva családjától, akik — mondanom sem kell — maguk is juhászok voltak.

— Mára hány juhászt beretváltál — ez volt az első kérdése. Tudta ő jól, hogy Menyhárt gazdám nevében én végzem ezt a munkát az ő lakosorán. S úgy gondolta, hogy én, aki az ellenség táborából érkezem, talán tudok valamit szándékukról erre az éjszakára... Hogy tán meghallottam valami elejtett szóból, ki melyik részén legeltet a határnak s hogy hol készül valami bitangság a legeltetés körül. Szívesen felhasznált volna spiclinek' s talán azért traktált olyan hátborzongató történetekkel, hogy szívem gyűlöletet a juhászok ellen hangolja. S hogy bekapjam végre a horgot és legyenek az ő segítője a juhászok elleni harcban...

A kérdésre, hogy hány juhászt beretváltam máma, így hangzott a válasz:

— Mára csak egyet, azt is Csujes Vendelnek hívják.

— Hát a többi, tán szakállt növesztenek, mint a Krisztusok! Tán ez

a bürgegyilkos itt a házam mellett, ez a Kucsera, vagy hogy hívják, nem is borotválkozik már? Tán nem telik neki?

— Kint van az most a karámban — legyintettem.

— Ott, a feketelelkű. Onnan tör majd ki éjszaka a zsenge vetésre, tudom...

Mindig tűnődtem az ilyen beszédre: vajjon elhiszi e Csujes Vendel a saját maga nagy mérgét, a sok szidalmat, amit általam a juhászságra öntött? Vagy csak a bosszú parancsolta ezt így neki, azért, mert alvás helyett a határ kerülése jutott neki éjszaka.

Innen a Juhászsorról már egyenest hazatalpaltam. Az ablakokban feltűnt az esti mécssek világa — már ahol feltűnt, mert nem szereti a falusi nép a drága petrolt vagy gyertyát égetni. Inkább világosban fekszik már le tavasz meg nyár idején. Akácillatos volt ez az est s nekem úgy ringott szívemben a tizenhat esztendőm minden varázsa... Előbb, ahogy a bajuszos-szőrös, felnőtt borbélyoktól láttam, kattingtattam utcahosszat a sárgafedelű habostálca tetejét, ami szerfölött bosszantotta a Juhászsor és a Nagyutca ebeit: azok dühösen rohamozták a kerítést. Később harmatos szavakkal évődtem, a gyülekező földművesifjúsággal, hasonlókorú fiúkkal meg lányokkal. Azok meg velem.

— Itt mén a brító — kiáltották felém.

— Gyere galambom, adjál szappanos csókot — így a nőneműek, a leánysereg.

— E mán éccaká is beretvál? — hangzott az egyik utcasarkon, elismeréssel adózva szorgalmamnak. De én csak lépkedtem, elgondolkozva, mígnem feltűnt a Menyhárt ház réztányérja. A kapun akkor surrant ki éppen Benedek komornyik úr, hóna alatt valami skatulyafélét szorongatva, talán a műhely fenőkövét éppen. Látott ő is engem, de nem szólt, nem köszönt vissza, csak légies mosoly ült ajka szögletében...

Fogsz te még nekem visszaköszönni. Libériás lakáj, te... ilyen balga gondolat keménylett meg bennem, hogy miért, azt nem tudom. Mert, hogy a borbélyság mellett nem sokáig tartok ki, hogy valami csodának kell születnie abban erősen bíztam. S a csoda be is következett.

Ekkortájt történt ezekben a napokban, hogy amint egyedül őriztem délután az ofiszinát — a sógor a bérelt kertben kertészkedett, a Czöndör Jóska a falut járta — mondom, ahogy kint silbakoltam a réztányér alatt, hát látom egyszer, hogy fekete keménykalapos, pakompártos úriember fordul be az utcasarkon. Mint a komornyik olyan volt ő is, vagy mint a plébános, ha nem reverendát ölt, hanem fekete kabátot. Csakhogy jóval porosabb amazoknál, mint aki nem a templom, hanem a slájsztöltés felől érkezik.

-- Derék barátom — harsogta — ez lenne a szentgyörgyi szépművészeti intézet? A hevenyen megcsorbult szépség ápolására?

— Vagyis a borbélyda — ha azt keresi, igazítottam helyre enyhe gúnyolódását. A szakmai gőg már bennem volt akkor annyira — ne tegye hát tréfára senki a mesterségemet, még pakompártos úriember, akkor sem.

— Hát, akkor ízibe — csapott le rám s már bent is volt a műhelyben. Én meg utána.

Mielőtt leült volna a pakompártos, előbb körülnézett. Bizony az lócás, alacsony falusi borbélyműhely volt, három borbély székkal mindössze. A tükrökön nagyon is meglátszott, hogy a légy is csak halandó, gyenge jószág; meglátszott a sok légynyom. De én ügyesen az egyetlen

forgatható szék felé irányítottam a vendéget, hadd lássa, nem vagyunk azért úgy elmaradva, ha légnyomós is a tükör.

Ő meg leült, keresztbetette a lábát és kedvtelve nézegette arcát a tükörben.

— Aztán ti, hogy borotváltok mi? A szappanra köptök vagy a vendég arcába egyenesen?

Láttam, hogy ez tréfás ember, de felvettem mégis vele a szóharcot, annál is inkább, mert ebben a percben — honnan, honnan nem — Czöndör Jóska is bebukott illő köszönéssel az ofiszina ajtaján.

— Az kérem csak a helybeli lakosságra vonatkozik. Az idegent, azt pamaccsal beretvéljük.

Szóltam és belevágtam a pemzlit arcába; vadul szappanozni kezdtem. Ő felnézett rám, mint jelezné: ne te, ne, csikó, te rugni is tudsz már? De nem szólt csak jódarab idő után, mikor már egészen hatalmamban volt a szappanos ábrázata.

Mindig csodálkozom, hogy megváltoztatja az emberek arcát a szappanból vert hófehér szakáll, mely megmutatja, milyen lesz az ember, ha megéri a nyolcvanadik, kilencvenedik évét és derűs fehérség üli meg arcát. Ha úgyan megéri, mert a legtöbb ember meghal, mielőtt ez az álma teljesülne. A borbélynének lám nem is kell ilyen hosszú emberöltőt kivárnia, három krajcárért egyszerre fehérszakállú lehet.

Hát ennek az úrnak nagyon jól állt a szappanhab. Olyan volt éppen, mint egy szentkép a bibliából. Bajuszát is szappanozni kellett neki, azt is borotválta. Hát én csak kentem rá vastagon a habot, ne mondja, hogy sajnáljuk tőle. Utána megfentem a borotvát, húztam egy párat a bőrszíjjon, aztán neki!

Forgattam közben a széket veszettül, lássa, hogy van az is. Egész tudományomat megcsillantattam, kezdve a pumpára járó otkoionytól egész a krémig, csipeszig, púderig. Hadd lássa, nem olyan utolsó ofiszina ez!

Látván ezt az igyekezetemet az úr, aztán nyírást is parancsolt, ami végleg felkeltette szakmai becsvágyamat. Vágtam, nyírtam, méricskéltem — főleg a pakompárt, az volt nehéz. »Ne legyen hiba« — ez a cél lebegett előttem, ne mondja a városi borbély, ha visszakerül oda: »Na tekintetes úr, magát miféle fuser adjusztálta így meg?« Akkor egyszerre hallom a sógor hangját, ahogy bebukik az ajtón és lélekszakadva mondja:

— Alászolgája!

A vendég meg onnan a forgatható székből:

— Jó napot.

Ezt sem tudom, hogy került elő ilyen gyorsan a sógor, mikor jó messze az a kert. Úgylehet, valami arrajáró szólt be hozzá, közölve vele, hogy idegen úrféle fordult be az ofiszinába, már pedig ez ritkán jelent jót. Ilyenkor jobb, ha a gazda hazasiet.

Ahogy bejött a munkaadó gazdám, ahogy bebukott az ajtón, első pillantása a vendég fejére esett. A fejet nézte előbb, mint portékát, mit művészkedett azon? Mert a nyírást igazi erőpróbája a növendék-borbélynak. Nem lehetett kifogása, mert nem szólt, nem korholt, nem utasított »hogy itt egy kicsit feljebb ládd-e« Most már nyilván csak az furkálhatta Menyhárt gazdám oldalát, ki lehet az idegen, aki egyszerre megjelent az ofiszinában, mintha az égből pottyant volna le.

S az nem is maradt adós, a vendég. Előadta bőséges szóval, hogy a slájszban rakodik már három napja. Most, hogy a mester megjött, meg-

szólt a maga dolgában: veszi a gabonát a slájszon, nagyhasú uszályokba hordják a búzát, ott piszkolódott úgy el...

— De hiszen akkor kegyed a Herschli Jakab és társa — szólt bele Menyhárt sógor, amit a pakompártos rövid fejbiccenéssel igazolt.

Csak azért mondta a sógor, hogy jelezze: ismeri ő hírből ezt a gabonaboltot Nagykárolyházán, ahová búzáját, kukoricáját hordja sok szentgyörgyi. Igen sok szó esett róla nálunk, Herschli Jakab és társáról, nem mindig a legdicséretesebb jelzők kíséretében. Dehát mit akarsz, örök harc az élet, s aki néha tíz krajcárral kevesebbet fizet a tavasziért, nem kívánhatja mindig, hogy imába foglalják a nevét s hogy még a borbélyműhelyben is dicsérgetve emlegessék.

— Dangubál a hajóm, nemigen hordja most a nép a búzát — panaszkodott a továbbiakban a pakompártos, aki kezem munkája nyomán fokról-fokra szépült, már amennyire ez egy ötven körül járó pocakos kereskedőember részéről lehetséges, egyetlen borotválkozás és nyíratkozás hatása alatt.

— Nem hordják a nehézség jöjjön rájuk — tette hozzá makacsul, talán olyan szándékból, hogy a mester, mármint a Menyhárt sógor, elejtsen néhány szót a gabonahordás érdekében az ofiszinában.

Csakhogy a sógor sem esett egészen a fejére. Tudta, hogy a falusiak egész évben borotválkoznak nála, míg a Herschli és társa legfeljebb minden évben, ha beáll az uszálya; akkor sem biztos, hogy idetalál és nem az Andruskó műhelyébe téved be — miért nógassa hát ő a helybelleket a gabonahordásra? Ezért inkább másról beszélt, nehogy sűrű sóhajtasok közepette a vendég rákezdje »Szólhatna, hallja mester úr, hogy hordják...« Mert, ha nem hordják ugyebár, ez annak a jele, hogy a Herschli és társa megint tíz krajcárral olcsóbb s ez olyan érv, amelyről úgylis lepereg a legcukrosabb csalogatás. Inkább arról beszél a sógor, hogy hej, haj, de jó dolog is a gabonássors; de finom dolog csak úgy szennálkodni azon az irodán... míg a szegény borbély itt két három krajcárért csak túrja, beretválja, koppasztja a fejeket. S abból sem marad a három krajcárból, mert elviszi a segéd és a porció, meg mifene... Nem is élet ez, csak ráfizetés, tiszta ráfizetés, kérémm...

Amit a Menyhárt gazdám a segédekről mondott, a segédek szörnyű nagy fizetéséről, abból hírből sem volt semmi igaz, nem is tartott ő segédet soha, csak inást. Mégis érdekelt, hová lukad ki ezzel a beszéddel, mikor előttem, kétségeimet hallgatván jövőmről, egészen más képet festett minap a borbélyaságról. Mondván, hogy mégis a legszebb pálya ez, költség majdnem semmi, csak az a kis szappan.

Figyeltem a szavukat, most már lapulva, mert az átfésülésre már enyhén félretolt a gazdám. Azt már ő fejezte be, kedvtelve váltva a szót a messziről jött emberrel — volt vagy húsz kilométerre ide a város — csevegve és heherészve férfimód, amibe a szentgyörgyi menyecskék emlegetése is beletartozott. Nem, ehhez még nem voltam elég felnőtt, inkább visszahúzódtam Czöndör Jóska mellé a sarokba, fésülve és fésülgetve a lányhaját. Vendéghaját, úgy értem, mert azt is árultunk az ofiszinában s ha nem volt más dolgunk — úgy volt ránkparancsolva — fésülgetni kellett a selymes, barna meg szőke szálakat.

Az igazi csoda mégis csak harmadnap következett be, amikor megjelent megint Herschli és társa, vagyis a pakompártos úr és engem bökött fel szemével: na fiatal ember, éles-e a szerszámod?

Mondtam neki: Ha borotválásról van szó, az mindig készen áll.

— No akkor neki — szólt és betelepedett megint a forgatható székbe,

jelezve, hogy általam kíván megborotváltatni. Nagy kitüntetés volt ez szaktudásom számára, kivált, ha tekintetbe vesszük, hogy még két borbély volt ott jelen, a Menyhárt sógor tudniillik és a Czöndör Jóska.

— Olyan jól elbeszélgettünk ezzel a gyerekekkel — fordult magyarázattal a gazdám felé — jóeszű gyerek ez hallja, felvágta ennek nyelvét a szarka.

— Fel ám — mondta büszkén a sógor — meg a páterek is segítettek ebben a gimnáziumban...

— Hát oskolát jártál, hányat?

— Négyet az, kereken — sietett megint helyettem a válasz, mire az idegen vendég, vagyis mi már tudjuk azt, hogy a Herschli Jakab és társa, hegyeset füttyentett. Kevesen szálltak akkortájt ennyi sok iskolával a borbélyműhelyek mélyére, borotváló minőségben, amikor oly sok területe kínálkozott az életpályáknak. Nyilván ez váltott ki heves füttyentést belőle. Füttyentett és nevetve mondta:

— Hej öcsém ennyi iskolám még nekem sincs, pedig nekem akkora boltom van a nagykárolyházi fútcán, mint ötször ez a műhely. Vagy mit ötször, tízszer, a raktárokat nem is számítva...

Előbb felmértem szememmel a műhelyt és hozzáképzeltém tízszerannyit, csak azután kérdeztem:

— Hát hány van tekintetes úr?

— Mit hány, hogy hány iskolám? Nekem csak kettő gimnázium mindössze. De amit én megtanultam, az most is bennem van ám mind. Mind tudom még hallod. Mind fújom még ma is:

Ante, apud ad adversus,

Circum, circa, citra, cis...

— Hüha, mondtam, jó feje lehet a ténsúrnak, ennyi sok év után. De ő csak folytatta:

Penes, pones, post és preter,

Prope propter per, secundam,

Supra versus, ultra, trans.

Tudtam én jól, hogy ez csak hitványa a tudásnak, hogy azt úgy fújják kórusban a gimnáziumban, hogy azt megtanulja a verssel minden szamar. De miért ne legyen boldog vele? Ha már úriember letére leereszkedett hozzám, a gyerekekhez, miért ne legyen kellemes órája neki? Hümmögtem és dicsérgettem s lám az uszályoknak parancsnokló gabonásboltosnak, hogy csillogott a szeme, dicséretem hallatára! Ebből is azt kulcsoltam, hogy mérhetetlen hiúság lakik minden halandóban, még a gabonásban is, ha tízszer is akkora a boltja, mint ez a műhely itt.

De csak hallják kérem, hogy volt tovább!

Mert akkor már szállingózni kezdett a nép — erősen beesteledett közben — s mind hallgatta ezt a beszédet. A beszüremkedők fejüket ingatták, olyik mosolyogva, mások kíváncsian. Alkudozik ott a Herschli és társa, de nem ám gabonára, hanem inasra a Menyhárt borbélyyal. Mert az lett.

— Az ilyen gyereket — magyarázta Herschli a sógornak — városba kell küldeni, tanítani kell és műveini. Miért ne lehetne ő tanonc a gabonásboltban? Négy osztállyal. Írása hallom, gyöngybetű, esze is van, az ilyet pallérozni kell.

— Az úgy is van — hallatszott éppen Talpas Dániel erős nagy pártfogóm szájából — hadd legyen a szenzálok közt a magunk kölke.

Ez tán nem is tetszett a gabonásnak a Talpas Virág közbeszólása, de ráhagyta, érvnek. Tán, ha ráhagyja, inkább hordja a nép a gabonát a

nagyhajóba és nem kell dángubát fizetni. Talán mondják majd egymásnak a népek — tíz pénzzel kevesebbet fizet ugyan a Herschli, de lám felfogadta a mi kölkünket, a mi borbélyunkat maga mellé... mégis igaz ember ez halljátok csak!

Vagy csak én képzeltem így? Nem tudom, de nagyon égett az arcom, hogy végre lelkem kétségei között ilyen szavak is latbaestek, amelyek engem a magasabb, új életpálya felé irányítottak. Mert eddig csak anyám levelei tették ezt — ő, aki nagyobb dologra szánt, ő pujszított szüntelenül: hagyjad ott a koszos falut, néked mégis nagyobb sorsot adhat még az élet.

A kétségék ilyen zürzavarában jólesett a harc körülöttem és azért gyúlt ki nyilván az arcom. Az egész falu mellém állt! Vagyis, hát az a pár ember, aki csütörtök estéjén borotválkozásra betévedt az ofiszinába.

Már csak a Menyhárt sógor harcolt eddigi életpályám mellett, de hát az ő szavait hamar tönkrepocsékolta Herschli úr, egyszerűen azokkal az érvekkel, amelyeket két nap előtt éppen tőle hallott. Hogyhát érdekes itt túrni a fejeket, két-három pénzért, amiből még el is vesz a sok költség, meg a porció, meg a sok segédi fizetés, úgy-e mester úr? Érdekes-e, amikor olyan úri sors, szenzálnodni a városi irodán, odabent...

Most már a sógor arca gyúlt ki lázasra, felismerve saját szavait. S a vitát mérgesen azzal zárta le, hogy engem a konyhába zavart ki a szapanosvödörrel.

... S mire nagykesőre onnan előkerültem — mert elfogott a néném, hogy is volt s ami volt, mint volt — mire visszakérültem mondom, már senkit sem találtam ott, sem a Herschli urat, sem a Talpas Dánielt, sem a többi vitakozót. Csak több más új vendéget, akik gubbasztottak a lócán, sort várva. Meg a gazdám mérges arcát, azt találtam ott, azzal kellett szembenézniem. Mert szörnyen lármázott, kiabálva fogadott, elfeledve talán, hogy éppen ő zavart ki a műhelyből.

— Hát te mért bújkálsz, mikor dolgozni kell? Te... te szenzál! Te! Nagyobb sértés úgylátszik nem jutott eszébe abban a pillanatban.

Nikolajevics Mitya rajza: Szövetkezeti asszonyok a szántóföldeken

HÁROM CIKLUS A HÁBORÚ ELŐTTI JUGOSZLÁV SZOCIÁLIS KÖLTÉSZETBŐL*

MIROSZLÁV KRLÉZSA:

I.

A nyomorról

Ágy a szegények szomorú jachtja

Mint csendes kikötőben vén hajó, ringatózik.
Gond-batýuk elmaradnak a tegnapi peremén.
Megnyitja álmoskönyvét a csillagtítókú tér.
Viszi a szegények éjjeli, rozszant hajóit

Valami messzi tájra, csodás varázsvizekre.
A nappal zaja, görcse még az arcokon tornáz,
És csikorog az ágy, mint kiszolgált vitorlás,
És bozmlanak a partok, nyálkás ködökbe veszve.

A szegények eveznek, oh gyönyörű így evezni:
Vízszintesen, símán, amikor a púp horpad.
A tudat viasza fáradt pillákon olvad,
Száj-horzsoló szitkoknak jó így sóhajba veszni.

És puha váncos minden és minden ködbe tűnik,
És némán utazik és száll és zeng és suhan.
Zászló a csillagos úr: csattog, leng alacsonyán,
És elmarad a kín, csikorgó fogtól a bűnig.

S a koldús éjjel áttetsző, boldog kanyar,
Hang a viharban, valószínűtlen álom-sziget,
Szegények éjjelében boldogság-léggömb libeg,
És az ágy úszik és dalol, szürke habot kavar

*) Megjegyzések: Miroszláv Krlézsza (szül. 1893) itt közölt versei a „Pjesme u tmini“ („Versek a homályban“) c. kötetéből valók s 1917—1937 között íródtak. A „Nyomorról“ c. ciklus, amelyből itt szemelvényeket mutatunk be, összesen 22 költeményből áll.

A. B. Simics (1898—1925) „Szegények“ („Siromaši“) c. versciklusát 1920—1921 között jelentette meg.

Dobrica Cesarics (szül. 1902) első verskötete („Lirika“) 1931-ben látott napvilágot. „Grad pod oblacima“ („Város felhők alatt“) című ciklusában összegyűjtött proletár-témájú verseinek itteni sorrendjét „Spasena svijetla“ („Megmentett fények“), 1938-ban kiadott válogatott gyűjteményéből vettük.

A tengeren, mely néma, sötét s titkokat ringat;
Fájdalom-teherrel úszik, tattal a piszkos pirkadatnak,
Ahol kiköt majd holnap kikötőjén a napnak,
S ahol a szürke partra cipeljük régi lomjainkat.

Messzi az éhes holnap, koldúsok, társak, tengerészek,
Az árbócon ma éjjel gyuljanak kacaj-lámpák,
A fedélzet sötét, bódítson barna vér, vidám mák,
A gyógyító bűn kortya; dajkája ringó feledésnek.

Gyűlölet

A nyomornak nincs inge, száján nyálas bagóvég,
ruhája condra, és az étele moslék.

A nyomor árkot tisztít, nyelvén szurok ragad,
rumködben ordít rumszagú, szitkos szavakat,

Pofája csorba fogak közt vicsorog,
a nyomor rongyain rossz harapás a csók.

A nyomor deszkákon dalol. Harangoz arany hárfa,
és a nyomor gondokra gondol, váltókra, zálogházra.

A nyomor sárba kúszik, köpete véres bagó-kása,
s mint dühös ebnek, veszett a harapása.

A nyomor tarkasága

A nyomor tarka, mint véres, csonka torzó,
a nyomornál tarkább a világon nincs semmi.
Csóré szeme nem tud, csak eszelősen nevetni.
A nyomor varas fekély és sárga sáfrány-porzó.

A nyomor büze, akár a rothadt gomba,
penészes kenyeret fanyalogva rág,
az állkapcsában agyara csorba.
Egyetlen sorsa: sír és némaság.

S e koplaló nép a ködben így halad tovább,
morog, a kezét nyújtja, imádkozik és meghal,
a szegénység rostélyán így sül s pirul veresre,
kőnyörület szentelt olajával feresztve.

Alkony kis vidéki város állomásán

Itt áll még leejtett fejjel egy beteg, fehér gebe,
mint ólominga, hintáz benne a végzete,
beteg, fehér, utolsó, varas, szegény gebe.

S az emberek hordnak ládákat, zsírfoltos poggyászt,
nedves, gyűrött újságpapírban csomagot,
sárga nikkelgomb pislog és néha felragyog,
a szürkeség a tájra piszkos ecsettel von gyászt,

Lassúk a mozdulások. Meggörnyedt, néma testek,
egy vénasszony kezében három szál krizantém reszket,
fiatal pap lép óvatosan, puhán.
Valahol éhes, megszorult birka béget,
mennek rongyos, rosszagú népek,
egy vak koldús kezét kinyújtja
a pénzcsörgés után.
Füttyjel.

Mint jacht, bronzfényű, lakkozott,
a luxusvonat kéken átrobog,
a vén állomás szürke, bús, kopott
rongyai közt füst kigyúlt vaggónok,
mögöttük hosszú bíbor csík lobog,
böröndökön tarka pecsét-nyomok,
teríték, ezüst, kristály, whisky, borok,
szürke palánkok mellett, hol nyomor kuporog,
és vörös mahagóni, sárgaréz fogó,
villany-káprázat, acél, villogó,
Rein de chevreuil, côtelettes de poulardes, fromage
füstfelhőben szikrázó, égi, rossz család!

Itt áll még leejtett fejjel egy beteg, fehér gebe,
mint ólominga, hintáz benne a végzete,
beteg, fehér, utolsó, varas, szegény gebe.

És vak sír hangosan a kormos kerítés alatt,
és hadonász, az égbe néz, térdel és így marad,
és vigasztalan minden és mind vigasztalanabb.

ANTUN BRANKO SIMICS:

II.

A szegények

A szegények

A szegények valószínűtlenül
élet és halál közt lebegnek
és minden percben lesüllyedhet a mérleg
halál felőli serpenyője.

Minden percben átléphetik
a mesgyét és ott vannak
a halálban: a szomszédságban

A szegények napja

A szegénység szűk szorongó verem
Benne az élet vár örök lesen

A szegényeknek a szerelem
naptalan virágzás

A szegénységben vörösen parázsol
— a szegények egyetlen napja —
a fájdalom mindig friss sebekbe maratva.

A szegények pillantása

Tudom: reggel, ha felébrednek
az ágy szélén még ülnek egy kicsit.

Az asztalnál némák míg esznek vagy csak úgy
pihennek. A kezük mozdulatlan:
beesett mellükön keresztben;
ha mozdul önmagától mozdul.
A szemük nem néz egyenest, előre.
Ezek nem várnak sehonnan semmit
Az életükbe

minden kívülről jön
és parancsol.
Az életük iszony és alázat.

Itt ülnek most
A pillantásuk semmin meg nem áll
Zavartan köröz
és kiutat keres a térből.

Ablakok a szegények házáin

Ez az új ablak fehérlik, mint üres megkövesült szeme
a gazdagnak, ki egyszer itt benézett

A többi — régi — naponként feketébb.

A szegények ebédje

Az éhség húzza a delet
s a benti üregből a test nyöszörg és vinnyog,
De áll a dél
könyörtelenül, messze.

Oh némulj, te szegény test,
felejts és éhezz
és türelmet egyél!

Bár elfogyhatna a test és kilehelné magát!
De az utolsó percben mindig megjön a dél
és a test vinnyog és tűr, de él
két ebéd között keresztrefeszítve.

Oh némulj, te szegény test,
felejts és éhezz
és türelmet egyél!

A szegényhez

Oh szedd magad magadba és a sorsba
A peremen ne folyj át
Zárd az ajtót minden reménynek,
mert ez az ajtó semmibe nyílik.
Oh szedd magad magadba és a sorsba.

Tested vékonyul
kezed sárgul
a szemed mélyül
Hangtalan hagyja szíved el a vér

Ha éjjel levetkőzöl olyan vagy
— oly vékony, átlátszó és halvány —
mint egy karcsú, hervadt virág.

Oh hova, hova?
Vajjon már itt a földön
egészen elhagyod a testet?
A gazdag nézi hová tűntél. Fejét csóválja
»Elillant, mint az illat.«

Post scriptum

Néztem a szegénységet
és meg akartam énekelni

De mikor mélyebben belenéztem
nem szóltam
 láttam:
 A nyomor feneketlen

Mi lett énekké?
 egy pillantás, egy sóhaj
Más minden kívül maradt a versen
kidalolatlan

Azt csak hallgatni tudom.

DORRISA CESZARICS:

III.

Város felhők alatt

Külváros

Falut idéző házikók mellett
Bérmaszárnyák, hidegek, csúnyák
Dohot szellőznek, az ablakokban
Piroscihás, szomorú dunyhák,
Az emberek itt alázatot élnek
És meghalnak, hogyha megúnják.

Belépsz s az ablak összerezzen,
És megrecseg a padló.
Képek helyett a nyomor a falra
Penészes rajzokat ró,
S a legjobb széknek is lába botló,
Háta hanyatló.

A párkányon sugárra sóvár
Csenevész gond-virág. Bent
A lány gubbaszt és harisnyát köt,
Vagy elviselt ruhát fejt.
Dudorász valami idevetődött, régi,
Mélabús slágert.

Egy dalt, mit elfelejt a város,
Húnyó ablaka mellett így dong
A csöndben, vörös alkonyatkor,
Mint Kínában pár ópiumszívók,
Kik rágyujtnak, ha elszívták mind,
A gazdagok és a mandarinok.

Az asszony tesz-vesz, tesz-vesz örökkön,
Tesz-vesz és gyereket etet,
És a városba gyerekeivel,
Hogyha nem muszáj nem megy,
És a fénypompás gazdag utcákon
A kirakatoktól reszket

Mert ott csodás játék-masinák vannak,
S babák porcellán-hada,

És ez mind szép, és ez mind szebb,
Mint otthon a rongylabda —
És a vágyak a szemrefutnak,
Szenved a gyerek és az anyja.

A villamos még tíz lépésre,
De ők átmenni félnek.
Valaki durván nekimegy, lökdelőzik,
De ők vissza se néznek —
Hogy lökdössék, szidják, félretolják,
Ők megszokták már rég ezt.

A csengetyű az üzletajtón
Nem bohó, dőre játék,
Ha véletlen koldús vagy csavargó
A küszöbön hivatlan átlép,
Kinyúlhatna egy-egy szentségtörő kéz
Sok drága miegymásért.

Torz tükör előtt megilletődve nyúlnak
Fejükön a divatjamult kontyhoz
A lányok, akik fehér harisnyát húznak
Ügyetlen, cammogó, lompos
Lábukra — olcsó harisnyát, szép harisnyát,
Csak, ha nem rongyos.

S néha széppé nő fel némelyik,
Egymást vérbefagyva hagyják
Érte a környék ifjai,
Hogy szerelmüket megmutassák,
S a városi úrfi, ha kimustrálta,
Elhagyja őt és a fattyát.

Vasárnap az apák kocsmába,
Az anyák templomba mennek,
Vetik a keresztet munkamart újjal,
Hogy könyörüljenek a mennyek,
S ha kenyérre sincs, kell jusson mégis
Gyertyára az istennek.

Beszél a pap szép díszpalástban
— Az imént reggelizett meg —
Hogy az égbe viszi majd őket
Jézus, az isteni gyermek,
S hogy majd az angyalok közt élnek,
S hogy majd boldogok lesznek...

S ha napsugaras nappal hozott ki
Városi barátom, e sétára,
Mosolyos arccal, derűs lélekkel,
Nélküle térsz haza máma
S hiába akarsz újra örülni —
Mindhiába.

Az V./b barakk

Axelrode Maximilián gróf a szuverén máltai rend komturja, életének tizennegyedik évében johannita chevalier de justice lett, ezüstkeresztes teljes díszben. Tizenhat nemes és vitézlő ős helyett, amennyivel a fenkölt máltai rend rangja elnyeréséhez a fenkölt méltóságviselőnek rendelkeznie kell, Axelrode Maximilián gróf a családfáján atyja urának és kegyelmes születésű hercegnő anyjának ágán huszonnyolc tollbokrétát és kacagányt számlált, mely utóbbiak alatt már kék vér lüktetett s így tehát, mikor a szuverén máltai rend perjelsége megküldte Ófelsége kabinetirodájának az aranypecsétes drága okiratokat a kegyelmes és legkegyelmesebb »imprimatur« céljából, az olyan nagy esemény volt, amelyen ritkán adódik ezen a földtekén.

Axelrode Maximilián grófnak egész életében csak az az egy óhaja volt, hogy fenkölt máltai jeligéjéért — Pro Fide — kivonhassa meztelen kardját és nehéz redőkben aláhulló fekete palástját magára öltve derűs, bátor homlokkal belerohanhasson a halálba. Először látogatván meg Jeruzsálemet, keserű könnyeket ejtett a Santa Maria Latina márvánvára, afölötti bánatában, hogy nem adatott meg neki a nagy szerencse, hogy nyolcszáz évvel ennek előtte itt szórja el nemes csontjait a nagy Bouillon Godofréd oldalán. Vagy, ha már ezt nem lehetett, úgy bár született volna háromszáz évvel azután, amikor Rhodus és Málta szigetein bömböltek az ágyúk. De nem! Ő idecsöppent a glóbuszra egy pipogya, bárgvú korszakban, amikor nemes Villiers de l'Isle Adámok holmi szocialista agitátorokká vedlettek, akik májusok elsején bujtogatják az alinépet és amikor a legnagyobb katonai esemény egy-egy manőver, melyen vaktöltéseket adnak le, de még azt is keveset, mert holmi pénzügyminiszter és holmi »bamba« parlamentek azt kiabálják, hogy az ármádia sokba kerül. Fúj, micsoda idióta korszaka ez a gőzgépeknek, mikor mindent sínek között és úgynevezett szociális, de valójában szocialista demokráciával béklyóztak agyon s amikor nemes máltai lovagok hotelekben adnak egymásnak találkozót, polgári keménykalapban, s a párbajt is törvény tiltja.

Axelrode Maximilián gróf így búsongott teljes hatvanhárom éven át, mikor is egy reggel felébredvén, úgy vélte, álmodik. A lakáj a fenkölt Rend perjelségének sürgönyét adta át neki, mely arról értesítette, hogy kihirdették a mozgósítást és hogy a szuverén máltai rend, nemes hagyományainak megfelelően, ki fogja bontani lobogóját a nagy jelige: »Pro Fide« nevében és hogy valahol kint a császári hadtápban fel fogja ütni sátraikat és megszervezi az ispotályi szolgálatot. Így tehát Axelrode Maximilián gróf főnöke lett a nagy máltai kórháznak, mely negyvenkét nagy, fából épült barakkból, saját villanytelepből, a Vörös Keresztet viselő

növérök egész seregéből, stb., stb. állott. Vonulnak a hadak száz kilométerre keletnek, aztán meg kétszáz kilométerre nyugatnak, aztán megint keletnek, évszokról évszakra, és ez a háború, Axelrode gróf az ő máltai cirkuszával utazgat hát keletről nyugatra, Sztaniszlavovtól Krakkóig és vissza, már teljes két éve. Most pedig ezerkilencszáztizenhat augusztusa van, a nap negyvenkilenc Celsiusra hevíti a levegőt s a helyzet feszült és komoly.

Az ispotály komplett, ezeröttszáz páciense van és minden jel arra vall, hogy az oroszok el fogják vágni a vasútvonalat balról és jobbról és hogy a gróf úr, máltai nagymester, két hétnél hamarább Moszkvába érkezik. Délben sürgöny jött, hogy az oroszok északon két állomás között csakugyan átlépték a vonalat, de hogy a kórház maradjon helyben, mivel folyik az ellenakció. Hogy az oroszok északon elvágták a vonalat, az azt jelentette, hogy az összes transzportok azon a vonalon vonulni kezdtek dél felé és így, természetesen, megtörtént a karamból (hetvenkét halott és iksz számú sebesült), valamint azt, hogy az összes vonatok prófunt nélkül maradtak s a sebesültek már ötödik napja üvöltenek, mert nincs víz és étel helyett — (ó, ne nevessetek, való igaz!) gilisztaírtó prominliket kapnak és valamennyi pályaudvar a vonalon fejvesztett és Axelrode grófnak! ezért a komplet létszámot még ötszáz pácienssel kellett megtétnie. Az a nap volt éppen az egész nyáron a legmelegebb s a napkorong tüzes tömegével formálisan szétlapította a földet olyasfeleképpen, mintha valaki a fehér fabarakkokra égő malomkövet hajított volna, amittől minden átforrósodott. A deszkák elgörbültek és megrepedeztek a szárazságtól, a méz a falakon hámlott, mint az öregember bőre, a zöld folyondárkerítés és a tulipánok dekoratív rondói, mindeh, de minden hervadt, aszott, porladt és tiprott volt.

Az ötszáz új sebesült csoportjában, melyet Axelrode grófnak a maga komplett létszáma tetejébe fel kellett vennie, ott feküdt Vidovics diák is. A tüdeje volt átlóve, vérzett tehát. Az ember valóban sehol sem tud úgy bepiszkolódni, mint a fronton, de amikor Vidovicsot bevitték a nagy gőzfürdőbe olyan piszkosan, koszosan, amilyenek már a marhavágónok sebesültszállítmányai augusztus hónapban, ő még képes volt undorodni.

Ha egy ilyen szegény, ideges figurát, amilyen Vidovics, bizonyos viszonylagosan európai életformák közül vinnétek be abba a gőzfürdőbe, nagyon valószínű, hogy egy ilyen Vidovics vonaglan, hányni kezdene. De mindazok után, ami vele tegnap és ma történt, azután a tűzvész után mult éjjel a pályaudvaron, amikor robbantak a benzines kannák egyik a másik után, mikor ezerkétszáz torok üvöltött vízért és víz nem volt, azután a disznó vaggón után, Vidovics a fürdő gőzében nem hányt ugyan, de mégis minden undorító volt neki.

A betonmedencében bűzös sárga víz csobogott, szürkészöld szappanlé habzott és véres kötszer és vatta uszkált. Gennyes vatta. Gőzölög a sár- és agyagbűzű víz, sisteregnek a gőzzuhanyok s a sűrű párában fekete árnyékok tűnnek elő, amint ide-odaszökődnek a ködben s az emberi arcok mind duzzadtak és véresek és valahol egy dinamó sivit és augusztusi dél van. Emitt a zuhany alatt az üvegasztalon egy ember haldoklik, amott egy másik jajgat, ventilátorok zümmögnek, mint láthatatlan rovarok, kakirubaskás oroszok viszik az új sebesültanyagot, mint zsákokat, és ápolónők és sebesültek és orvosok, mind kiabál, mind rohan, mind fejvesztett.

Vidovicsot megfürdették a szennyes, véres pokolban és bevitték az V/b barakkba, mely olyan volt, mint egy nagy vontatóhajónak a gymra.

Rideg protestáns pedantériával, pontosan elhelyezve hatvan ágy, mind-egyiken egy-egy test, mindegyik test felett pedig fejtábla, hogy tudni lehessen, mi is van azzal a testtel. A vontatóhajó három csoportra van osztva. Első csoport: csonttörések. (Csontok merednek szilánkokban. Emberek fekszenek hangtalanul, nappal. Csak éjszaka szólalnak meg a sebesültek, golyótás, teli hangon.) Második csoport: az amputáltak. (Kar vagy lábszár, avagy kar és lábszár. A sebeket nem kötik, túll alatt száradnak, mint a füstölt húсарu.) Harmadik csoport, a bejárattól balra: a »zuwachs«. Ez a zuwachs csak átutazóban tartózkodik itt az V/b-ben. Átutazóban a fürdőszobából a halottasházba. Ha valakit a harmadik csoportba osztanak be, az V/b barakk mindjárt tudja, hányadán van; új jelöltje jött a halálnak, zuwachs!

Mikor a sebesült Vidovicst behozták a barakkba és odafektették a nyolcas számra, egy magyar fenegyerek az »első számú« csoportból (csonttörések), megvetően köpött ki és keresztet rajzolt ujjával a levegőbe:

— Nohát, Istenem. Ezt akár mindjárt a halottaskamrába vihették volna. Szerbusz!

— Új nyolcas szám jött, gyerekek!

— Nyolcas szám! Nyolcas szám!

Végigfutott a hír a barakkon és sok fej emelkedett fel, hogy lássa az új nyolcas számot. Igaz! Az élet valamennyiüket alaposan összemarcangolta, véresre tépte. De mégis, mindenek előtt való, hogyha az embernek nincs is lába, azért még nem a nyolcas szám! Az ember a huszonegyes! Vagy a tizenötös!

— Nincs karom! Igen! És a csontom is eltört! Igen! De élek, Uramisten! Élek még mindig! És ha holnap ezek az oroszok hozzák, majd a fekete koporsót és belerakják az új nyolcas számot, én szépen megtöltöm pipámat és elnézem a legyeket, mint ragadnak oda a zselatinra, és iszogatom a tejemet! Élet ez mégis! Nem a nyolcas szám sorsa!

Négy napja változik már rendre a nyolcas szám! Ma reggel vitték ki az orosz foglyok egy orosz kollégájukat. A belei voltak összetépve és két nap, két éjjel ordított fájdalmában. Őt egy derék bécsi elözte meg, most meg Vidovics jött.

A hetes számon, Vidovicstól balkéz felől egy mongol fekszik, Szibériából való, golyóval a fejében és már harmadnapja vívódik jajongva. Valamit kiabál, holmi éles magánhangzókat, de senki se érti és mindenki azt hiszi, hogy már vége, mikor egyre újból kezdi el hányni-vetni magát s a fején égő piros vér csikja töri át a kötést. A kilences számon jobbkéz felől átlótt gégével egy fiatal szlovák pán haldoklik. El van metszve a légszöve s üvegen keresztül lélekliz, tisztán hallatszik, hogy gurguláz a habos nyál, genny és véres váladék a csövecskében.

Az V/b barakk így tehát fogadni kezdett a Vidovics fejére, hogy nem éri meg a reggelt.

— Ismerem én a mi doktorainkat. Ha nem kerül rögtön kés alá, akkor ámen!

— Nem igaz! Nem halasztanák holnapra, ha így lenne! Fialat még!

— Az a bécsi bácsi már rizst evett és kuncogott! Mi meg mindjárt kés alá kerültünk...

— Nohát? Áll az alku? Egy üveg vörösborba, igen? Hogy reggelig?

— Áll! Egy üveg vörösbe!

És így szállt le az augusztusi éjszaka.

Kigyúltak a nagy csillagok, öklömnnyiek, fényesek. A hatalmas kék boltozat pedig, mint egy kristálytál borult az egész völgykatlanra és Axelrode máltai kórházára. Ezer meg ezer tonna izzó légtömeg terült rá az V/b-re és sehol még csak egy pillanatra szellő se rezdül. A legyek most alszanak, nem zümmögnek már a barakkban, amott pedig, ennek az emberhússal megrakott perverz hajónak közepén, zöld lámpás ég és minden félhomályban úszik. Homály, homály, félhomály és fájdalom, ki-mondhatatlan fájdalom, mely nappal megbűjt, de most minden pórús azt lélelki és minden szívverés azt dobogja. Most érződik a legapróbb elfűrészelt csontnak minden kis szilánkja, most rázza az idegeket a sokk és hangokat vet ki az ember belsőjéből, mint vulkán a lávát. Összeszorítja fogát az ember, vacog verejtékezve, harapja nyelvét és ajkát, melyre hab ül ki, majd egyszerre az egész alsó állkapcsa kiňyúlik, arca állati grimaszba torzul s feltör a hang benseje mélyéből, mint kút gödréből.

— Mamma mia, mamma mia! — jajgatja valaki olaszul a mélyben.

— Gospodi, Gospodi, Gospodi! — nyögi az orosz, akinek golyó van a beleiben. Aztán megint csend, zöld csend, félhomály.

Vidovics a vérvesztéstől kimerülten egész délután aludt, de most felébred és nem tudja hol van és mi is történt voltaképpen és hogyan csöppent ide. Hallja az emberi hangokat, ahogy nyögnek s az a sajjgás a sebeiben valahogy elült és a bennük égő tűz, mintha kialudt volna és Vidovics elgyötörtén már éppen lelt párnáján egy hűvös csücsköt. Le-ragadnak újból láztól aszalt szemhéjai és tompa, súlyos csend ömlik el rajtuk. Elszáll a szomj és a barakk kezd össze-összefolyjni, kellemes feketeségbe hanyatlani, míg egyszerre csak megint át nem hatja a testté-vált fájdalom állati üvöltése s ez a hang szét nem töri tüstént a párna valamely hűvösebb csücskén annyi kinnal összeszerkesztett egész álom-épitményt és minden megint halomra nem dül egyetlen pillanatban.

És így megy ez egész éjjel, mindig újra.

— Oh! Csak öt percet! Csak percnyi álmot!

Már az éjszaka mélyen előrehaladhatott, mert a zöld túllön keresztül világosság terjeng. Kint kiabálnak az örök s a felfutó folyondár, mintha meg-megremegne a gyenge hajnali szélben. Szárnyaikkal verdesve lepkék keringenek az éjjeli mécs körül.

— Hány óra?

— Nincs idő! Semmi sincs! Csak fájdalom.

Mamma mia! Mamma mia! Gospodi! Gospodi!

— Ah, elaludni, csak egy percre! Csak egy pillanatra!

— Gospodi!

*

Másnap reggel kezdett a helyzet komolyra fordulni. Az oroszok korán hajnalban betörték délen, elválták az utolsó császári és királyi vasúti összeköttetést, a vonatok kezdtek visszafelé futni s a mozdonyvezetőknek kiadták rá a parancsot, tehát a lokomotívok úgy röpdöstek a levegőbe, mint a játékszerek. Minden elakadt. Tüzérség, sebesültek, magazinok, füstökéményű, nagy, hadosztályi takaréktűzhelyek, kompok, lovak özönével; csak az elpusztított mozdonyok robbanásai dübörögtek tompán. S egész reggel masiroztak a csapatok, a máltai kórház A, C és D barakkjában páciensei pedig (könnyű sebesültek, akiket nem visznek hordágyon, hanem a maguk lábán járnak) vidáman tekintgettek a drótsövénnyöngül a »Rückzug«-nak nevezett borzalomra, melyben az emberek ma tömegeivel fognak a napszúrástól összeesni az országúton, míg nekik itt, lám,

ügy-ahogy, de jó dolguk van. Itt állnak a Vörös Kereszt alatt és senki se fogja őket sehová se üzni és ha jönnek az oroszok, őket megint csak el fogják szállítani valamerre messze, orosz kórházakba és táborokba, ahol nem lesz háború s életben maradnak s ekképpen a háború az ő számukra minden valószínűség szerint még ma reggel véget ér. Hogy pedig a háború minél előbb véget érjen, az a sebesültek fejében az egyetlen idea.

Axelrode Maximilián gróf, a máltai kórház feje, automobilon szállíttatta el az előkelő női személyzetet (két-három bárónőt és egy generálisnét), maga pedig, úgy határozott, itt marad máltai zászlójával a veszélyben, a végsőig kitart. Szólt a halottaskamra harangja és Axelrode gróf máltai kereszties fekete ruhájában járta, mint minden reggel a barakkokat, nézte a sárga, meztelen hullákat, ahogy hordták őket az oroszok koporsókban. Az oroszok hordják a holtakat és még köszönnék is a grófnak, sapkájukat földig megemelve előtte.

— Nem is hinné az ember, hogy az egész kórházban mennyire meglazult minden az utolsó tizenkét óra alatt.

Igen! Ez igaz! Tegnap különösen ideges nap volt. Az átkozott napmeleg felgyújtotta az emberek agyvelejét s a riasztó hírek, a sürgönyök, az aláaknázott lokomotívok, mindez hatott a hangulatukra! S az új szállítmány is, mely teljesen megzavarta a kórház házi rendjét, a konyhától az ambulanciáig. Igen! Az a transzport! De ma, mikor kint vonulnak a csapatok és minden áttekinthető, mint a sakkasztalán, ahol látni lehet, hogyan hullanak a figurák, ma minden élesebben ötlük szembe és minden destruktívebbnek tűnik. Hogyan merészkedett volna tegnap ebben az időben az a szanitéc káplár öccellenciája szemé láttára akkorát húzni a konyakos üvegből? Pedig látta jönni a grófit és mégis nyugodtan ivott tovább, mintha ez az egész dolog őrá nem is tartozna. S a páciensek mit vigyorognak olyan csúfondárosan? Mért énekelnek az oroszok? (Az orosz foglyok, míg végzik szolgálatukat a barakkban, mert ma pravoszláv ünnep van.) Lám! Ma senki se öntözi a rondókat, holott azt a kórházi parancs különösen hangsúlyozza! És sehol senki! S ő teljesen magányos itt eközött a csűrhe közt!

All tehát a gróf, mint egy árny, fenéig megrendülten s nem érez magában elég energiát ahhoz, hogy a dolgokat a kellő világításba helyezze és nem tudja, mitévő legyen. Az Oberkommandóval nem tud kapcsolatot találni, nincsenek utasításai, a dandárparancsnokság automobilon száguldott el mellette néhány perc előtt és még meg se állt! A gróf tehát tanácskozársra hívta össze barakkjába az egyes osztályok főnökeit, hogy határozzanak, mit kell tenni.

Egyesek azt ajánlották, hogy a személyzet ötven százaléka maradjon, ötven százaléka pedig menjen; mások ismét ellene voltak, ismét mások nem voltak se az egyik, se a másik indítvány mellett, hanem valami harmadikat akartak és ez a huzavona olyan soká tartott, míg végül is nem döntöttek sehogyse, »a továbbiakig«.

Ez a »további« azonban már délután öt óra tájt bekövetkezett, amikor félreérthetetlenül világossá vált, hogy a kórház minden valószínűség szerint még ezen az éjjelen a két vonal között fog megrekedni, mivelhogy az oroszok a frontnak ezen a szakaszán, úgylátszik, nem keresik az érintkezést a mi csapatainkkal. És ha nem sikerül a tervezett nagystílusú ellentámadás, melyet immár negyvennyolc órája beharangoztak (ami pedig nagyon valószínű, akkor holnap, ebben az időben a máltai

kórház felől minden valószínűség szerint valamely orosz dandár szanitéci referense fog dönteni.

Így mégis úgy határoztak tehát, hogy Axelrode gróf erre az éjszákára a sebészekkel, a legértékesebb felszereléssel s a személyzet ötven százalékával visszavonul mintegy tizenhat kilométernyire nyugat felé egy majorba, hogy ott érintkezésbe lépjen valamely nagyobb csoporttal és hogy írásban tegyen panaszt, amiért róla és kórházáról megfélemliztek; mintha az egy tű volna, holott nem tű, hanem máltai kórház, ezeröttszáz főnyi sebesülttel.

Az utolsó nagyobb gyalogsági alakulatok elhaladtak és az ágyúszó közelről hallatszott. Akkor már a páciensek széttépték a drótsóvénykerítést és ott üldögéltek az útszéli árkokban, beszédbe elegyedve azokkal, akik a csatából jöttek, »öröla«, »Ó«, az Bruszilov. »Ó«, az az orosz.

— Hol van »Ó«? — Itt van-e »Ó«? — Mit csinál »Ó«? — Mikor jön »Ó«? — »Ó« bizony, elindult. »Ó« meg se áll Bécsig. »Ó« jön.

A csapatok fáradtak, szomjasak voltak, mindenki mást mondott és semmit se lehetett tudni, de »Ó« mindenképpen jön.

Este lett s a reflektorok söpörni kezdték az eget, az ágyúk a távolban dörögtek s elhaladtak az utolsó csapatok is. És »Neki« híre-hamva sincs. »Ó« ismeretlen okokból megállt és olyan furcsán, mint ahogy a lélekzet áll el, úgy állt meg és most csak áll.

A kórház előtt három kilométerre egy füzesben szennyes víz kanyargott, éfték a hidak s ezt tisztán lehetett látni, a tulsó parton pedig csend, mintha ott senki se volna. Abban a rejtélyes időben, amikor semmit se lehetett tudni, se azt, hogy hol marad »Ó«, se azt, hogy »Ó« mit csinál, az egész máltai kórháznak az volt az érzése, mintha mindenestül a levegőben lógna Bécs és Moszkva között, de nagyon valószínű, hogy valahogy közelebb Moszkvához, mint Bécshez. Ekkor valakinek az a szellemes ötlete támadt, hogy kilopja a raktárból az első üveg konyakot, mert ki tudja, mit hoz a holnap? Az orosz intendánsok még pedánsabbak, mint az osztrákok.

Volt a raktárban konyak, burgundi vörös, magyar villányi, pezsgő, s egy órára rá az egész máltai kórház részeg volt a fejebúbjáig, s folyt a bor a barakkokban és sorba törték össze a tele sörös üvegeket, mert ki fog ilyenkor sört inni? Az orosz foglyok, belekábulva a ragyogó illúzióba, hogy most, holnap már, mennek is az Urál meg Volga menti falujukba, végigtáncolták a barakkokat s mikor egy magyar doktor az alkoholt lőorrrel akarván legyúrni, revolverből lőtt a rendbontókra, valóságos csatározás, lövöldözés támadt, úgyhogy a magyar doktor vereséget szenvedve meghátrált az elemek elől és az ápolónővérekkel együtt kerekelt oldott a sötétben. Két német lányt, Frida és Marianna nővért (akinek a vőlegénye Verdunnél esett el és aki mindig Ullsteint olvasta) még ott érték szobájukban és erőszakot követtek el rajtuk. Erre aztán minden fenekestül felfordult, a tömeg itta a szabadságot egyre hatalmasabban, egyre mélyebben és berúgott ettől az illúzióig, az eszeveszettséig és minden olyan lett, mint egy részeg álom. Minden rakétát, mely percenként roppent fel amott túl az erdőből, ezek a részeg sebesültek egy szál ingben, palackkal kezükben, vad ujjézással, füttyszóval üdvözöltek, s minden tótágast állt, mint a népmulatságokon.

Az V/b barakkban vederszámra hordták a bort azoknak a nyomorult flótásoknak. A törött csontok, a füstölt húsárúként túll alatt száradó elmeszett fűbszárcsonkok, meg a többiek is, berúgtak, mind s Vidovics ágyán egy pár magyar hozzáfogott huszonegyezni.

— »Bank, resztó!« »Resztó, bänk«, csattan a hangjuk és keverik a kártyát és isszák a bort és az arcok, mint kínai kalózkok maszkjai, torzul vigyorognak, hibás fogakkal cifrázottan, míg üvöltik, hogy: »resztó, huszonegy!« Valakibe belebújt az ördög, felmászott a barakk padlására és ropja a táncot, csakúgy hullik a mennyezet vakolatja, a padlás majd-hogy le nem szakad és szinte már ügylátszik, mintha most mindjárt minden elsüllyedne végkép. A Cé barakkban harmonika szól, okarina, guszlica — szerémségiek és harsog a nótájuk, hogy: »I tata, i mama...«, rezeg a pajkos, féktelen scherzo és tisztán ide hallatszik az V/b-be, ahol a rostává lőtt Vidovics fekszik kétségbeesetten és csak az az egy jár a fejében szüntelenül: »Meg fognak-e engem operálni? Ha ma kivették volna belőlem ezt itt mind, nem véreznék most. Hol maradnak? Mért nem operálnak meg? Mi történik itt?«

— Resztó! Huszonegy! Resztó! Bank!

— »Mert arról én nem tehetek, hogy nagyon-nagyon szeretlek, taralala lalalala«, aki ezt a pesti kuplét dalolja, az az organtint az amputált lábáról a fejére húzta kalapnak és kokettül hajlong jobbra, balra. Egy olasz irredenta éneket fúj, tenorhangia érzelmesen zokogja — amor amor. amor! Énekelnek, isznak, ömlik a pálinka, a rühesek nekiiramodva sóprúkkal kergetőznek barakkokról barakkra és kiabálnak és viczorognak, mintegy menaszéria és szinte már olybá tűnik, mintha ezekben a barakkokban minden egyes ember, mint valami félszemű, sebesült, koszos csirke most mindjárt nekifogna a megmaradt bekötözött féllábán az égyüzene ütemére ugrálni, mely a vasútállomás felől egyre erősebben egyre hangosabban bömböl:

»Hände waschen vor dem Essen,
Nach dem Stuhlgang nicht vergessen«,

olvassók jódlizva, kórusban a tiroliak a cédulákat, melyek minden kórházban az úgynevezett három államnyelven vannak kifüggesztve. A magyarok se hagyják magukat lepipálni s rögtön rágyujtanak a maguk versére:

»Egyél-igyál, de mindig előbb mosdjál!«

de a harmadik verset:

»Peri ruke svagda prije jela,
peri poslize ispražnjenja tijela«

a horvát honvédelemnek azt az ékes versét senki se énekli, azt csak csúfolják, mint valami afrikai csodabogarat. Egy rövidlátó stájer császár vadász (szemüvege mögül a megnagyobbodott szeme zölden dülled ki, mintha maga is üvegből volna), ez a császár vadász majd kipukkad a nevetéstől. Bugyborékolva, hörögve köhög, egészen belevörösödik és szinte fuldoklik, míg a nyelvét ficamítja s úgy próbálja olvasni a híres horvát verset: »Peri ruke svagda prije jela, peri poslize ispražnjenja tijela«.

— Haha! Ist das aber wirklich dumm! Ist das dumm, dieses »peri!« Was ist das, du — dieses peri?

— »Vazisztasz!« »Vazisztasz!« Oktondi tőkfilkó! Niksz! Niksz! Ugyan mondd meg te neki, Stef, felelj neki! Te jártál Grácban! Kum! Kum! Snapsz!

És isznak és röhögnek, csipkelődnek, gajdolnak, üvöltenek: egy nagy Babel! Az olasz fogolytáborban valaki megtanulta, hogy: »Porca Madonna, io parlo italiano!« és most ezt kiabálja az olaszoknak! és integet nekik a kezével, Porca! Madonna, porca, porca, porca, egy másik a tífuszos járványkórház egy idézetével csúfolja a románokat: Nueste permis aștîpi per podele! Haha! Săi rumunjeșci!

— Testvérek! Kérlek benneteket! Csendet! Nekem fáj! Nekem borzasztóan fáj! — kiált Vidovics, de a hangja megcsuklik és csak hörög s a foga közül vér szivárog.

— Te? Mi az? Azt mondja, hogy »boli«? Míg az a boli? Mi az a boli?

— Ez az, barátom, amikor fáj neked — magyarázza egy löttsebé bu nyevác a magyarnak. — Tudod, amikor megsebesülsz, akkor boli! Vagy amikor udario si se! Akkor is boli!

— Micsoda? Dario? Boli? Haha! Boli! Boli!

— »I mama, i tata...«

S az ágyúzaj egyre erősödik, mintha valaki fát vágna a barakk alatt.

*

Az a bizonyos negyvennyolc óra előtt bejelentett nagystílű ellentámadás csakugyan sikerült s az oroszokat hajnalban egy mindkét szárnyukat átkaroló mozdulattal nagy lendülettel visszavetették. Mintegy tizenöt gyalogsági zászlóaljuk került fogságba, néhány üteggel együtt s Axelrode Maximilián gróf Liechtenstein bárónő kíséretében autón már fél tízkor a kórházba érkezett.

Mindenek előtt nagy vizsgálat indult meg a germán nőknél elkövetett erőszak miatt (akiken a nemi visszaélést a magyarok követték el), fél egy körül hét orosz agyonlövése volt soron. minek előtte azoknak maguknak kellett megásni sírjukat és vagy háromszázötven lógóst (trachomás, rühes, nemibetegek, könnyű horzsolólövésesek és a belgyógyászati A 2, 3, 4, 5 barakkból) mindenkit 38 Celsiusig) kidobtak a frontra s fél tizenegykor a kórházban már megint a johannita máltai rend józansága kerekedett felül.

Hogy a császári zászló és a fegyelem tekintélyét helyreállítsa, mely ezen az éjjelen olyan megtépzottnak látszott, Axelrode gróf kiadta a parancsot, hogy az elmúlt éjszaka nagy győzelmét a kórház fáklyásmenettel és díszszemlével fogja megünnepelni. Valamennyi páciens (kivétel nélkül) fel fog vonulni a fekete-sárga lobogó előtt, a fekvőbetegeket pedig az oroszok vinni fogják hordályakon, de felvonulni mindenki fog úgy is történt.

A barakkokat csapatokba osztották, mindenkinek egy égő lámpiónt nyomtak a kezébe s a menet élén egy élelmezési tiszt járt, aki soha életében lovon nem ült, de pengeti a sarkantyúját és mintegy színházi rendező, úgy rendelkezik a tömeggel. Szürke, véres zubbonyokban felsorakozott a néhány száz főnyi menet, ki-ki egy zöld vagy veres lámpiónt szorongat a kezében s az alkony előmő hamvaskékjében minden erős szín kidomborodik és minden úgy fest, mint egy kísérteties látomás.

A menet elindul.

Unokái a holtaknak, akik Bécs barrikádjain estek el negyvennyolcban, Garibaldi zászlóvivőinek gyermekei, husziták, Isten harcosai, Jellasics grancsárjai, magyar Kossuth honvédek, valamennyi nyomorék, sánta, béna, bekötözött, amputált, mankókon, tolókocsikon, hordályakon,

nyomják, hurcolják, lökik őket előre, amott pedig a nagy fekete-sárga zászló cöveklik s alatta feketében, máltai keresztel Axelrode gróf, mögötte ápolónővérek vöröskeresztesen és doktorok, akik mind kórusban énekelik: Gott erhalte! Mennek az emberek csendesen, lehajtott fejjel, mintegy megszégyenülten s még kótyagosan az elmúlt éjszakától, viszik a sárga lámpiónokat, mint temetésen a viaszgyertyákat s közben egy kiáltós felmászott egy barakk tetejére s a »general de charge«-ot intónálja. Vidovics, mikor a szégyenletes szemle után visszavitték az V/b barakkba, nagy lázban égett.

Minden rosszra fordult még az elmúlt éjjel s a barakkban mindenki, akiben akkor az alkohol ficáncolt, most a sebeit érzi hatványozottan. A szibériai, a hetes szám, az éjjel leitta magát és reggelre meghalt. Csak délután vitték ki s az egész barakk borzasztóan büzlött, mert a sok vér megüszkösödött. A gégecsöves tót a kilences szám alatt még mindig kínlódik és hallani, hogy szürcsöli a levegőt. Egy orosz pedig, rettenetesen üvölt valahol a szoba alsó végében a magyarok között. Az éjjel mindenáron táncolni akart, most meg ordít, mint az örült.

— Az atyaúristenit ennek a ruszkinak! Ruszki!

— Kuss! Ruszki, te! Mit vásítasz?

— Nekem is fáj, mégis hallgatok!

— Én aludni akarok! A keserves anyátokat!

— Ruszki, kuss!

— Pszt! Csend! Pszt! Pszt!

Fekszik Vidovics és hallgatja, hogy veszekszik a barakk és a végét érzi.

— Minek is születtem, voltaképpen és mivégre is volt az egész? Belsőzületni egy ilyen hülye, slágeres civilizációba, ahol nincs még bánat se és ahol minden operett. Milyen szégyenletes az én halálom! Milyen mélységesen szégyenletes! Meg akartam élni a végét ennek a disznóságnak, élni akartam tovább! És mi történt? Kórház, mindig csak kórház! A földgolyónak melyik frázisa képes felfedni ennek a kórháznak az értelmét? Kórház és kórház! Már két éve vonszolom magam kórházról kórházra. Dekoratív kórházak, úri kurvákkal! Kolostorok, ahol tüdőbeteg halódnak! Fecskendeznek beléjük szérumot és senki se hisz abban a szérumban. Barakkok! Ilyen piszkos, bűdös, tetves fabarakkok! Ah, milyen szomorú és undorító mindez!

És a szükségtől hajtva, hogy valamit tegyen, hogy felrázza magát, hogy felugorjon, hogy fusson, hogy tele torokból kiáltson, Vidovics fel akart egyenesedni, de nem tudott. Valami húzta lefelé. A fájdalom lebirta idegeinek riadalmát s ő ködbe enyészőn nyögni kezdett hangosan.

— Pszt! Pszt! — lázong a barakk és pisszeg a homályban.

S a fájdalom egyre erősebben kezdte gyötörni a véres, tépett tagok sokaságát szerte az egész V/b barakkban. A fájdalom szinte már természetfölötti méreteket öltött s az emberek kezdték Istent emlegetni. Az Urístenit magát szólíttatták utolsó instanciaként, mint ahogy az udvari kancelláriához írnak kérvényeket, amikor már minden más csődött mondott.

Egy magyar az ő Istenét hívja, hogy segítsen neki! Hogy jöjjön ez az ő Istene bő csikos gatyában, hogy megigyon két-három üveg vörös bika-vért, hogy valami ördög rárántsion a nótájára és hogy egyszer már meghaljon avagy pedig feltámadjon. Így már tovább nem tarthat! — »Gospodi! Goszodi! — kiált az orosz átlátszón és sápadtan, mintegy bizánci ikón és a bojár-bundás Urístenhez imádkozik, aki Kreml városá-

ban ül aranyos trónuson, s kiált az orosz ember, kiált, hogy elhallat-
szék a hangja az ő Anya-Moszkvájáig, úgy kiált és összeteszi kezét és
úgy sír, mint az újszülött: *Gospodi! Gospodi!*

Vidovics felretten és úgy tűnik neki, mintha eljött volna a ma-
gyarhoz az ő Istene, leülne az ágyára és itatná a csutorájából s a ma-
gyar iszik, egyre iszik, iszik, és cincog a hegedű, ah, de jó is inni vala-
kinek a kezéből, míg cincog hozzá a hegedű! De jó az! Attól elalszik
az ember! És az orosz Ūristen, a cári, az is jár a barakkban dús kíséreté-
vel s az az öreg fehérszakállas Ūristen selymes bundában vájkál az orosz
beleekben s kihúzza az orosz emberből azt a véres golyót és mindjárt
könnyebb neki, ah, könnyebb, hála neked, Uram, könnyebb!

S az a fiúmei («Mamma mia! Mamma mia!«), annak is megvannak
a kardinálisai, pápái, római lobogói, s az orosz és magyar, azoknak is
megvannak az Ūristeneik, de kim van nekem? Nekem is fáj! Ūsszelöt-
tek engem is, csakúgy, mint őket! S nekem nincs senkim!

S Vidovicsban úgy megsajdult a fájás, hogy felemelte kezét és ki-
nyujtotta valaki után s a kezei úgy maradtak kinyujtva s ő borzasztó
ürességet érzett, a torka összeszorult, majd hangosan elsírta magát.

— Ó, igen! Én láttam függni a mi Rocsmáink előtt Krisztust! Igazi
horvát Krisztus volt, mind a harminchárom bordája összetörve, a melle
átlyukasztva s vérzett számtalan sebből! De én sose hittem benne!
Amolyan fából való Krisztus a sáros országúton, ahová lefolyik a trá-
gyalé s aki mellett nem megy el egy részeg se anélkül, hogy ne káro-
molná; amolyan fából való horvát Isten, mezítelen, nyomorult, akinek
hiányzik a ballába, ó, katonasapkás Isten, az, az — hozzá hadd fohász-
kodjak, hogy megsegítsen — — —

»Lieb Vaterland, magst ruhig sein,
Wir wollen alle Mütter sein —
Treu steht und fest die Wacht am Rhein.«

— Mi ez? Hát megbolondultam? Kihez imádkozom én itt? Fáj! Én
imádkozom! Miféle hangok ezek?

Kintről, a Vidovics feje fölötti zöld organtinon keresztül sárga fény
verődött át és női hangok, mollban, halkán, verseket dúdolnak. És hal-
lani, kristály poharak csengenek! Halkan csengenek és halkán szólnak a
hangok, de tisztán. »Lieb Vaterland, magst ruhig sein — — —«

Éppen az V/b barakk mellett volt a lugas, ahol a doktorok és a Vö-
rös Kereszt templárius hölgyei vacsorázni szoktak. S ma este kivételesen
Axelrode gróf is résztvett ezen az ünnepélyes vacsorán, hogy a sze-
mélyzettel együtt megünnepelje a győzelmet.

Felpezdülve a győzelem magasztos eseményétől, mikor már-már
úgy tetszett, hogy a kocka balra fordul, de aztán mégis minden olyan
gyönyörűen jóra vált, beleringatva magát a háború és háborúskodás ér-
dekében mindig felbuzdulni kész germán urainak és parancsolóinak
patriotikus melódiájába, Axelrode Maximilián gróf, a máltai rend kom-
turja, felállt és poharát emelte a győzelem felköszöntésére. Beszélt buz-
gón, lelkesen Ūfelsége győzelmeiről, ahol ott lobog a máltai zászló is, le-
győzetlenül, szuverénül.

— Hölgyeim! Luogotenente Fra Giovanni Battista Ceschi a Santa
Croce, aki a saját tulajdon szemeivel látta a jakobinusok támadását ez
ellen a mi szent máltai keresztünk ellen, melyet itt megtisztelő szerencsém
van képviselni, az a nemes lovag, hölgyeim, megírta krónikájában, hogy

amidőn majd a Felséges Isten napszálltakor igazságot tesz jó és rossz között, akkor Isten árnyékában örként fognak ott állni a fekete máltai palástok...

Hallja Vidovics a poharak csengését a lugasban és megismeri a grófi parancsnok hangját s felrémlik előtte a képe, ahogy az este a fáklyásmenetkor látta.

— Megörültem! Már imádkozni is akartam! Oh! S azok ott kint énekelnek! Csakugyan, a győzelmet ünneplik! És az a máltai lovag beszél...

— Mi van ott azzal a kilencessel? Kitépte a csövet a gégejéből! Vérzik! Nővér, kérem...

— Pszt! Pszt!

— De a kilences vérzik! Nővér, kérem!

— Seholy senki! Hol az ápolónővér? A kilences — —

Kint a lugasban, a meszelt deszkafal tulsó felén csengenek a poharak, itt pedig a kilences önkívületében kitépte a csövet a gégejéből s ömlik a vér. Nehezen lélekezik a kilences, hörög úgy, ahogy a ledöfött sertés hörög, aztán csendesebben, egyre csendesebben...

Vidovics kiáltani akar, de nem jön hang a szájára. Annyit tud világosan, hogy a kilencesnek gyertyát kellene gyújtani.

— Gyertyát kellene gyújtani! A lelki nyugalmáért! — csak ezt ismétgeti egyre s a szeme oda tapad a kilences számú ágy fekete vértócsájára. Teljes erejéből fel akar ordítani, de csak hápog fojtottan, mintha a hangja rostán szűrődne keresztül.

— Kuss! Majku ti bozsu!

— Az apád istenit! Csönd!

— Kuss!

— Meghalt a kilences! Meghalt a kilences! És kint ezek a gavallérok dalolnak és koccintgatnak. Fra Giovanni Battista a Santa Croce! Hadd lássam! Hadd lássam azt a máltai gavallért...

S egy utolsó erőfeszítés révületében, mely valójában már a halállal volt tusakodás, felemelkedett Vidovics, mintegy árny és széttépte az organtint a feje fölött! Egy megvilágított négyszög volt ott s a lugas levelei közt világoszöld fényben látni lehetett a fehér ruhás vöröskeresztes hölgyeket, pityókásan, nevetgélve, jövődő véredek jövődő anyáit.

— Pfuj — akarta Vidovics kiáltani és még felvillant benne a gondolat világosan, hogy oda kellene vágnia ahhoz a fehérterítés asztalhoz a porcellánedényét tartalmástul, hogy mindent beszennyezzen — hogy beszennyezze — hogy azon a fehér asztalterítón nagy fertelmes folt kekedjék s hogy mind azt visongják — folt — folt.

Hogy megtegye azt, mi utoljára keservesen felgerjedt benne; Vidovics lehajolt az edényéhez és érezte még estében, ahogy a kezei beleragadnak a szörnyű matériába — s aztán minden elmosódott a vérben, mely patakban ömlött ki belőle — — —

(Sinkó Irma fordítása)

Salome

Mielőtt még nem fáradt ki az isten,
Akkor formált magának téged;
Tüzből, jégből, égő szenvedélyből,
Gyúrta össze csodálatos lényed.

Majd keblére zárt szerelmes lágyan,
Mint sikere gyönyörű zálogát,
Művére féltékeny istenként,
Rádszötte a sir fekete fátyolát.

Az álmok foglyaként aludtál benne,
Míg nem keltett fel a festő ecsetje,
Ki a szférák ruzsából keverte színed
Lelke tábláján, s megfestett vele.

Most itt fügsz előttem a falon.
Oledben szerelmed levágott feje,
Ajkadon a véres csók tüze ég,
S a képben kering korod szelleme.

Bűvös ámulattal bámulom képed,
Lábadhoz omló béna hittel,
Salome! kéjes szenvedély, szeretlek!
Mint megtérő bűnöst az isten.

Szeretem a hajad sötét omlását,
Pilláid mögött a gyilkos szemet,
Szeretem a szenvedély hullámán
Ringó rózsás melledet.

Irigylem karodon a kígyót,
Kebleid között a gyémánt követ,
Csalán szövésű ritka fátyladat,
Mi engedni látni illatos testedet.

Bámullak ó hétfátyolos hercegnő,
Ki táncoddal nyerted el a próféta fejét,
S örült szenvedéllyel hívtad ki
Mindkettőtök egyforma végzetét.

Nézlek, mert mást nem tudok tenni,
Lázás vágy éget a kínok tetején,
Mint sziriai kapitány, én is feléd
Nyujtom szívemet, a tollam hegyén...

Alföldi siralmak

Halk rónaság, lanyha bánat,
Poros akácok, lomha közöny;
Tépett faluvég, tikkadt jegenyék,
Szoljatók, hol itt az öröm?
Ezer évig véreztem e tájon
Óseimben, egy negyed századért,
Testvérem fején kopját törtem,
Idegen érdekért, mindig másokért.
Most látom, hogy mit csináltam?
Míg bújtam a nádist viharos éjszakán,
Szabadságért csorgott a vérem,
A nóstény ordasok kampós agyarán.
Asszonyom, gyermekem elhagytam,
Hivott a haza, unszolt a reménység,
Vityillóm ereszében csóva égett,
Hogy rabolni lásson az ellenség.
Végig szenvedtem e hazát
Ezer halálban újra élve,
A kínok millió formáin át,
Sosem lohadva, mindig égve.
Órányi békében építő voltam;
Hordtam a téglát hajnaltól éjjelig,
Ekém nyomán fordult a föld,
Mocsár fenéktől magas bércekig.
Kenyérért harcoltam éggel-földdel,
Fokosom csattant az intézők fején,
Grófort, papot, uzsorást leszídtam,
S puhultam értük a tömlőc fenekén.
Fütyöt metszettem fűzfa tövéről,
Vigalmat fújtam a gyász fölött,
Verset faragtam dalba szöve,
S megbújtam a munkám mögött.
Mocsarat csapoltam éhbérért,
Sokszor hittem, jövőért teszem,
Hitem fényét égre vetettem,
S lengtem szivárvány színeken.
Mindenese voltam e tájnak,
Ura, cselédje, honvéd és betyár,
Utamat a sors ide mérte,
Most éget a föld, éget a nyár.
Vigalmam elhagyott régen,
Kikezdte kedvem e kripta-hangulat,
Lucskos penészek ülnek a szívemre,
S belepik a mezőket, s a falvakat.
Ülök itt szomorú csöndben az úton,
E hullámozó svábtenger szélén,
Sírba ballagó gatyás parasztjaim
Nézem, amint ellengnek a faluvégen.
Lompos kutyák vakkantnak utánuk;
Pacsirták szíve hasad meg a légben,
Egy-egy szomorú tinó belebódul,

Gazdát keresve az őszi temetőbe.
Olyan az egész alföldi róna,
Mint kit a bánat szíven talál,
Félelmes a csönd, nedves a homály,
S a mezőkön kint kaszál a halál.

(1942.)

Szarka János

Langyos csöndű áprilisi reggel,
Eszembe jutsz, Szarka János.
Kis kenyérhéjon billegtél, míg éltél,
Pedig sosem voltál lusta, álmos.
Emlékszem, falu szélén volt a fészked,
Sár-vityilló, az akácfa alatt,
Szobádban tüdő-penész és korom,
Vakolta a füstös falat.
Magadban éltél, búsán, egyedül,
Az üres tarisznya is húzta vállad,
Asszony, gyerek, csak álom maradt,
Rokonok nem kerestek kilincset nálad.
Úgy bírkóztál az idő maradával,
Mint tört-szárnyú, kakastalan kotló sod,
Mit kilenc pelyhes csirkéiért látogatott
Galád vendéged, tollas rokonod.
Éveid fogytak, mint a csirkék,
Tarkódat koppasztotta az idő,
Zsirtalan levesed homályos tükrében
Láttad, hogy közeleg a temető.
Te ezt nem akartad hinni, körülötted
Zizzenő mezők tavaszt bontottak.
Térdre bukott fejjel terveket szóttél,
Míg tüdődben a halál kutyái ugattak.
Emlékszem, mikor mondottad:
— Majd meglátod, aratás után,
Asszony lesz a háznál, ki nevet,
Ki mosolygó almaként csüng az urán.
Igazad volt, láttam asszonyod,
Lengő selyemben, alig egy hétre,
Hulló akácvirágok zápora alatt,
Négyen kísértünk az esküvőre.
Nálad nem volt boldogabb ember,
Ajkad bezárta az öröm-lakat.
Ma sem tudom elfelejteni arcodon
Tündöklő, vértelen, lágy mosolyodat.
Ketten járunk azóta is hozzád,
Alkonyattájt, én és a bűnét bánó szarka,
Mit az elhordott csirkéké, fejfádon
Csörögve, bánó lelkiismerete marja.

(1949.)

Az Aljon

Végig megyek néha az Aljon,
Az akácok még oly ismerősek.
A kapukban csak az emberek őszek,
Akik engem már hiába
Várnak évek óta dinnyecsősznek.

Olyan édes itt most minden.
A gyerekek előrehajoltan,
Gond nélkül szaladgálnak a porban . .
Ilyenkor visszasír bennem
Minden, amit innen elrabortam.

Keresem a helyem köztük,
De betöltötték már sokan, régen.
Egy öreg paraszt ül kint a széken:
Csak hangja az övé, s arcát
Ráncaiból hiába idézem.

Beszél a vályogvetőről,
Kinek lova beledőlt a sárba,
Mikor Kúnságtól elcsalta Bácska.
Mert az volt a vágya, hogy egy
Rongyos házba folyjon izzadsága.

A szívembe mar a hangja,
Ahogy fáradtan előtte állok.
Hangosan biztatnak az akácok,
S én is, szívemből, az ő
Bátor, érces hangjukkal kiáltok.

Életizű csók

Szép vagy így, ahogy rádnevet a nap,
Titkot szór arcod két drágagyöngye.
A fény ilyenkor, mintha kinzó
Vágyaim hadával hömpölyögne.

Hajaddal csintalanul játszik a szél,
Huncutúl szétlöki szoknyád fodrát,
S észrevétlen a testedre nyomja
A tavaszi csókok tüzes csokrát.

Lágyan álomba dajkál a szemed,
Míg öllek melegén, csókosan,
S az idő, szívünkkel, az ifjúság
Harmatos virágai közt rohan.

Kezdem már érezni ízét a szádnak.
Tán az életbe kóstoltam bele?
Csókod adta az erőt, hogy egész
Világnak legyek a szerelmese!

Ahogy a naptól fölszárad a harmat, —
Eltűnnek már a gyermeki vágyak.
Tágulj, szívem, mert ezentúl benned
Nemcsak az én vágyaim tanyáznak.

Nikolajevics Mitya rajza: Vázlat

LÖRINC PÉTER:

Az alkotás lélektanához*

IX.

A szürrealista esztétikai elméletnek csupán néhány főbb mozzanatát próbálom bonckés alá venni, leginkább az alkotás lélektanát és a művészi alkotás célját és értelmét. A szürrealisták dialektikusoknak tartják magukat, azonban dialektikájuk alapja és kiindulópontja — a pszichoanalízis. Pedig a pszichoanalízis dialektikáját már ismerjük. Emlékezzünk csak vissza Rankra: a közösülés, mint tézis, az egész élet, mint antitézis, a közösülés, mint szintézis. A közösülés az ok és persze az okozat is. Közösülés és közösülés — ellentétek, de persze azonosságok is. Hiszen a közösülés — közösülés is, de egyúttal nem is közösülés, mert nem csupán a nemi ösztön megnyilatkozása, hanem egyúttal a kétségbeesett ember életpótléka is, aki a valóság elől futva, menekülve, anyja méhében igyekszik megbújni s ha ezt már teljességében nem cselekedheti meg, akkor hát legalább — részlegesen. (Ügylátszik az asszonyok nem futnak az élet elől!?) A közösülés az élet oka, de következménye is. A közösülés egyszerűen életteremtő erő, de ugyanakkor öngyilkosság is — megfutamodás az életből. De — ugyanilyen menekülés az életből, ugyanilyen visszatérés anyánk méhébe — a közösülésen kívül — a művészi alkotás is. Szóval: a közösülés és a művészet — azonosságok (persze, egyúttal ellentétek is) vagyis, mindegy mily úton-módon vezetjük le, csatornázzuk le lelkünk-ből a születés traumáját (a születés iszonyát, szörnyű emlékét), az élet traumáját, éroszt és a halálösztönt, Közösülés útján, vagy művészi alkotással — esetleg az örülettel, az örületbe meneküléssel. — Vagy: harc útján az új emberért! A közösülésnek és művészetnek egyazonos a rangja. (Zárójelben megjegyzem, hogy ezzel sokban megegyezem.) A közösülés új életet, új embert teremt, a művészet is új élettüközést és ezen át új ideológiát és új embert ad. A harcos azután megvalósítja az új eszmét, és az új embert önmagában. Az anya (nem pedig: az apa), a művész és a harcos egyenrangúak, mint teremtő tényezők. Persze az igaz művészre gondolok itt, aki valóban teremt és egyúttal minden teremtő, alkotó emberre, tehát a tudósra, filozófusra is. Viszont kizárom e sorból a nem alkotó »művészt«, aki lakájként, pénzért, ala »Mammonart« szolgál ki tűnő »nagyságokat«. Viszont nem egyezem a közösülés és a művészi alkotás lélektani megindolásával. Nem fogadom el azt a magyarázatot, hogy

*) Ezt az írást 1937-ben vettem papírra. A zágrábi „Kultura“ közölte folytatásokban „Pszichoanaliza i padrealizam“ címen. Majd külön könyvben is megjelent (Zágráb 1938, Kultura-kiadás). Az itt közölt rész a tanulmány 4. befejező fejezete. Magyarul ennyi jelenik meg először belőle.

mindkettő a »halálösztönnek«, nem pedig az élet-teremtés ösztönének szülöttje. Mert, igen, a pszichoanalízis is dialektikus, de ez a dialektika idealisztikus; nem materialista dialektika.

Persze a szürrealisták nem fogadják el a pszichoanalízist a maga teljességében, így például elvetik legalább részben az egyéni és társadalmi élet tisztára pánszexuális magyarázatát: mégis számukra a művészet irracionális tevékenység. Amit nem az irracionális alkot, az nem művészet. Ellenkezőleg, mindaz amit az irracionális lelkítőanyag ad — művészet és művészi értékű. Művészet vagy álom, művészet vagy — neurótikus betegségi tünet, a mindennapi élet valamely tévedése, vagy eszme-teremtés: egyformán az irracionális alkotás bennünk, egyformán az egyéni, szubjektív, elszigetelt lélek tevékenységének szüleménye, egyformán az elfojtás és szublimálás terméke. Más szóval: mind egyformán a tudatalatti, vagy tudatelőtti lelki cenzor alkotása, a tudatnak, a racionálnak, a racionális egyéni, lelki tényezőnek minden hozzájárulása nélkül. Ha pedig a művészi alkotás irracionális folyamat: akkor, természetesen (?) a mű, a műalkotás is, mint az ily művészi alkotás terméke, irracionális és nincs semminemű racionális célja, értelme, jogosultsága (a dadaizmus folytatása tehát!), aminthogy nem volna semmi értelme feltenni például azt a kérdést sem, mi a mi célunk és mi értelmű létezésünknek, ha már egyszer megszülettünk, megteremtünk erre a világra. Egyszerűen itt vagyunk, vagyunk, létezők (akár a dadaisták fája, háza, amely létezik, de nem él). Al célokat mi magunk tűzzük ki magunk elé.

Már volt alkalmunk megállapítani, hogy az oly »mechanizmusok«, mint a cenzúra, szublimálás stb. elsősorban társadalmi kategóriák (elsősorban, mert nem tagadom a fiziológiai hatásokat sem). Volosinov is azt mondta: »Egyetlen konkrét ideológiai megnyilatkozást (gondolatot, művészi formát, sőt: álomtartalmat) sem érthetünk meg, ha nem vesszük tekintetbe a gazdasági-társadalmi adottságokat.« Már pedig itt most a művészi ábrázolásról, művészi formákról van szó, a művészi alkotásról, mindenesetre tehát egy társadalmi jelenségről, társadalmi kategóriáról. Végül, a szürrealisták is elismerik, hogy a társadalmi valóság kényszeríti rá az egyéni lélekre a szublimális, cenzúra, elfojtás tudatalatti mechanizmusait s hogy ez a szublimális így — társadalmi kényszer folytán jelent kiélési folyamatot valamely más, valamely mellék-síkon, az élet-pótlék síkján, a szimbólum, a jelképes élet síkján, ahelyett, hogy »premier plan-ban«, magában az élet-valóságában élne ki magunkat. Egy meghatározott társadalmi valóság nélkül, egy adott, meghatározott társadalmi rendszer nélkül, a kétszínű, kétkulacsos (kétfejű) Janus-etika valósága nélkül nem volna szükség és nem is volna elfojtás. A lelki cenzúra csak azért működik és töröl akár álomtartalmakat is, mert működik a társadalmi cenzúra. Azért szégyenlem egy-egy gondolatot, érzésemet, vágyamat, álmomat, azért ítélem halálra — elfojtásra —, mert őket elsősorban is a társadalom ítéli el és ítéli meg. Elfajtottuk egyes vágyainkat — szociális, antiszociális vágyainkat — mert a fennálló társadalmi rendszer ítélte őket el és bélyegezte ilyeneknek. Lehet, hogy volt vagy lesz más társadalmi rendszer, amely ellenkezőleg szociálisoknak és így megengedettnek fogja őket nyilvánítani. Sőt: lehet, hogy már ma is van oly más társadalmi valóság valahol, amely másként ítél róluk és így csupán környezet-változásra, változtatásra van szükség, hogy — ha nem is menten, azon nyomban — de megszűnjön az elfojtás szükségessége és ezzel egyúttal a szublimális szükségessége is. Valóban bekövetkezik akkor »A nyugat pusztulása«, a kultúra pusztulása, mindennemű

kulturális, művészi alkotás és alakítás halála?! Vagy pedig: az irracionális művészi teremtés módjának helyébe egyszerűen egy racionális alkotási módszer fog lépni?! Mert végül is, a szürrealisták szerint, a művészet bizonyos irracionális belső lázadás, egyéni revolt kifejezése. És vajjon lehetetlen volna az, hogy ez a művészi lázadás végül is a fennálló kifejezése helyett az eljövendő megteremtésének tényezőjévé váljék?! És az irracionális ilyenmódon nem ássa-e önmaga sírját?! Nem szünteti-e meg önmagát, nem haladja-e túl önmagát, hogy egyúttal persze meg is őrizze magát egy magasabb-rendű formában, a művészet egy még magasabb lépcsőfokán?!

X.

Hiszen már ma különbséget kell tenni egyik vagy másik művész alkotási lélektana között, de a művészi alkotás két tényezője között egy és ugyanazon művész lelkében is; valamint a művészi alkotás, mint folyamat és a kész mű, mint a folyamat eredménye között, a művészet között. Művész és művészet — nem azonos fogalmak.

Vegyük szemügyre az első különbséget. Semmi esetre sem tagadhatjuk le azt a tényt, hogy a művészek egy része csakugyan irracionálisan alkot, ösztönszerűleg, a kiélés, levezetés, közlés elemi erejű kényszerének hatása alatt, hogy az elfojtott, megcenzúrált élménytartalmat más síkon, a művészet síkján, tehát szublimálva, elkendőzve, szabadítsa fel magában. Nem is az a kérdés. A kérdés az: minden művész így alkot-e, ösztönösen, csak ellökve magát a parttól, anélkül, hogy tudná előre, hová viszi majd a folyó árja?! Más szóval: az a kérdés, kik azok a művészek, akik irracionálisan alkotnak és — miért?!

Engedtessek meg nekem, hogy most az egyszer — a racionális elemzés előtt és annak mintegy bevezetőjéül — magam is irracionális (?) művésszé váljak és szimbolikusan, egy konkrét élmény útján fejezzem ki magam.

Közvetlenül a háború utáni időben,* a forradalmas időkben, vagy, hogy a művészi síkon maradjunk: az aktivizmus idején, a dadaizmus kezdetekor volt két költő; jóbarátok voltak. Az egyik maga is aktivista volt, a másik u. n. dekadens-szimbolista. Persze az első is a dekadensek táborából érkezett nemrég és tudatosan, racionálisan lett aktivista, társadalmi világnézete és állásfoglalása következtében, annak következtében, hogy — úgy érezte — teljes önmagát át kell alakítania, hozzá kell idomítania világnézetéhez. Mint művész olyankor dolgozik, ha beteg, ha rosszul érzi magát. Ezek saját maga szavai. Szóval, olyankor ír, amikor elvesztette lelki egyensúlyát. Ilyenkor a szavak a mélyből buzognak föl, ömlenek, örvénylenek minden tudatos szándék, szándékoltás nélkül. Rendkívül termékeny költő. Alig fejezte be egy témáját, már itt van benne a másik. Keze — hiába tud gyorsírn! — nem írhat oly gyorsan, amily gyorsan törnek fel belőle az egyre újabb képek és víziók. Ezért szörnyen tömören ír. Nincs arra ideje, hogy »feldolgozza«, vagy szépítgesse a képeket, víziókat, hiszen az alatt elveszítené a következő képet, amely már megjelent a szeme előtt és erőszakkal is alakítást követel. Csak néhány szóval jeleníti meg a képeket, tömören, szinte lefojtottan, plasztikusan és így, frappáns-aktivista, expresszionista módon. És még egyre van mit kiírni, kiélni magából. Egyre újabb képek, egyre újabb témák — és még mindig telített, beteg, egyensúlytalan. A tudatalatti motor hajtja, űzi a tollát, egyre előre. Nem tudja kiírni, kiélni

*) 1937-ben írtam ezt, szóval, az első világháború utáni időkre emlékezem.

magát teljesen, — mert érzi, hogy mindez csak életpótlék. Hogy ő nem ezt akarta, mást akart: az életet magát akarta! Nem költői képeket, életet, valóságot akart! Így a szublimálás kényszere hat továbbra is.

Barátja, a szimbolista, havonta átlag egy verset ír, azt is szörnyű kínok, nehézségek árán izzadja életre. Átlag három napon át ír egy verset, sokszor üres helyekét hagy egy-egy szó részére, amely sehogyan sem jön, sehogyan sem akar száz százalékos kifejezettséggel, kifejező erővel, adekvát módon jelentkezni. Számára a művészet — az elsődleges, a premier plan — maga az élet valósága. Egy-egy kép teljesen kimeríti és ilyenkor a teljes kiéltség elégedettségét érzi. Eppen ezért szörnyen bámulja az aktivista termékenységét. De még inkább rábámul, amikor egy napon az aktivistát — aktívnek látja! És nem is ír, nem ír többet. Már második, már harmadik napja nem volt toll a kezében. Vidám, derült, aktív hangulatú. Beszédeket tart és előadásokat, vitákat folytat, szervez, röpi a város utcáin, beszélget, ismeretéseket köt, beszél, szinte szétvetik a belső erők, a lendület. Menetek élén jár: hódít, öntudatlan munkásokat és asszonyokat egyként. Elfoglalja a várost. Él. Száz százalékos életet él, adja magát, felaprózza magát, szórja magát, behatol az emberekbe, aktívvá teszi őket, szinte villanyoz. Ugyanígy él szerelmi téren is. Már egy hete nem volt a költő tolla kezében. Ha ír, csupán cikket, vagy essayket, többnyire józan, logikus, racionális, tudatos, harcos szavakat. A szimbolista megkérdi: »Nem írsz? Semmit sem írsz?«

Nevetve feleli: »Egészséges vagyok.« — »Hát te csak akkor írsz, ha beteg vagy?« — »Igen. Most élek. Az egészség az életet szolgálja. Írok — ha beteg vagyok. Hogy felgyógyuljak, hogy tudjak újra élni! Erőteljes, intenzív élettel, olyan élettel, amely megfelel beteges költői képeimnek és vízióimnak, a képek buja erejének.«

Azután rövidebb időre egy atavisztikus visszaesés következik. Verseket ír, elbeszéléseket. Egyik költői kép a filiszter nyárspolgárt gúnyolja, aki lám a patak partját, a patak partján nyíló, a verőfényes, de hűvös erdőben nyíló kankalint kívánta meg. A szimbolista — egy asztalnál ültek és írtak — elnevette magát és teljesen helyesen, jól ismerve az aktivista költő alkotásának lélektanát, mondotta: »Úgy, úgy, szóval unod már a várost. Jó is volna kis pihenő az erdőben, a patak partján. Gyermekkor emlékek ezek nálad? Hegyek között, künn, a természetben töltötted gyermekkorodat?!« Az aktivista is elnevette magát — már egészséges volt újra és tudott és merészelt újra őszinte lenni önmagával szemben, a már közelmúlttal szemben, hiszen már túlhaladta. Így hát elismerte a szimbolista megfigyelésének helyességét.

A kankalin költői képe, kulcsa lehet az alkotás lélektanának, kulcsa lehet az irracionális, de egyúttal a racionális szerepének is a művészi alkotásban. Elemezzük hát ezt a kis élményt. Ki is volt az aktivista?

Egy kis kézműves fia. Apja valójában, tulajdonképpen proletár volt, hiszen segéd és inas nélkül dolgozott; nem volt munkaadó, másrészt pedig kenyér többször nem volt, mint volt asztalukon. Mégis, minthogy nem volt fölötté munkaadó és saját szerszámaival dolgozott, abban az illúzióban ringatta magát, hogy — polgár. (Bocsássanak meg a freudisták, talán a szürrealisták is, hogy inkább társadalmi elemzést adok, mint szexualisat.) Tisztára polgári — persze kispolgári — mentalitása volt. Sőt, választások alkalmával a kormánypárt kortese volt — és gyűlölte a proletárokat. De meglehet, hogy már akkor, már ő — a kismester, a kis kócos — tulajdonképpen a benne élő, benne lévő proletárt gyűlölte, aki sokszor talán már őt sem hagyta nyugodt lelkiismerettel elaludni. Aktí-

vistánk hát, ilyesfajta mentalitást »örökölt« odahaza, a szülői házban és környezetben. De természetesen az iskola is ily irányban nevelte és első olvasmányai is ezt igyekeztek meggyökeresíteni benne. Már öt éves kora óta olvas, mert a szülői házban sokat olvastak és értékelték — természetesen a polgári — kultúrát. Különböző társadalmi hatások alatt és egynehány erős egyéniség hatása alatt — ezek épp akkoriban jöttek városába — valamint az új olvasmányok hatása alatt is úgy 15 éves korában büntudat ébredzik a fiúban. Nyiladozik a szeme, kezdi meglátni a valóság szörnyű borzalmait (a balkánháború éveit) és — mindezért önmagát tartja bűnösnek, hiszen mindeddig ő is azoknak az oldalán állott, akik ezt a rettenetét életre hívták, Ujjá akar születni, át akar alakulni tetőtől talpig, hogy átvesse magát, de új emberként, a másik táborba. Átveszi a maga nevelését, ezután önmaga neveli majd magát. Persze ez az átalakulás, a lelkiválás, évekig tart, Csak nehezen tépi ki magát a környezetből, amelyben valamikor erősen megfogamzott, hiszen jól elültették annak idején, de azonkívül is — számtalanszor kénytelen volt változtatni lakhelyét és környezetét és igen gyakran kénytelen volt olyan kispolgárok között élni újra, akik vissza húzták a multba. Az események, a fejlődés logikája, amely sohasem egyenesen kívonalazott, szintén sokszor veti vissza a régf sakra. A világháború éveit ezek: eleinte a háborús lelkesedés általános ritmusa, azután pedig az aktivista illúzió-nizmus kora: alkalmasak arra, hogy vissza-visszavessék az akart úton. Valahogy éppen a szimbolista költővel való találkozás idején fejeződik be benne a lelki válság és ugrik végleg, külsőleg is látható, érezhető felületre benne az egészséges, új ember, aki tele van lelkesedéssel, lendülettel, agilitással és aki teljesen kiegyensúlyozott. Annál is inkább ilyen, mert hiszen az addig a belső harcban elpazarolt hatalmas energiák most külső akciók számára szabadultak fel. Eltemette egykori gyűlölt belső, önmaga emberét és minden helyet az újszülött foglalt el benne.

De ez a temetés és ez a születés, a haldoklás és vajúdás, a válság eredménye: semmiképpen sem volt a születés és a halál Ranki »traumája« (iszonyú élménye), hanem multja társadalmi valóságának és az akkori jelen társadalmi valóságának tükröződése. Az 1918—1921-es években történt ez. Lelki harcai voltak, mert körülötte társadalmi harcokat vívtak és mert önmaga egyik háborús táborhoz sem tartozott maradéktalanul, mert szinte mindakettőhöz tartozott, ahhoz is, amelyet gyűlölt és ahhoz is, amelyet sóvárgott; és egyik sem volt egészen az övé, kizárólagosan az övé. Volt hát, az bizonyos, mit elfojtania magában, volt hát mért gyűlölje magát, de persze nem tudatosan. racionálisan gyűlölte önmagát, hiszen nem merte önmagának beismerni, hogy kénytelen magát gyűlölni, habár ugyanakkor már tudatosan és racionálisan is gyűlölte — maga körül, a külvilágban, a környezetben, — mindazokat az ellenforradalmi, az ellenséges erőket, amelyek azt a táborot képviselték, azt a visszahúzó táborot, amelyet tudat alatt sokszor azonosított a benne élő gyűlöletes emberrel. Alkotási módszere tehát egyszerre volt racionális és irracionális. (V. ö. azzal, amit előbb a szublimálásról, mint eszközről mondtam.) A kankalint hát valóban megkívánta — de úgy tudta, hogy nem szabad megkívánnia, mert a gyűlölt belső ember kívánta azt meg benne — a gyűlölt körülötte élő emberek mintájára. Azért az irracionális és a racionális közösen, vállvetve ellenkező irányt adtak ennek a képnek. Ugyanis: magát a képet persze az irracionális adta, de a tudat, a racionális adta neki a versben jelentkező (fordított előjelű) alakot. A kész, megírt vers hát — racionális lett (mint eredmény), sőt némileg talán szán-

dékolt is. Az aktivista költő maga is, rögtön a vers megírása után, (utólagosan!) teljesen tudatában volt annak, hogy a vers racionális, hogy akartan racionális, de tisztában volt azzal is, milyen belső folyamat tette az irracionálisan induló élményt — racionálissá, sőt szándékkölttá.

XI.

Ki ír hát irracionális módon? Mindenki, aki sehol sincs teljesen meggyökeresedve, aki — a társadalmi valóság, társadalmi harcok tükröződéseképp — »tudat alatt« belső harcokkal terhes. De mihelyt valaki oda jutott fel — persze nem csupán értelmével, de idegeivel, vérével — hogy a két tábor között már végérvényesen választott, az aztán már esetlenül racionálisan alkot. Az nem lesz többé aktivista, hanem — valóban aktív. Nem lesz többé dadaista, de racionalista, (csak az eddigi értelemben) nem lesz szürrealista, hanem realista.

De eddig is, amíg még irracionálisan alkot, nem csupán irracionálisan, de egyúttal racionálisan is alkot. Mert az értelem, az intellektus, a tudat mindig jóval előbb dönt az új ember érdekében s csak azután követik a vér, az idegek, a társadalmi begyökereszettség, a tudatalatti, az »Az«, az — »akart-én« után. A tudat persze magával akarja vonzolni a tudatalattit az új síkra, az új »platformra« és ezért az írás, az alkotás idején — az éber cenzor, az éber, szigorú kritikus szerepét játssza. A képeket, a szavakat a tudatalatti, az irracionális adja, de a tudat, a szigorú kritikus bennünk minden képet, szót, ecsetvonást, hangjegyet elbíráról a maga szempontjából (az »akart-én« szempontjából). Ha a kép, az ecsetvonás megfelel annak, amit a racionális, a belső kritikus, a belső cenzor akar, ha megegyezik vele, úgy ő passzív marad, ellenkező esetben az irracionális helyére lép és — kritikusból művésszé válik, alkotóvá. Olyanná alakítja a képet, amilyennek látni szerette volna már kezdetben. (Néha ebből származik a képzavar!) Különben a racionális és irracionális nem oly áthidalhatatlan ellentétek, amelyeket ne lehetne egyszerűsége hangolni. Ellentétekről és azonosságról van itt is szó egyidejűleg.

Az ily félig-racionális és félig-irracionális alkotás terméke természetesen racionális. Meg kell tehát különböztetni a művészt a művésztől, az alkotás folyamatát az alkotás eredményétől. Míg az alkotás, mint folyamat, félig lélektani jelenség, az eredmény, a mű már teljesen társadalmi kategória. Itt a mennyiség már ugrása után van — mint egykor Minerva Zeus fejéből — és minőségbe csapott át.

A szürrealisták szerint mindaz ami irracionális — egyúttal harcoss is, forradalmi is és ezek szerint erkölcsös is, hiszen a legmélyebb meggyőződésből, a tudatalatti meghatározottságból, determináltságból ered, mert tehát őszinte, nem-akart, szándékkölt, nem-megrendelt, nem-alkalmazott. Hogy azonban nincs tisztára irracionális alkotás, már igyekezzem bizonyítani és így tudjuk azt is, hogy csupán a lelki-valóság adekvát kifejezése van, de nincsen nem-szándékkölt, nem-alkalmazott s így, — ezért »őszinte« alkotás. De tételezzük fel egy pillantra — hogy az irracionalistákkal egy síkra helyezkedve, vitatkozzunk velük — hogy van ily tisztára irracionális alkotás, mint a racionális alkotásnak ellenpólusa. Ekkor is felmerül a kérdés: kiről van szó, melyik művésztől?! Minden művésztől, kivétel nélkül? Akkor hát szóval a polgári, kispolgári művészekről is. (Amint már láttuk különben, éppen a talajtalan kispolgár és a deklasszált polgár alkotnak irracionálisan!) Maguk a szürrealisták

is elismerik, hogy az irracionális a tudatalatti társadalmi meghatározottságból táplálkozik, így hát el kell ismernünk azt is, hogy egyes művészek (ma még a többség) a polgárság soraiból jönnek és polgári meghatározottságúak. Így hát a bennük lévő irracionális a maguk lelki valóságát adja, mint a társadalmi valóság tükörképét: vagyis ösztönös, nem-alkalmazottan, nem-megrendeltem adják — a polgári, kispolgári valóságot és ideológiát. De hiszen, senki sem, állítja — az Upton Sinclairen kívül — hogy a polgári művészek mindahányan, kivétel nélkül, tudatosan adják a polgári tendenciákat, még kevésbbé azt, hogy ezt mindahányan, a pénz kedvéért és mint urasági inasok cselekszik »arany lánccal« kapcsolva a »mammonarthoz«. Nem, a lelki, a társadalmi jelenségek ennél sokkal bonyolultabbak, nem ily egyszerűek, nem ily sematikusak.

Ez a polgári ideológia — polgári szempontból talán erkölcsös, de az ember szempontjából, a dialektikus materializmus, a jövő egységes, emberi társadalmá szempontjából, a történelem szempontjából — már pedig ezzel a szemponttal legalább is kacérkodnak a szürrealisták is — semmi esetre sem lehet etikus, mert a kizsákmányolás erkölcsét, az elnyomás erkölcsét, a mi mostani témánk szótárával szólva — az elfojtás »erkölcsét« jelenti.

Ha pedig a polgári művészetben ez a tudatalatti, mint az elfojtás terméke, csakugyan valami szabadulási törekvés, valami revolt és belső lázadás, valami harcos állásfoglalás: úgy ez csak az egyén, az individuum síkián mozog, csupán egyéni akciót kíván az egyén felszabadulása érdekében, esetleg csupán az egyéni kielés érdekében (a deklasszált ember törekvése). De mint kritika, mint a fennálló társadalmi keretek felé irányuló állásfoglalás — elfogadja azokat és nem kívánja megbontani azok alapjait, hiszen még maga is benne gyökerezik voltaképpen, még nem sikerült neki — átlépni a Rubikont. Az ily egyéni lázadás, aminél többet az ily író nem tud adni, progresszív hatású maga is bizonyos körülmények között. De egy kor bomlása idején, az agónia és vajúdás idején, amikor már tömegek lépnek a történelem színpadára, és amikor az egyén is újjászületése előtt áll, — ilyenkor bizony már nem progresszív, már regresszív jelenség. Természetesen az egyén emancipációja is a kor történelmi feladatai közé tartozik, de: a személyiség és a társadalom nem csupán ellentétek, hanem azonosság is. És ez, más szóval, azt jelenti, hogy az egyén csak a társadalom felszabadulásával szabadulhat fel maga is. Az egyéni lázadásnak, az egyéni szabadulási váagnak, amely nem törődik az elnyomás és felszabadulás társadalmi feltételeivel, amely tehát külön utakon jár, nem lehet más célja, mint a személyiség kiemelése, érthetőbben: egy személy, egy egyén kiemelése és magasabb síkra helyezése, a maga személyiségének felvirágoztatása: ugyanakkor, amikor a többi egyén mind az alsóbb szférákban marad. Ez pedig feltétlenül regresszív jelenség. Az egyéni lázadás akkor válik csak haladóvá és erkölcsössé, ha együtt halad a tömegek kollektív törekvéseivel, ha tehát az egyén ráeszmél, ráismer az elfojtás és felszabadulás társadalmi feltételeire. Viszont ezt a felismerést nem adhatja a művészi irracionális, ezt csakis a racionális, a tudat adhatja. A tudatalatti, az irracionális a lázadást, a revoltot adja: a felszabadulás formáját, alakját — a személyi, egyéni hangot, de ezt a formát tartalommal a tudat, a racionális tölti ki, ezt a lázadást a tudat, a racionális változtatja át — forradalommá! A tudatalatti háborgó lázadást, ösztönös revoltot a tudat — tudatos forradalommal emeli, oly új ideológiává, amely megvalósításra

vár. Természetesen, igaz az is, hogy maga a tartalom, az ideológia itt elégtelen — ha nem előzi meg belső, egyéni lázadást, mert nélkül az eszméket, a tartalmat, a gondolatot — érzés nélkül — nem tudja az egyén teljesen magáévá tenni, felszívni magába, nem csupán értelmével, de minden idegszálával, minden vérséjtjével is. Enélkül az eszme, a tartalom külsőleg a testre, a tudatra illesztett cifraság, díszítés lesz csupán. És bármikor — lehullhat onnan, mert nincs beleágyazva az idegekbe, vérbe, az érzésvilágba, nem válik szinte tudatalatti ösztönné már! Elégtelen az eszme — egyéni lázadás, más szóval: megélttség nélkül — a művészi alkotás szempontjából. De ugyanúgy elégtelen a célból a lázadás, az élmény, a megélttség — tudatos tartalom nélkül. Az ily eszmei tartalom nélkül, mint tisztára egyéni élmény, bármikor átváltozhat regresszióvá!

Vagyis: ma csupán együtt adhatnak a racionális és irracionális igaz, megélt, őszinte, harcoss művészetet. Művészetet. A racionális és irracionális — ma — szintézisbe olvadnak. Holnapra talán csak a racionális marad meg ebből. Viszont az irracionálisra szorítókozás — ma — a tegnappal való visszatérést jelenti. Ez az új szintézis: megélt álláspont és változtat. alkot, új kort teremt: míg az irracionális maga csupán kifejez. De kifejezni is csak — önmagát fejezi ki oly módon a művész és esetleg önmagát se építi újjá, eltekintve attól, hogy nem vesz részt a korszak alkotásában, megváltoztatásában, az új ember megteremtésében — és így önmaga megteremtésében sem! Előbb-utóbb az ellentétbe vezet ez az út. Az egyéni lázadás csak — rombolás, csak negatívum, minden építő pozitívum nélkül. Rombolás építés nélkül. Végső, szélsőséges individualizmus, a szolipszizmus és anarchia csúcspontja.

XII.

A szürrealista egyéni lázadás a társadalomtudományban talán a szabotázsakcióknak sem megfelelője, inkább csak az egyéni szökésnek, menekülésnek: a csavargásnak, a kalandorságnak, a kóborlásnak a prárik végtelen mezéjén, a bozótban. míg az egykori elvtársak és bajtársak tovább izzadnak, véreznek, kínlódnak azok között az életkeretek között, amelyeket ezek a lázadók nem rontottak le, nem változtattak meg, nem alakítottak át, hanem egyszerűen otthagytak. Ha Valery kizárólagos intellektualizmusa miatt »a polgári kultúra fasisztája«, a haldokló polgári kultúra tipikus képviselője, úgy a szürrealisták kizárólag irracionális is csupán tünet — persze másfajta tünet — ugyanannak a bomlásnak másik: antitézis-szerű tünete. A szürrealizmus csupán egyéni narkózis, csupán szublimálás, de nem egyúttal megszüntetése is az elfojtás és szublimálás szükségszerűségének és adottságának. A szürrealista csupán a maga problémáját akarja megoldani, nem egyúttal a mások problémáját is. De a magáét is csak — ideiglenesen, a narkózis további szükségletéig, egy további injekció szükségességéig. A szürrealista lázadás a bomlás tünete és az elfojtást és annak tagadását fejezi ki, de oly tagadását, amely maga is megmarad a ma síkján, amely hozzáidomul, alkalmazkodik a mához és ezzel további élethez segíti hozzá a megváltoztatandót. Ezzel arra kényszerül — ha fennmaradnak a feltételek — hogy továbbra is

elfojtsa vágyait; ahelyett, hogy megszüntetve ~~mondot~~ feltételeket, megszüntetné a további elfojtás szükségszerűségét. Ezzel persze a szublimálást is, az irracionális tudatalattit és annak irracionális kifejezését.

Elvégre is, hát mi a különbség — ha mindez igaz — Marinetti taktilizmusa és egyéb játékszerei között (a sztaniolpapír különleges tapintási értékkel bír és forradalmasít minden művészetet! Mért csak a szentek, mért csak a fülnek legyen művészete? Legyen a tapintásnak is ~~csa~~ a tapintás teteje — a sztaniolpapír!) meg minden másfajtajú narkotikus illúzió — és a szürrealizmus között, ami maga is egy bizonyos fajtajú illuzionizmus?! Még akkor is, ha Marinetti tudatosan állt be a fasiszták közé, míg a szürrealisták azt állítják magukról, hogy — a dialektika hívei?! Vagy nem azt cselekszik-e a szürrealisták, amit egy tipikus polgári író, Márai nyíltan és minden illúzió nélkül így fejezett ki: »Teljesen lehetetlen megmondani egy viszonylag vidám társaságnak, hogy... hogy is mondjam csak... hát nem éppen holnap... de mégis hamarosan... meg fog halni. Nem, ez csakugyan lehetetlen... így hát magam is vidáman az új női divatról, a nadrágszoknyáról írtam... A diszkréció magasabb formája, mint ez ismeretes, nem a hallgatás, hanem az állandó fecsegés... valami másról.«*) Struccpolitika... tudatosan vagy nem... oly illúzió útján, amelyben a művész még maga is hisz, vagy oly illúzió útján, amelyben a művész már maga sem tud hinni... ebből van csak a különbség. Egyesek magukat is áltatják, mások csupán másokat áltatnak. Az eredmény aligha változik ezáltal.

Tekintve, hogy a szürrealisták — illuzionisták, elismerik az illúziót, mint illúziót, nem törekszenek az illúzió megvalósítására. Annak ellenére, hogy tudatosan — dialektikusoknak tartják magukat. Nos, mi már tudjuk, hogy dialektikájuk, mint minden pszichoanalitikusé is, — idealista, metafizikával keveredett, illúzionisztikus, nem pedig materialista. A maguk szavai szerint — elméletben — dialektikusok ők hát, de a gyakorlatban, műveikben — mert az ő elméletük és gyakorlatuk még nem jutott el az azonosság állapotáig, csupán ellentétek még — szóval a gyakorlatban az az álomoknak adják az elsőbbséget, nem pedig a valóságnak. »Fintorral arcukon hártják el maguktól a valóságot« (Kovács Károly cikke), csak hogy ne lássák. Míg ellenkezőleg a materialista dialektika megtagadja a meglévő valóságot és más valóságot állít helyébe. A szürrealisták úgy vélik, hogy a valóság és nem-valóság nem merev, áthidalhatatlan, hanem dialektikus ellentétpár, vagyis egyúttal azonosság is. Hogy a nem-valóság, az illúzió — megvalósítható tehát. Így is van. Viszont szerintük nem a valóságé itt az elsődlegesség, hanem az illúzióé, az álomé. Az álom határozza meg a valóságot és nem megfordítva. Nem veszik észre az álom kettős szerepét, a kölcsönhatások törvényét. Hiszen az álom (mint ideológia) csakugyan valóságteremtő erő, de persze csak azért, mert előzőleg valóság-termék volt. A szürrealisták azonban az álomnak, az illúzióknak, az irracionálisnak adják az elsődlegességet és így, mint jó freudisták, ezzel idealistákká válnak és misztikumba fulladnak. Más szóval: nem a haladás, hanem a regresszió harcosai lesznek ezáltal. Mit is mond a dialektikus materializmus? A tézis-antitézis — szintézis fázisairól beszél egyebek között

*) Nem idézhetem szóról-szóra Márait, mert jelenleg nincs itt a könyve előttem. Ezt a tanulmányt 1937-ben horvátul írtam (a „Kultúra” részére) és most kénytelen vagyok horvátból — visszafordítani. Ugyanez vonatkozik a későbbi Kovács-idézetre is, Ez is — fordítás, visszafordítás.

és ezek a fázisok a mi esetünkben: (r ú t) v a l ó s á g — (s z é p) á l o m — (s z é p) v a l ó s á g. És hogy állítják és oldják meg a kérdést az idealista szürrealisták? Így: Álom — valóság — álom! A kiindulópont az illúzió, az álom, az irracionális és így az érkezés állomása sem lehet a valóság, hanem újból csak az álom, az illúzió! No, de ez azután igazán — »irracionális«
história és logikátlan, értelmetlen! A freudizmusról kénytelen voltam megállapítani, hogy illúzióizmusában reakciós jelenség, az anarchikus társadalom agóniájának, bomlásának tünete. Most ugyanezt kénytelen vagyok megismételni a szürrealizmussal kapcsolatban is. Különben ők maguk is inkább »biológusok« mint »szociológusok«, ők is azt hiszik, hogy a társadalom és társadalmi valóság fölött állanak; osztályok fölött is ezáltal. És éppen emiatt nem tekinthetők haladóknak, a haladás harcosainak. A dialektikus materializmus persze szintén tagadja az osztályokat, de egyúttal el is ismeri azokat. Elismeri az osztályokat még ma, mint fennálló tény, de tagadja a holnappal kapcsolatban, mint a jövő követelményét! De ha a szürrealisták már ma sem látják meg a fennálló osztályokat (Kovács mondása: »fintorral arcukon hártják el maguktól a valóságot«), nem kívánják azokat észrevenni, úgy ez nem hatásos, dialektikus tagadás, de tagadás talán éppen a vér, a szexualitás, a biológia, a fajok... a korporációk nevében...* Semmi esetre sem akorom azt mondani, hogy talán tudatosan és racionálisan tévednek bele a faji misztikumba, viszont útjuk, az irracionális logikája múlhatatlanul odasodorja őket a fajtság, a vérség táborába, hacsak idejében fel- és el nem ismerik a racionális, a tudat szerepét, hogy azután maguk is láthassák: hova viszi őket mai gyakorlatuk. Az irracionálisban, a v a k s á g b a n k e r e s n e k m e n e d é k e t, m i n t a m a i t á r s a d a l o m h a j ó t ö r ö t t e i, mint olyanok, akik egy táborhoz sem tartoznak. És így ideológiájuk, a deklasszált ideológiája — az illúzióizmus.

A szürrealisták már ma óhajtanak általános, osztályfölötti kultúrát adni. Egyszerűen »kultúrát« akarnak teremteni már ma, minden jelző nélkül, ahogy az egykori, nem is oly régi »konstruktivisták« és »képarchitektúrás«-ok is, akik akkoriban szintén az aktivizmusból és dadaizmusból jöttek, hogy a képarchitektúra visszavigye őket a polgári dekadencia táborába, a polgári aktivizmusba (mondjuk: az akkori Kassák, vagy még inkább Marinetti). Mert ma még nem adhatunk általános emberi kultúrát! Ha már ma akorom megépíteni az »örömös házat« (az üvegházat, a weimar »Bauhaus« »KURI«-házát stb.) az »örömös ember« számára (az egykori aktivisták szótára ez) — akkor ma még az fog azokba beköltözni, aki már ma is örül! No, de mindez már elavult história. Hiszen erről már 1922-23-ban írt Barta Sándor is, amikor különvált Kassák Lajostól. Igen!: Először teremtsd meg az öröm társadalmát! Azután az »örömös embert« és csak azután az »örömös házakat« a már csakugyan élő, itt-lévő »örömös ember« számára. Azaz — majd megteremti a jövő embere a maga, neki megfelelő házat, csak szülessen meg előbb! Ez volna a dialektikus materializmus útja. Viszont a szürrealisták útja egyszerűen illúziók ösvénye. A költészet nem fejezheti ki már ma a jövő harmónikus emberét, hiszen a jövő még nem valóság. Ma csak azok használhatják fel — és ki ezt a (látzat), harmóniát, akiknek éppen ez a látszatharmónia az érdekük. Az ember ma még nem »személyiség«, nem egyén, nem Ember. Mindez ma még csak absztrakció, elgondolás. Ma még nem úgy születünk meg,

*) 1937-ben az antifasiszta harc elején az országos utalás volt a fasiszta faji elméletre.

mint »emberek«, egyének, mint a harmónikus, osztatlan társadalom tagjai, hanem, mint egy osztály részei. Még nem jutottunk el oda, hogy az egyéni vágyak kiélése a kollektív vágyak kiélését, teljesedését is jelenthetné. Igaz ugyan, hogy nincs elvi különbség, ezt már tudjuk, a társadalom és az egyén között, az egyéni és kollektív vágyak között, de a hangúly mindenkor és ma különösképpen a társadalmon, a kollektíven van, nem az egyénen. Nincs elvi különbség a két felfogás között, amelyek közül az egyik úgy tudja, vallja, hogy a mű, a művész munkája egyéni élmények gyümölcse csupán, irracionális alkotás, míg a másik amelletttör lándzsát, hogy az együttes és a racionális játszanak itt csakis szerepet. Hiszen nincs elvi különbség az egyéni lélek meg az ideológiák között sem. De az elsőbbség, az elsődlegesség (primátum) feltétlen az ideológiáé! Ha pedig valaki az egyéni élménynek és megélttségnek adja az elsőbbséget, úgy az ezáltal természetsszerűleg és szükségszerűen a polgári idealizmus, az individualizmus útját járja. És menthetetlenül beleléved a regresszióba.

Már az imént is mondtam, hogy a freudi szexualizmusnak van bizonyos haladó, progresszív jelentősége is. Hiszen ma az egyéni, a szexuális vágyak kiélése csakugyan számos akadályba ütközik. Viszont tudnivaló, hogy a szexus is az általános nagy felszabadulással szabadul fel és meg az elfojtás szükségessége alól. A mai szexuális erkölcs csak része az uralkodó kétkulacsos, kétszínű osztályerkölcsnek és mint felépítmény a magántulajdon, a patriarchalizmus, a patriarchális család gazdasági-társadalmi talapzatából nőtt fel. Hogy ez az erkölcs, mint keret, már a férfi számára is szűk, már őt is szorítja, sőt az uralkodó osztály férfitagját is, ez csak azt jelenti, hogy ez az erkölcs alapépítményével, talapzatával együtt elavult már, hogy a bomlás, hullás tüneteit mutatja már. De a szexuális felszabadulás vágya, a rá irányuló törekvés nem járhat eredménnyel a kollektív számára, ha nem kapcsolódik az általános felszabadulás törekvéseihez, ha csupán — a következmények és nem egyúttal az okok ellen is harcol. Csupán egyéni menekülést jelenthet, a magunk bőrének mentését, a menekülést a süllyedő hajóról. Hogyan is mondta Volosinov?: A széthullás korában a szexus válik az asszociális és antiszociális központjává.

Hiszen maguk a formák (művészi formák), sőt a formák elemei is, mint a szó, a »verbális nyilatkozat« és így tovább, maguk is társadalmi kategóriák — ugyanannyira, amennyire egyúttal lélektani kategóriák is. Nem csupán azért, mert hisz a szavak a társadalom termékei és a társadalom kedvéért teremtette meg őket az ember, azért, hogy mással közölje magát, de azért is, mert minden szónak megvan a maga társadalmilag megállapított jelentése. A crocei — babitsi értelemben vett művészi »expresszió« nem adhat a szavaknak oly értelmet, amelyet a kollektív semmiképpen sem fogadhatna el, hanem csupán új helyzetben használja a szavakat. Világos, hogy ezen a téren is érvényes a kölcsönhatás törvénye, de az elsődleges itt is az együttes, az az együttes — kollektív —, amelyet a művész alkotás közben is, önmagában érez! Ha különben nem, ha más okból nem is, főként azért, mert minden szó feltételez valakit, valaki mást, valaki kívülálló embert, mint hallgatót, mint olvasót, mért a művész, ha nem is tudatosan, de mindig odaállít valakit magában maga elé, akihez intézi, intézheti szavát. Persze ez a »másik ember« nem minden esetben valóban kívülálló egyén, konkrét személy. Lehet ez a másik ember az a bennünk lévő, bennünk élő másik is, az, aki bennünk a

társadalom képviselője. (»Akart — én«) Volosinov is beszél az alkotás ily társadalmi mozzanatáról és azt hiszi, hogy a gondolat, az érzés sohasem válhat teljesen világossá verbális formuláció nélkül, anélkül, hogy szavakba is öntenők, anélkül, hogy művészi alkotássá ne válna. A tudatosítás folyamata ez, mint az irracionális — racionális módszerű művészi alkotás folyamata.

És éppen ezt teszik a szürrealisták. Tudatosítanak lelki tartalmakat és kifejezik, szublimálják, kiélik azokat a tudatalatti vágyakat és álmokat, amelyekről, mint jó individualisták, csak így — ideiglenesen — igyekeznek megszabadulni, hogy megszüntessék a ki-nem-élt vágyak, elfojtott vágyak szervezet-romboló hatását. E célból szurrogátummal, narkóziással élnek. Életpótlékot használnak. Így persze nem lehet sikeres a vágy- és ágom-megtagadás. Mert sikerre csak az álom megvalósítása, a vágyak teljesítése vezethet. A szürrealisták nem valósíthatják meg az illúziókat, csupán szublimálják vágyaikat, azaz illúzióvá alakítják azokat. Szóval: nem megvalósítanak, de teremtenek illúziókat, ahelyett, hogy a vágyakat kihasználnák, mint roppant lélektani energiákat, persze racionális ideológiához kapcsolva őket, arra a célra, hogy az embert mint az együttes tagját is felszabadítsák és ezzel felszabadítsák egyúttal az egyént is. Ezzel teremtenék meg a vágyak megvalósításának lehetőségét, ahelyett, hogy szublimálnák azokat és ezzel egyúttal meg is őriznék — mint vágyakat! Hogy is mondotta Volosinov?: Fényes jövő vár arra a harci motívumra, amely a gazdasági-társadalmi alapból, magából az életből nőtt ki, a haladó társadalmi csoport életéből termett, nem pedig egyes deklasszált egyének életéből. Szóval: szüntessék meg magukat a szürrealisták maguk is, de oly módon, hogy egyúttal meg is őrizzék magukat, hogy át is mentsek magukat egy új, egy magasabbfokú formába, hogy hát ne teremtsenek illúziókat, de valósítsák meg azokat!

(1937.)

Állástalanul

Elbeszélés

A dermesztő, ónszínű februári reggelen egy idősebb, sovány, pepita-felöltős férfi haladt végig, fal mellé húzódva, a szűk belvárosi utcákon: A jövő-menő, dolgaik után igyekvő emberek közt bizonyára nem tűnt volna fel, ha nem visel télen ily vékony s szokatlan mintájú felöltőt. A pepita ugyanis barnába játszott, piszkoszöld árnyalattal, mintha a sok viseléstől megfakult, elpiszkolódott volna.

Az idős férfi láthatóan fázott; ajkai a hidegtől kékre dermedtek. Végre céljához ért, egy üvegtetős bajáratú, négyemeletes, belvárosi házhoz, melynek bejáratán — kétoldalt — különféle vállalatok aranybetűs cégtáblái diszelegtek. A pepitafelöltős végigpillantott a feliratokon, majd belépett a keskeny, folyosószerű kapuba s benyitott a kicsiny, gyéren világított portásfülkébe.

— Jó napot! Dr. Pavkovics elnök urat keresem.

A portás, egy behemóttestű, puffadtarcú, düllédtszemű ember, leeresztette újságját s szemüvege felett vizsgálódó tekintetet vetett reá, majd megszólalt:

— Az elnök úr féltíz tájban szokott bejönni.

— Meglehetne, kérem, odafenn várni?

— Meglehet éppen — válaszolta a portás közönyösen — II. emelet 10. titkárság — igazította útba s ismét belemerült újságja olvasásába. A pepitafelöltős felment a második emeletre s csendesen bekopogtatott a 10. számú ajtón.

A felhangzó »szabad«-ra benyitott egy szélesablakos, utcai irodahe-lyiségbe. Ketten dolgoztak itt. Az egyik — harmincévesnek látszó, magas, komoly, szőke fiatalember — levelet gépelt a szoba közepén levő íróasztalánál, a másik — alig húszéves, megnyerő arcú, barnahajú fiú — fal melletti íróasztalán kimutatást vonalazott.

— Jó napot! — szólott belépve a pepitafelöltős. — Dr. Pavkovics elnök úrral szeretnék, kérem, beszélni.

— Az elnök úr még nincs itt — fordult felé az elnöki titkár. — Mi-lyen ügyben tetszik őt keresni?

— Egy kérvényt szeretnék személyesen átadni. — S mintegy ma-gyarazatkép még hozzátette: Az elnök úr régi ismerősöm.

— Sziveskedjék akkor megvárni s helyet foglalni. Ha az elnök úr megjön, azonnal bejelentem, mondta előzékenyen. — De kérem a nevét, hogy feljegyezhessem.

— Tolmácsy László, volt pénzügyigazgató.

A személyi titkár felírta könyvecskéjébe s folytatta félbenhagyott munkáját.

Féltíz tájban felhangzott az emelkedő lift zúgása. Kettős ajtócsapódás hallatszott, majd valaki könnyed léptekkel elhaladt a titkárság előtt s kizárta a következő helyiség ajtaját.

Néhány perc múlva röviden megszólalt a titkári csengő, s a fiatalember már ugrott is a párnázott-ajtós, sarki, balkonos szobafelé. Az alacsony, köpcös, kopaszodó, őszülő elnök, amerikai íróasztalához támaszkodva, keresztbefont karral várta. Rövid, kutató pillantást vetett rá, majd megszokott kimért, tartózkodó modorában néhány kurta kérdést intézett hozzá. A fiatalember zavartan, kapkodó buzgósággal válaszolt, majd bejelentette, hogy egy ismeretlen úr várakozik a titkárságban és személyesen szeretné kérvényét átadni.

— Hogy hívják?

— Tolmácsy Lászlónak. Azt mondta, pénzügyigazgató volt.

— Tolmácsy? — nézett ki az elnök hosszasan az ablakon, mintha emlékezetében kutatna, azután könnyedén végigsimított a homlokán.

— Ja, igen — mondta. — Vegye át, kérem, Varró úr a kérvényét s közölje Tolmácsy úrral, hogy fáradjon ide a jövő hét bármelyik napján. Most nincs időm vele foglalkozni.

S hátat fordítva, a telefon után nyúlt.

Varró visszasietett a titkárságba, átadta az elnök üzenetét s magához vette a kérvényt. Amikor Tolmácsy elment, odafordult kollégájához:

— Nézd, Elemér, milyen gyönyörű, egyenletes kézírása van. Nem látszik meg, hogy hatvan felé közeledik, nincs vonásaiban semmi öreges reszketés.

— Csakugyan? — Mutasd, hadd látom.

Belenézett az átnyújtott kérvénybe.

— Valóban szép és érdekes kézírás — állapította meg. — Kár, hogy nincs kéznél egy jó, megbízható grafológus. Vajjon mi mindent olvasna ki belőle?

— Megfigyelted, milyen hosszú, kékes-fekete a haja, milyen száraz, pergamenszerű az arca, s milyen hosszúak, vékonyak az ujjai? Szinte olyan, mintegy rangrejtve járkáló művész.

— Csakugyan van benne valami szokatlan, nem mindennapi — jegyezte meg a titkár. — S mint annyian, természetesen ő is állást keres.

— Azt.

— Ő is vajdasági, akár az elnök. Ügylátszik, valamikor együtt dolgozhattak, a kérvényben burkoltan erre céloz.

— Akkor meg, nem értem, miért nem fogadta.

— Talán váratlanul, készületlenül érte a látogatás. Hirtelenében nem tudott volna mit felelni, s ez kellemetlen lett volna neki, vagy mit tudom én, majd meglátjuk a jövő héten.

— Csakugyan, ez lehet az oka — válaszolta Varró.

— Valószínűleg. Ma bizonyára neki is probléma valakit elhelyezni, különösen jobb állásba. Nekünk is csak az volt a szerencsénk, hogy tudtunk más nyelven is és ajánlással mindenkit megelőztünk. De nézd a többi állástalant. Már újsághirdetéseket se böngésznek, hanem délelőttönként irodáról-irodára vándorolnak. És nem is akárcicsodák, hanem felszámolt vagy csődbekerült vállalatok vezető tisztviselői. Kettőt közülük tegnap is láthattál. Két évvel ezelőtt együtt dolgoztunk a Gabonakereskedelménél. S most úgy tettünk, mintha nem ismernénk egymást.

Kölcsönösen szégyeltük a találkozást. Ők azt, hogy állást koldulnak, én meg, hogy állásban vagyok és nem segíthetek rajtuk. Elfordultunk egymástól. Még jó, hogy te ott voltál, s azonnal bejelentetted őket — helyettem — az igazgatónak. — Vajjon mit gondolhattak magukban?

Kisvártatva folytatta:

— Nem kevésbé szomorú Haraszti ismerősöm esete is. Valami kisebb állása volt az egyik, ma is létező vállalatnál, ahol mindenki lelkiismeretes, szorgalmas, törekvő tisztviselőnek ismerte — s jó kollégának. Jött azonban a gazdasági válság és Zürich — vagy megfordítva — s többedmagával együtt ő is feleslegessé vált, B-listára került, szerény végkielégítéssel elbocsátották. Állást természetesen nem kaphatott, tehát megpróbált élni, tengődni, míg végkielégítéséből futotta, sőt azután is. Mult héten azonban már nem bírta tovább, s mit gondolt, vagy mit nem, felment a régi vállalathoz, benyitott a régi nagyirodába, s halkán köszönve, letelepedett hátul az egyik üres íróasztalhoz. A többiek csodálkozva ütötték fel fejüket, mintha csak azt kérdeznék, mit akar, mit keres közöttük, hiszen már nem tartozik hozzájuk, facér, állástalan tisztviselő, azután fejükkel visszabólintva, folytatták munkájukat. Senkinek se jutott eszébe, hogy oda menjen, jövetelének célja felől érdeklődjék, vagy egy-két jó szót szóljon hozzá. Ő pedig csak ült és várt, valami képtelen csodára-e vagy arra, hogy pénzt kérjen valakitől — tíz percig, húsz percig, mikor váratlanul belépett a vállalat magas, feketeszakállas, szemüveges igazgatója és csodálkozva nézett rá: »Hát maga mit keres itt, Haraszti úr?« — »Egy volt kollégámmal szeretnék beszélni...« — válaszolta kényszeredetten, bizonytalanul. — »Úgy, egyik volt kollégájával?...« — jegyezte meg furcsa hangsúllyal. — »Nem gondolja, kérem — folytatta — hogy ez hely és idő szempontjából egyaránt szokatlan?« — »Kétségtelenül az...« — »Annál is inkább, mert ön nem tartozik többé a vállalat kötelékébe, s így itt tulajdonképpen semmi keresnivalója.« — »Azt hittem, talán mégis...« — válaszolta Haraszti, de nem fejezte be gondolatát, úgys hasztalan, hiábavaló lett volna, s köszönés nélkül, szótlanul kiment. — Így beszélt el az egyik érdektelen szemtanú — fejezte be a titkár. — Ezért, ha állástkeresőt látok, eszembe jutnak mindazok, akik hiába járnak, vándorolnak irodáról-irodára.

*

Tolmácsy, ahogy megbeszélték, a következő héten újra eljött. Ezúttal is vékony, barnapepítés felöltőjében, arcán valami merev nyugalommal. S minthogy az elnök már benn ült irodájában, Varró sietve bejelentette. De alig volt benn egy-két pillanatig, máris visszajött.

— Az elnök úr nagyon sajnálja, azonban most sem fogadhatja. Szíveskedjék holnap újra idefáradni.

Tolmácsy arca mintha fakóbbá vált volna, elköszönése szárazabbá. Semmi egyéb nem jelezte, hogy bántja, bosszantja csalódottsága. Nem kérdezősködött, nem volt semmire se kíváncsi, szótlanul kiment.

Varró keresztbefont karral állt íróasztala mellett, s felrántva vállait, csodálkozva mondta:

— Ezt nem értem!

— Valószínűleg ezután se fogad. Az ügy kezd bonyolódni.

— Legalább ideges vagy bosszús lett volna, de egyik se! Olyan volt, mint máskor: kimért, nyugodt, hűvösen udvarias, rendelkező. — Vajjon mi lehet e mögött? — túrt bele idegesen a hajába.

Másnap a jelenet pontosan megismétlődött. Azután még négyszer, egymásután. Varrót annyira bántotta a dolog, hogy csak izgatott akadozással tudta megismételni az elnök szokásos üzenetét. Egész viselkedésén meglátszott, hogy szenved, restelkedik s szinte csupa bocsánatot kérő mentegetődzés. Tolmácsy viszont véges-végig megőrizte korábbi nyugalmat, száraz udvariasságát, s egyszer sem alázkodott odáig, hogy megkérdezze:

— De hát tulajdonképpen miért nem fogad engem az elnök úr?

Az úgy már a titkárt se hagyta nyugodni. Megpróbálta rávenni Varrót, hogy beszéljen az elnökkel s kísérelje meg a dolgot dűlőre vinni. De Varró azt válaszolta, hogy nem teheti. Az elnök nem tűrné, hogy egy tisztviselője befolyásolja. Az ilyesmi — szerinte — egyértelmű volna cselekedete kéretlen és illetéktelen bírálatával. S hogy ennek mi lenne a következménye, azt jól tudja.

— Tudom — válaszolta a titkár. Dehogy mitévő lesz legközelebb, azt elhallgatta.

S mikor Tolmácsy újra megjelent, bemutatkozva, udvariasan kihívta a folyosóra.

— Bocsásson meg, kérem, hogy beleavatkozom a dolgába. De nem nézhetem tovább, hogy az elnök úr napról-napra idekéreti s midőn megjelenik, nem fogadja. Az okot, mely őt erre készíti, nem ismerem, azonban — bármi is legyen — nem tarthatom mentségnek az ily viselkedésre. Az eddigieken okulva, ezért azt tanácsoltam, hogy ne fáradjon tovább az idejárással. Semmi értelme.

— Köszönöm — válaszolta Tolmácsy. — Már magam is erre gondoltam. Sajnos, dr. Pavkovics úr elfelejtette, mit tettem érte valamikor. Ha én akkor nem vagyok... — de nem fejezte be gondolatát.

A vállalat titkára egészen a lépcsőházig kísérté. Mikor visszatért, átszólt Varróhoz:

— Tolmácsy többé nem fog idejönni.

— Miért, szóltál neki valamit?

— Igen, hogy semmi értelme további idejárásának. Az elnök úgyszem fogadja.

— Azt hiszem, igazad van.

— Egészen biztosan. Mert, ha akarta volna, bőven volt rá ideje. Egyébként megtudtam, hogy Tolmácsy régebben olyasmit tett érte, amit egy ilyen természetű ember, mint az elnök, mai állásában el sem felejt-het, meg sem bocsájthat. Tolmácsy, ha ideveszi, még ha a legtitoktartóbb is — amiben pillanatra sem kételkedem — örök emlékeztető lett volna számára, hogy ki volt valamikor, s honnan emelkedett fel.

Egy zombori képkiallításról

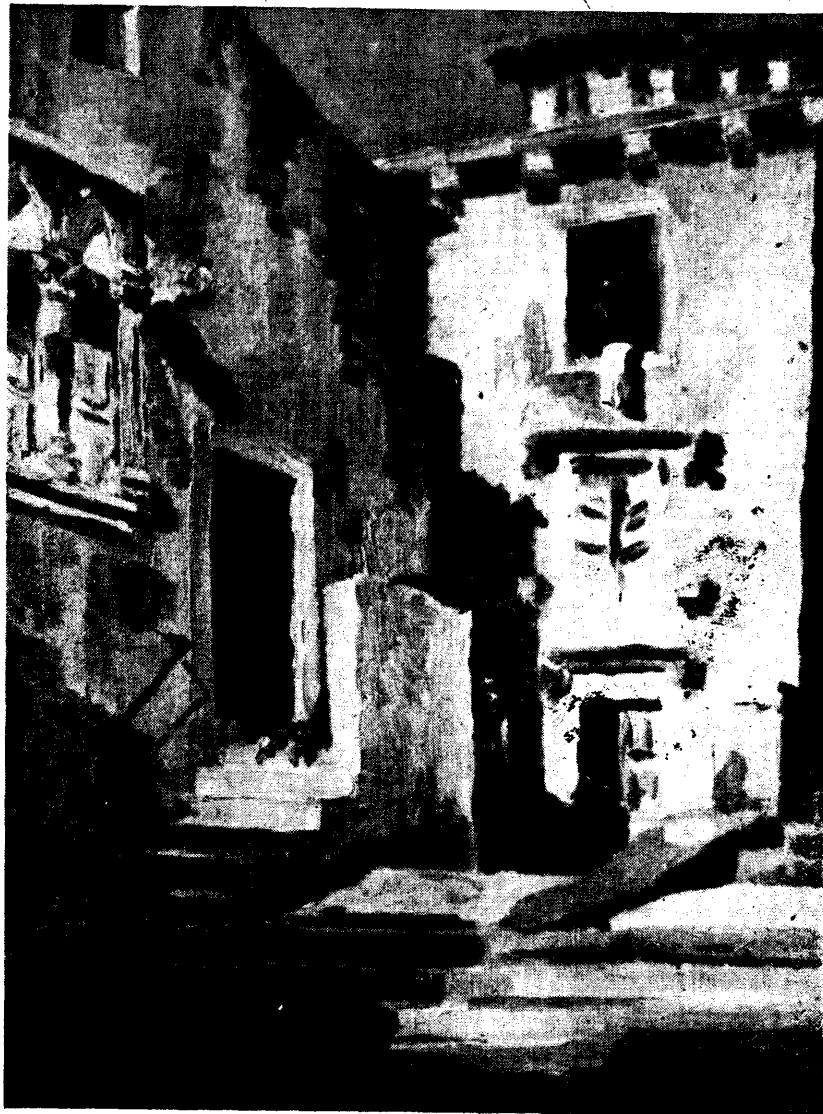
A Zomborban élő Csávosí Sándor, aki évtizedeken át állandó kiállítója volt a vajdasági képzőművészek magyar csoportjának, hosszú idő után újra önálló kiállítást rendezett. Ezzel kétségtelenül nemcsak önmagának tartozott, hanem a művészetéért lelkesedő közönségnek is.

Az a több mint nyolcvan olaj, akvarell és rajz, melyet most a zombori múzeum termeiben kiállított, egész életművébe ad betekintést. Mert anyagának jelentős része húsz-harminc év előtt készült s megállapítható, hogy régi és új képei között, legalább felfogásban, alig észlelhető különbség. Az ami Csávosit jellemzi: a szépért való lelkesedése és az a kívánsága, hogy a látottakat a valósághoz hiven, de mégis artisztikus formában adja vissza, minden képén megtalálható. Ezenkívül azonban Csávosinak a formanyelve is alig változott az idők folyamán. A kiállítás gazdag anyagában nincsenek nagyobb színvonal-különbségek. Mintha ez a rokonszenves festő már harminc év előtt is birtokában lett volna annak a művészi attitűdnek és technikai tudásnak, amely a vajdasági magyar festők idősebb nemzedékében az elsők között biztosított néki helyet.

Bácskai táj

Kiállított képeinek nagyobb részét csendéletek alkotják, főleg vi-rág-csendéletek, aztán ohridi, dubrovniki, peraszti és velencei témák, végül néhány jellegzetes kép a művésznek a hazai, a bácskai tájhoz való bensőséges viszonyáról beszél. Legkevesebb a figurális képe, mert Csá-vosi Sándor a természetben, a természeti szépségekben találja örömét; az ember a maga bonyolultságában már kevésbé érdekli. Ennélfogva l'art pour l'art festőnek mondhatnánk, akinek művészi felfogását azon-ban nem egy belső kifejezési vágy alakította ki, hanem a téma szépsége,

Dubrovniki részlet

érdekessége, különlegessége. Az ilyen festői természet, mint' amilyen Csávosi, nem hevül nagy feladatokért, csak azt festi meg, amit tudásával, tehetségével megoldhat. Ő sem vágott neki járatlan utaknak, azonkívül kötötte egy kissé a vidéknek nem a közönye, hanem az érdeklődése. A polgári lakásokban nem szeretik a nyugtalanító képeket sem témában, sem felfogásban, sem művészi irány tekintetében. S Csávosi hosszú időn át kedvelt festője volt vidékünk polgári osztályának. De hát Cézanne is vidéki festő volt, csak hogy nem a vidéknek festett. A vidék meg sem értette volna.

Mert amilyen megvesztegető a siker, a környezet megértése, épp olyan veszélyes is. Ki tudja, mi lett volna, mivé fejlődött volna Csávosi Sándor, ha nem ölelte volna annyira magához a vidéki ízlés és a kispolgári igény, ha kissé kínlódva is, de szabadon engedte volna fejlődni és egyéniségében kibontakozni.

De kár ezen már töprengeni! Nem fiatal festőről van szó, aki biztatásra vár, bátorításra művészi pályáján, Még csak bírálatra sem. Ha valaki egész élete munkáját viszi a közönség elé, abban van valami megható. És Csávosi képeit nézve, melyek leginkább finom színeikben hatnak érdekesen, aprólékos kidolgozású lírai rajzait csodálva, akvarelljeit, melyeknek egységét egyetlen helytelen vonás, rosszul felrakott színfolt sem bontja meg; ha a kiállítás egész anyagát nézzük, mely magán viseli egy élet gyermeki hitét, rajongását mindenért, ami szép, akkor a látottról nem a bírálat hideg hangján kell szólnunk, hanem a megértés és megbecsülés baráti szeretetével megszorítani ennek a festőnek kezét, aki egy emberöltőn át szolgálta a művészet istennőjét ezen a tájon, ahogyan tudta és ahogyan lehetett.

Herceg János

Zombori tanya

KÖNYVSZEMLE

MÓRICZ ZSIGMOND:

RÓZSA SÁNDOR Á LOVÁT UGRATJA

Testvériség-Egység kiadás, Újvidék, 1951

Móricz Zsigmondnak a Rózsa Sándor két könyve az utolsó nagy műve. Hatvan éves elmúlt, amikor írta s több mint félszáz regény, elbeszéléskötet és színdarab volt már mögötte, s temérdek helyzetrajz, amit országhjárásában jegyzett fel. Az ember azt hinné, hogy bizonyára ez volt legérettebb, legkiegyensúlyozottabb alkotása, hogy ezzel tette fel a koronát élete munkásságára. Pedig csak egy óriás hatalmas nyújtózkodása volt; nem olyan mérték-tartó, mint a Nagy Fejedelem és nem olyan zárt, kerek egész, mint a Boldog Ember. Mégis azt hiszem ez a legtípusosabb Móricz-mű, ebben találjuk meg leghívebben egész írói lelkialkatát, örök lángolásban álló vérmérsékletét, melyet ebben a könyvében teljesen szabadjára engedett, páratlan megjelenítő erejét és a regény kereteit szétfeszítő áradó mesélőkedvét. A »Rózsa Sándorban« rakódik le az a rengeteg megfigyelés is, melyet a magyar vidék népéről gyűjtött s benne jut kifejezésre az üldözöttekkel és elnyomottakkal együttérző, az emberszeretet melegét árasztó világnézete.

A Rózsa Sándor történetének nincs kezdete és nincs vége, s tulajdonképpen a mese nem is a hi-

res betyárról szól, hanem a szolgasorsban sínylődő nép életéről, melynek Rózsa Sándor hőse és szimbóluma volt. A bátor feltörekvés, szembehelyezkedés szimbóluma. S az író se tesz egyebet, mint követi pusztajáró útján a betyárt az Alföldre, a Hortobágyra, Szöged alá, s hogy összekerül emberekkel: parasztokkal, perzekútorokkal, révésszekkel, orgazdákkal, lányokkal és asszonyokkal, hát azt megírja. S megírja a csillagos éjszakákat, a délibábos nappalokat, a Tiszát, a pusztát, a szögedi börtönt s a hatalmas vármegyét, amely úgy szakadt rá erre a tágas, tiszta pusztai világra a maga kemény törvényeivel, mint amikor egy óriás szikla borul az életet adó forrás szája fölé.

Ez a regény.

Csodálatos az a teremtőerő, amit Móricz Zsigmond képzelete és víziói segítségével ebben a műben kibontott. Osztonösen dolgozott, különösebb előtanulmányok, történelmi adatok nélkül, mégis az az érzésünk, mintha szemtanú lett volna, olyan híven fejezte ki a korát.

Vannak írók, akiknek vízióiban rémek jelennek meg a sötét világitás elmosódott körvanalaiban; ő erős, egészséges embereket látott. De azokat aztán olyan tisztán megfigyelte és leírta, mintha fényképezőgép lett volna a szeme. A művészi realizmus nem az élet másolása, hanem újratemtése. S ő tudta ezt, eszerint élt és alkotott.

Móricz Zsigmondnak ez a regénye, folyóiratában, a Kelet Népé-

ben jelent meg először. Amikor a végére ért, egy kis jegyzetet szúrt alája s ebből megtudjuk, milyen egyéni módon hozta világra műveit.

»Ez a regény: Rózsa Sándor a **10**-vát ugratja, két hét múlva, június 3-án a könyvnapon megjelent könyvalakban, az Athenaeum kiadásában. A könyvben benne van ennek a regénynek a teljes szövege 366 oldalon. Amit itt leközöltem a Kelet Népeben, csak részlete, alaprajza, vázlata az egésznek. Hálás vagyok a Kelet Népe közönségének, hogy elkísértek ezen az úton és így segítségemre voltak belső vívódásaimban. Mert nekem, míg egy regényem elkészül, az együttal az életem ugyanakkor lefolyó szakasza. Aki ezekben az első közleményekben együtt van velem, legtöbbször valami mást kap, mint amit a könyv ad aztán neki. A legtöbb könyvem felével vagy talán még többel hosszabb, mint az első közlésben volt. De aki első közlésekor olvasta, az valami olyanban részesült, amit a könyv már nem adhat meg. A könyv azt az igényt jelenti be, hogy: ime itt van valami, készen, bezárva ennek a kötött fedélnek a kalitkájába. Zárt világ, ehhez semmi hozzá nem jöhet többé. Foglalkozz vele, mint valamivel, ami oly készen van, mint a megteremtett élet. De aki a folytatásokon keresztül nem vesztett szem elől, az tanúja kicsit a teremtés folyamatának. Éppen azért csak a hívek és hívők képesek erre az önfeláldozó munkára. Én tudom, hogy nekem azok a szívbeli jóbarátaim, akik napról-napra, vagy hétről-hétre, sőt hónapról-hónapra képesek kísérsni azon az úton, ahol magam is tapogatva, várakozva s elrévülten megyek a sugallat után, mely diktál egy regényt. Ezzel a regénnyel a Rózsa Sándor ügyem még nincs befejezve. Még két kötet van hátra, gondolom. Egyikben meg akarom írni a jobbágyszabadítás esetét, ami

úgy folyt le, hogy még Rózsa Sándor is összehúzta a szemöldökét, — a másokban pedig a rosszul sikerült népeletet a nehéz időkben, amikor Rózsa Sándor tött igazságot.»

Nagy művének második részét még megírta, de a harmadikra már nem kerülhetett sor, mert meghalt. Pedig biztos, hogy a befejezés fortissimóját erre tartogatta. Szóval, ez volt a hatyúdala.

Utolsó alkotását a kritika nem fogadta azzal a zavartalan örömmel, ahogyan ez a páratlanul eredeti mű megérdemelte volna. Hiányolták benne a regényszerűség bonyodalmaival. Mert az ő meséje csak annyiban volt fordultatos, amennyire az élet maga is az. Kifogásolták szerkezeti gyengeségeit s nem látták meg, hogy olyan ez a mű, mint egy méreteiben is hatalmas ballada, melyet népi mithoszunk és a magyar népdal-kincs fel-felcsilllogó gyöngyszemei tesznek ragyogóvá.

Ígazi méltatásához még nincs is meg a kellő távlatunk; ez már az utókor feladata lesz.

Herceg János

LŐRINC PÉTER:

HÉTKÖZNAPOK

Testvérís-Egység kiadás

Egy több mint harmincesztendő írói mult ismét új állomásához érkezett — versek, novellák, tanulmányok, fordítások és sok-sok más önönmagát kitaró kísérlet után, Lőrinc Péter regényt írt ötven esztendejéről, az életéről, amelyben benne van millió más élet és millió más halál.

Lőrinc Péter regénye — érdekes írásmű. Érdekes, mert érdekesek az események, amelyek keretezik és mert érdekes ember az író, aki egy kicsit ismét levetkőzik az ol-

vasó előtt — nem bátran, a mezítelenség természetes hivalkodásával, de a kabátját mindenestre leveszi és talán kigombolja az ingét is, és még az is megérződik, hogy az író kissé szegényleni, hogy az inge nincsen frissen vásárolva...

Történelmi regény, de lírai történelem; őszinte írás és mégsem egészen őszinte; realista regénynek készült, de a hőse innen, vagy túl van a realitáson: érdekes írás.

Az első világháborúról tömérdek regényt olvastunk, köztük igazi remekműveket is, s bár azóta végigvéreztük a második világégést, még mindig új, még mindig érthetetlen a probléma: millió és millió valójában rendes és félszeg és gyáva kisember, miért rohan a másik millió és milliónak késsel és puskával és ágyúval, hogyan lesz gyilkos belőlem és belőled, ó olvasó...

Hát ezért is érdekes az első világháborúnak ez az új dokumentuma, amely — bár történelemtanár írta és ez is érezhető Lőrinc Péter »Hétköznapiok«-jában —, még csak nem is dokumentum és hiába mozognak benne ezrek és százezrek, csak egyetlen egy ember története: az íróé, aki titkolódzva is, akaratlanul is, leleplezi önmagát és szándéka ellenére is a maga emberi mezítelenségében jelenik meg az olvasó előtt. Igen, a toll sokszor, ez esetben is, erősebb volt a szándéknál.

Külön érdekessége a könyvnek, hogy itt játszódik le Vajdaságban, Ferenc József szerbjei és magyarjai, majd Péter és Sándor királyok szerbjei és magyarjai között (a magyarok között igen sok a kisvárosi zsidó kispolgár, kár, hogy az olvasónak magának kell ezt kitalálnia) és az író — bár ezt sem teljes bátorsággal — hozzányúl, a határszéli kérdések rengetegében, a nemzeti-ségi kérdéshez, és ahhoz a másik problémához is: különböző emberek hogyan változnak át kisebbségiből többségivé és viszont.

Egy gondolkodó, kutató és bizonytalan ember beleesett az életbe, a világtörténelembe, a szocializmusba — és viszi magával az ár, ez a regény. Közben harcol is (de nem nagyon), közben szeret is (de nem nagyon), és él is és azt sem nagyon. Ami az emberben, az íróban még, nem tisztázódott, még nem egészen világos, az tisztázatlan és homályos maradt a regényben is, de az életet sem látjuk mindig tisztának és világosnak. Úgy érezzük: önvallomás ez a regény, beszámoló egy életről — de olyan önvallomás, olyan beszámoló, amely egy elképzelt bíróság előtt hangzott el és mindent azért nem modtunk el a tekintetes bíróságnak, vagy legalább is nem mindent úgy, ahogy történt.

A vajdasági magyar könyvkiadásnak nagy sikere Lőrinc Péter közel ötszázoldalas regénye. Vajdasági író számára elképzelhetetlen volt ilyen terjedelmes írással megjelenni olvasói előtt. S ha — talán — csak kiinduló állomása is regényirodalmunknak, a nagy út, a sok-sok ragyogó állomás ígérését rejti magában.

Engem — nagyon érdekelt ez a könyv, szívesen olvastam.

Gál László

MAJTÉNYI MIHÁLY:

ÉLŐ VÍZ

Testveriség-Egység kiadás

A töröknek takarodót fújtak, de csak az urak szabadultak meg attól, hogy kettőt uraljanak, a bécsi császárt is, a török szultánt is. A jobbággal még a töröknél is kegyetlenebbé váltak az urak, nekik nem volt haza a felszabadított ország és keserves sorsuk elől még a telkes jobbágyok is inkább a lápos, mocsaras senkiföldjére menekültek,

semhogy ott forduljanak fel éhen, ahol az urak dőzsöltek és még évtizedek múlva is nyakalták a bort a felszabadulás örömeire. Ebbe a mocsárvilágba is belopakodtak azonban a kolduló barátok, s halálból a nincstelenektől kapott falatokért beárulták a szökevényeket. Ezt a lassan termőfölddé hódított rejtékföldet szeli keresztül a nagy árok, a csatorna. S Majtényi Mihály regénye, az Élő víz a csatorna-építés harcát mondja el a maga izes, kedves, csevegő hangján.

Két kötetből áll a regény — egybefűzve jelent meg — s a kettő között csak a csatorna és a vidék azonossága teremt kapcsolatot. Az első kötet Kiss József, az egykori királyi vízbiztos harcát és tragédiáját mondja el, a második azt az időt, amikor a mult század második felében Türr István, a legendásnak hírdetett szabadsághős ügynöki közbenjárására egy angol társaság veszi át a csatornát és kitisztítja az elhanyagolt, hínáros árkot, megásatja leágazását is.

Majtényi Mihály meseszövéseinek érdekessége, hogy regényének nincs hőse a szó klasszikus értelmében. Sem cselekményét, sem az események menetét nem fűzi személyekhez, hogy emberi jó és rossz tulajdonságaikkal szemléltesse a kort, indokolja a cselekményt. Hőse maga a nagycsatorna és fő alakja maga a szegény nincstelenek tömege. Ennek a tömegnek a sorsa és a bácskai mezők sorsa az, amiről a regény szól anélkül, hogy Majtényi bármiben is keresné a társadalmi hangsúlyt. Könyvét éppen ez a hangsúlytalanság, ez a tisztára művészi eszközű esetelése a tömegtragédiának anélkül, hogy bárhol szólamokba tévedne — ez adja meg az igazi szépségét és értékét. Élet az, amit bemutat, s helyenként át meg átszövik a kor szelleme, szokásai. De kétségtelen, hogy — különösen a második kötetben — Majtényi kissé a maga gyermek-

kori emlékeit, a maga egykori környezetét is beleviszi leírásaiba anélkül azonban, hogy ezzel történelmet hamisítana. Nemcsak azért nem hamisít vele történelmet, mert hiszen az író messzi történelmi távlatból vett alakjait is mindenkor csak a mában megfigyelt emberekről tudja elképzelni, hanem azért sem, mert ezen a vidéken nem volt soha gyors a haladás, nem volt az élet menete olyan mozgalmas, nagyíramú, hogy az emberek, a környezet, a tömeg lényegesen változott volna az első világháborúig.

Csipkeszerűen aprólékos, finom szövésű az elbeszélő módja, kedvesen, gyakran a Majtényitől megszokott derűvel, vidámsággal gördülnek a mondatok, bekezdések, fejezetek. Nem építi regényét, csak végigvezet mindenén, hogy teljes képet adjon a lóp életéről, a bécsi udvar üzleteiről, a zombori megyei hatalmaskodásról, a nemeseknek a tömegre súlyosan nehezedő kiváltságairól, a munkára hajtott rabok szörnyű sorsáról, a kegyetlenkedésekről; s a második kötetben, ahogyan közeledik korunkhoz, züllött tanítókról, felfuvalkodott nagyparasztokról, fanatikus eszme hirdetőkről és a kocsisok, fuvarosok, kubbikosok különtársadalmának kialakulásáról. Türr István, a legendás türrpista igazi alakjának megfestése különleges értéke ennek a regénynek.

Vajdaság multja tárul fel ebben a regényben úgy, amilyen valójában volt ez a mult és nem úgy, ahogyan régi történelemkönyvek tanították. A vajdasági nép életének menetét, sorsát, hányatottságát eddig soha sehol nem írták meg, nem dolgozták fel. A zsiros talajú, gazdaggá alakult bácskai élet nem volt regénytéma sem a mult írói számára, sem azok számára, akik innen kerültek az irodalomba. A nép igazi történetét tehát soha eddig nem írták meg és magyar nyelv-

ven az első történelmi regényt Vajdaságról Majtényi Mihály írta meg az Élő vízben. Ez a kezdeményezés magábanvéve is megbecsülést és elismerést érdemel. De ennek a könyvnek nincs szüksége erre a különértékelésre. Átragyogja Majtényi kedves elbeszélő készsége és egyszerű, gördülékeny, szinte abba-hagyhatatlan mesefüzése.

Élményszerűen érdekes olvasmány ez a regény. S reméljük, Majtényi Mihály megírja majd a két hátralevő részt is a háborúk közötti és a báborúk utáni korszakokról.

Sulhóf József

GÁL LÁSZLÓ:

NEVETŐ KÖNYV

Testveriség-Egység Kiadás

Egy korszak derűjét, ferdeségeinek ostorozó kigúnyolását gyűjtötte kötetbe Gál László a Nevető könyvben. Ez a korszak csak kezdetében elhatárolt, a felszabadulással kezdődik. Folyamatossága nem szakadt meg azóta sem, s a könyvbe gyűjtött tréfák, ha akad is köztük, amelyek már egy szerencsésen túlhaladott mozzanati korszakot gúnyolnak, nagyjából ma is időszerűek. Az pedig, amit már éppen e gúnyolódások, csúfolódások, ostorozások nyomán jóvátünk, nincs még annyira messze, hogy ne tudnánk jóízűt nevetni ferdeségein.

Nem rendezte időrendbe, évek, események, bajok, gondok és kibontakozások sorrendje szerint. Egy-egy villanás csak innen is, onnan is, a beszolgáltatás nagy ütközeteiből, a szövetkezeti fejlődésből, az írástudatlanság harcából, falu és város forrongó haladásából, s azután persze a nemzetközi politikából, nehéz nagy harcunkból. Nem irodalmi igényű írások, de nem

is' a régi adomázgatás, tréfálkozás, sokszor bárgyú kedélyeskedései ezek a tréfák. Hangjuk éles, csattanók alaposan, de a gyakorlott tréfaíró könnyedségével előkészítettetek és kettős céljuknak mindenképpen megfelelnek: vágnak, s odavágának, ahova kell, de nevetetnek is, jókedvet, derűt, életörömet árasztanak.

Van ennek valami technikája, aminek Gál László nagymestere. Nem időz hosszan helyzetek magyarázása mellett, könnyedén gördül minden előkészítő mondata, s már ezek a mondatok is derűt árasztanak, nevetetnek. S gördülékenységük, odavetett szavaik ellenére is pontosan emlékeztetnek helyzetre, eseményekre, mozgalmakra, úgyhogy a csattanók azután mindig kiélezetten robbannak ki. Nem kell külön gondolkozni azon, hogy mit is akar mondani ezzel.

S az apró tréfákon kívül mennyi kis párosjelenetet is közöl kötetében Gál László. Ebben sem dramatizáló erő, a fokozás, kifejlesztés, kibontakozás törvénye érvényesül, hanem az igazi humorista játékoszavú, helyzeti adottságokon épült minden mondata és éppen ezért tudja megőrizni nevetető frissességét.

Mert Gál László ezeknek az apró, s jóízű nevetetéseknek a mestere. Karcolataiban, tréfaiban, kis jeleneteiben nyoma sincs a swifti bölcselkedő gúnyolódásnak, nem igényelnek filozófiai elmélyülést, s nem is a lelki, a szellemi élet mélyről feltörő gúnyolódásai nyilatkoznak meg bennük, mint mondjuk Karinthy gúnyolódásaiban. Események, jelenségek a témái, de szinte kiapadhatatlan humor mindenben meglátja azt, ami nevetséges, amire le lehet csapni és nem kimél semmit, ha ostorozásról van szó.

Az irodalmi humor, a szatira, az egyetemes emberiség jelenségeinek emelkedett ostorozása vagy könnyeken, vagy bölcséleti mélységeken

át jut el ahhoz, hogy megmutassa, ami nevetséges, fonák, ami orvoslásra szorul. Gál László a nevető könyvbem nem ilyenfajta írásait gyűjtötte össze. De talán éppen ezért vált könyve könnyedébb, kevesebb sűrített és kevesebb elmélyülést követelő írások gyűjteményévé. Ma már csak nevetetnek, noha egyébként híven elmondják egy kor történetét, híven mutatják alig mult múltunkat. S a józú nevetésekért, amelyeket ezek az írások kiváltak, csak hálásak lehetünk írójuknak. Hiszen jól esik a nevetés és jogunk van hozzá. Egy-egy jó nevetés hatalmasabb erejű nevelő, mint ezernyi dörgedezés. Nem felejtettük még el, hogy nem is olyan régen — orosz mintára — csak egyoldalú csúfolódást kockáztathattunk meg, nem nyúlhattunk az élet sokoldalú megnyilatkozásaihoz és főként nem nyúlhattunk ostromozó élességgel a fonáksgokhoz, ferdeségekhez. Ahogyan azonban irodalmunk felszabadul ennek az irodaszellemnek a nyomasztó ránehezedeése alól és szárnyakat kap, hogy az igazi életet tükrözze vissza, ugyanúgy humorunk is egyre szabadabbá, felszabadultabbá válik. S ezzel a suttagó propagandát is megfosztja kenyerétől, az alattomos csúfolódástól.

Ez a lassanként kibontakozó felszabadultság érezhető Gál László humorában és könyvbe gyűjtött tréfáiban is. Jól összeválogatott tréfák és Petrovics Boskó művészi rajzai élénkké, hatásosabbá teszik a tréfákat. S örülünk, hogy ilyen könyv is gazdagítja vajdasági könyveink sorozatát.

Sulhóf József

MÓRA FERENC:

ELBESZÉLÉSEK

Testveriség-Egyég kiadás

A maga ízes nyelvén, sajátosan könnyed, kedves stílusában írt —

előadásnak szánt — elbeszélésében Móra Ferenc elmondja, hogy kiadói alig-alig merték vállalni paraszt tárgyú regényének, elbeszéléseinek kiadását. Mert Magyarországon, noha sokat beszéltek a parasztról, mint nemzetfenntartó elemről, sem az olvasót, sem a kiadót nem érdekelte a magyar paraszt sorsa. És nyilván nem érdekelte a magyar irodalombírálatot sem egy értelmiségivé lett paraszt író-mondanivalója, mert nem a mondanivalókban rejlő mélységes tragédiát, a magyar paraszt keserves sorsát látta meg Móra Ferenc írásaiban. Csak felületes ítéletet mondott én-regényeiről, könnyed, csevegő elbeszélő készségéről.

Az olvasóközönség szerette Móra Ferenc írásait, a hivatalos Horthy-magyar körök semmibevevtek, elhallgatták, a világegyetem felé koslató magyar polgári irodalombírálat fitymálta és becsmérelte. S maga Móra Ferenc is belesodródott a kétségekbe, a súlyos ellentmondásokba. Vallásosság hatotta át írásait, de a paraszt keserűséggel, teli, józan és segítséget váró vallásossága. Írásai az utolsó két évtizedben a szabadkőműves-páholy lapjában jelentek meg és így csak egy szűk értelmiségi körhöz jutottak el, hogy szót emeljenek a magyar paraszt sorsáért. Móra Ferenc világosan látta a parasztság, a nincstelenség, a földnélküliek sorsát, de nem volt benne semmi harcos kezdeményezés. Csak panaszkodott, csúfolódott és hűséges, semmivel sem szépített tükröképet vetített vissza írásaiban.

Ezekből a panaszaiiban és sírásaiban is derüvel átitatott elbeszélésekből válogatott össze a vajdasági magyar könyvkiadó egy ösztövére kötetre valót. Ezek az elbeszélések majdnem kivétel nélkül a sajátos magyar irodalmi lehetőségek számára, tárcának íródtak és magukon viselik annak nyomát, hogy rövidlélekzetüre kellett szabni az írásokat, mert az újságok korláto-

zott terjedelme határozta meg az írások terjedelmét is. De Móra Ferenc művészete, írói készsége megbírkozott a szűkrezabott keretekkel, ebben az anekdótázó, tréfálkozó rövidlélezetű formába is bele tudta szorítani jóval több helyet és jóval hangosabb megnyilatkozást igénylő, követelő mondanivalóit.

A kötetbe vett elbeszéléseket ebből a szempontból válogatták össze, a tárcairodalom, ennek a jellegzetesen magyar irodalmi műfajnak a szemszögéből keresték össze Móra Ferenc jellemző hangját, művészetét, hűségesen visszatükröző írásait. A könyv így csak izelítőt ad Móra írásaiból, megcsillogtatja színeit, innen is, onnan is kiragad egy-egy jellegzetes elbeszélést ennek a sokféle témakörrel foglalkozó, roppant nagy tudású írónak a könyveiből. Összefoglaló képet nem ad, s nem is adhat, mert Móra Ferenc megannyi könyve, érdeklődésének gazdagsága nehezen összegezhető. Hogy nem tagadta meg fajtáját, a parasztságot, s őszintén feltárta a magyar paraszt életét, ez elsősorban Tömörkény István hatása, hiszen Móra Tömörkény igazgatása idején került a szegedi múzeumhoz. De Móra Ferenc már sokkal inkább értelmiségi volt, nagy tudásának gazdagsága is erősebben kiütözik írásaiból és hangjában nyoma sem maradt Tömörkény hatásának, csak mondanivalóinak őszintesége őrizte meg ezt a hatást. Amikor maga is múzeumigazgató és meglehetősen ismert író lett

Móra, írásaiban nagy tudásának tágabb tere nyílott és még nagyon sok kötetet kell majd összeállítani írásaiból ahhoz, hogy Móra Ferencet minden oldalról megismerhesse a mai vajdasági magyar olvasó. Bizonyos, hogy erre annál inkább alkalom nyílik, mert nem kétséges, hogy ezt az első kötetet is szeretettel fogadja a könyvéhes vajdasági magyarság.

A válogatott elbeszélések elé B. Szabó György írt tanulmányt a magyar tárcairodalom válságáról. Kimutatja, hogy Móra Ferenc ebben a sajátos formában ugyanolyan hűségesen feltárta a magyar társadalom súlyos belső ellentmondásait, mint Mikszáth Kálmán a századforduló idején. S megállapítja, hogy Móra Ferenc a tulajdonképpeni elindítója annak a műfaj-teremtő folyamatnak, amelynek legkimagaslóbb eredményét Illyés Gyula Puszták népe című írása nyújtja.

B. Szabó György kimutatja, hogy Móra munkássága és eredményei nyomán a tárcairodalom dokumentális erejű és értékű önvalómássá, a társadalmi igazságtalanságok művészi hitelű visszatükrözésévé vált. S Móra Ferenc éppen ezért, e művészi hitelesség nyomán, jóval több, mint amennyire eddig értékelték.

Jóval többet érnek írásai... S igazi értéküket csak most tudjuk igazán felbecsülni.

Sulhóf József

TARTALOM:

Lőrinc Péter: Tizenöt éves a HÍD	457
Reményi József versei: Homo Europaeus	467
Játékszer a fáraók idejéből	468
Herceg János: Arnyas ligetben...	469
Laták István. versei: Hervadó rózsza	473
Anyám	474
Régi városomban lépkedek...	475
Majtényi Mihály: Garabonciás (regényrészlet)	479
Miroszláv Krlézsza: A nyomorról	493
Antun Brankó Simics: A szegények	496
Dobrisa Cezarics: Város felhők alatt	499
Miroszláv Krlézsza: Az V/b barakk (Sinkó Irma fordítása)	501
Csépe Imre versei: Salome	512
Alföldi siralmak	513
Szarka János	514
Búrány Nándor versei: Az Aljon	515
Életizű csók	516
Lőrinc Péter: Az alkotás lélektanához	517
Szirmai Károly: Állástalanul (elbeszélés)	529

Képzőművészet:

Herceg János: Egy zombori képkiállításról	333
---	-----

Könyvszemle:

Móricz Zsigmond: Rózsa Sándor lovát ugratja (Herceg János)	536
Lőrinc Péter: Hétköznapok (Gál László)	537
Majtényi Mihály: Élő víz (Sulhóf József)	538
Gál László: Nevető könyv (Sulhóf József)	540
Móra Ferenc: Elbeszélések (Sulhóf József)	541

Képek:

Képmellékletünk: A Bolmáni emléklap	
Címlapképünk: Csávosi Sándor: Doroszlói menyecskék	
Nikolajevics Mitya rajza: Peró bácsi	465
Szerémségi táj	478
Szövetkezeti asszonyok a szántóföldeken	492
Vázlat	516
Csávosi Sándor: Bácskai táj	533
Dubrovniki részlet	534
Zombori tanya	535

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Noyiszád, Njegoseva u. 2/I. Telefon: 20—63

Kiadja a Vajdasági Magyar Kultúr tanács

Előfizetési díj: Egy évre 420 D., fél évre 210 D., egyesszám 40 D.

Postatakarékszám 300-903,247. Lapzárta minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

Új magyar tankönyvek

1. Olvasókönyv az elemi III. osztálya számára	65	dinár
2. Természetismeretek az elemi III. osztálya számára	30	"
3. Természetismeretek az elemi IV. osztálya számára	30	"
4. Földrajz az elemi III. osztálya számára	30	"
5. Földrajz az elemi IV. osztálya számára	35	"
6. Földrajzi alapismeretek a gimnázium I. és a nyolcosztályos iskola V. osztálya számára	40	"
7. A JSZNK földrajza a gimnázium III. és a nyolcosztályos iskola VII. osztálya számára	60	"
8. Növénytan a gimnázium II. és a nyolcosztályos iskola VI. osztálya számára	35	"
9. Az emberi test Egészségtan a gimnázium III. és a nyolcosztályos iskola VII. osztálya számára	50	"
10. Fizika I. a gimnázium II. és a nyolcosztályos iskola VI. osztálya számára	50	"
11. Fizika II. a gimnázium III. és a nyolcosztályos iskola VII. osztálya számára	60	"
12. Fizika III. a gimnázium VII. osztálya számára	85	"
13. Fizika IV. a gimnázium VIII. osztálya számára	100	"
14. Szervetlen vegytan a gimnázium III. és a nyolcosztályos iskola VII. osztálya számára	70	"
15. Szervetlen vegytan a gimnázium VI. és VII. osztálya számára	100	"

AZ ÚJ MAGYAR TANKÖNYVEKET AZ UJVIDÉKI

»**TESTVÉRISÉG-EGYSÉG**«

ÁLLAMI KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT ADTA KI. - VALAMENNYI KAPHATÓ

K E D V E S E L Ő F I Z E T Ő N K I

Ha szüksége van a most megjelent magyar tankönyvek valamelyikére, kiadóhivatatalunk útján is megrendelheti. Tankönyveken kívül szívesen megküldjük a "Testvériség-Egység" kiadóvállalat bármely más könyvét is. A megrendelt könyveket ajánlva adjuk fel címére és csekklapot küldünk ellenértékének utólagos befizetésére.

Szívélyesen üdvözljük:
A HÍD kiadóhivatala
Novi Sad, Njegoseva 2/I

A fellendülő vajdasági ipar minden ágát segíti és támogatja a tartományi

Iparkamara szaklapja az

UJ IPAR

Megjelenik havonta

Minden számában: az iparosság problémái, rendeletek ismertetése és magyarázata, közérdekű iparos közlemények, eredeti cikkek, kérdések és feleletek

Előfizetési díjak: egész évre
240 dinár, fél évre 120 dinár

**Kérjen
mutatványszámot!**

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Noviszád, Ulica Narodnog Fronta
19 szám — Telefon szám: 20-51

Narodni Magazin

kereskedelmi vállalat, Noviszád

Okvetlenül látogassa meg **polivinil-különlegességeket** árusító üzletünket, Tito-utca 3 szám alatt. — Telefon 32-18.

BUTORT, nagy választékban, darabonkint, vagy egész garnitúrát, Tito-utca 12 szám alatti üzletünkben vásároljon. — Telefon 27-79.

Minden egyebet, különösen textil-árút, megtalál általános elárusító helyeinken:

1. számú elárusítóhely: Tito-utca 6. Tel. 30-38.
2. számú elárusítóhely: Bulevar Crvene Armije 1 szám. Telefon 29-39.
4. számú elárusítóhely: Tito-utca 2. Tel. 24-88.
5. számú elárusítóhely: Tito-marsall-utca 6 sz. Telefon 32-18.

Igazgatóság: Zselezniczka 60. Telefonok: igazgató 37-38, titkárság, 24-51 kereskedelmi oszt. 38-92.

ECETTERMELŐ IPAROSSZÖVETKEZET ZANATSKA SIRČETARSKA PROIZVOĐAČKA ZADRUGA NOVISZÁD, Tito marsall-utca 7.

Téli savanyításra a legjobb minőségű

ALKOHOLOS ECETET

készíti valamennyi üzemében:

Noviszádon, Bácsón, Bácsbresztovác-
con, Bácsstopolyán, Becsén, Bezdán-
ban, Lalicson, Odzsácín, Prigrevicán

Telefon: **28-43** és Szabadkán

HOTEL PARK

VÁROSI JÓDOS-GYÓGYHATÁSÚ NÉPFÜRDŐ, NOVI SZÁD

Kitűnő ételek
mérsékelt árak

A fürdő igaz-
gatósága szive-
nemű felvilágo-
sítást. — Címe:
Noviszád, Jugo-
szlovenske Ar-
mije 134 szám.
Telefon: 92—64.

Ásványi sókban gazdag, gyógy-
hatású vize sokféle betegséget
gyógyít. Ebben a fürdőben, kü-
lönböző kombinált gyógymó-
dokkal **biztosan és sikerrel**
gyógyíthatók különböző idült
betegségek: reumatikus megb-
tegedések, csontbetegségek, női-,
bőr- és idegbetegségek, érleme-
szesedés és ennek következmé-
nyei, valamint az emésztőszere-
veknek - különösen idült -
betegségei.

A népfürdő gyógyító felszere-
lésében megtaláljuk a korszerű
rádium emanátort és inhalátort,
diatermiát, kvarclámpát, soluxot,
gimnasztát, rövidhullámu be-
sugárzót, galvanizáló és faradi-
záló készüléket, röntgen lámpát
és a négykádás villanyfürdőt.
Ezenfelül kiváló hatással alkal-
mazzák a masszázs-gyógyítást.

Mindezeknek a módszereknek
köszönhetően a noviszádi jódos
fürdő egyenrangú a leg-
nevesebb külföldi rádió-
aktív gyógyfürdőkkel.

A betegségek sikeres gyógyi-
tása mellett, a fürdő télen át is
kényelmes tartózkodást biztosít
a betegnek. Korszerű szállójában
gőzfűtés és vízvezeték szolgálja
a vendégek kényelmét és így a
betegeknek nem kell szenved-
niök a hideg miatt.

P PROPAGANDA

LAPTERJESZTŐ VÁLLALAT

TELEFON 39-76

Fiókjai, kirendeltségei, helyi megbizottjai és áru-sai útján terjeszti az összes sajtótermékeket egész Vajdaság területén és az összes vajdasági sajtótermékeket az egész ország területén. — **Előfizetéseket az összes vajdasági lapokra felvesz**

NOVISZÁD — Tito marsall-utca 32

BUDUTY/NOŠT

NYOMDAVÁLLALAT, NOVISZÁD, TITO UTCA 30

TELEFONOK:

IGAZGATÓ 27-52
ÜZEMVEZETŐ 24-28
KÖNYVELŐSÉG 30-55
OFSZET 30-08
KAPUS 34-58

NYOMDA, KÖNYV-
KÖTESZET, CIN-
KOGRAFIA, OF-
SZET, LITOGRÁ-
FIA ÉS ANILIN

Vállal mindennemű nyomdai munkát

Rövidesen megjelenik

Sulhóf József könyve:

Ujságárusoknál és könyvkereskedésekben kapható

A népművészet legvonzóbb
készítményeinek gazdag
készletéből válogathat a
Népfront háziipari boltjában:
szőnyegek, kézimunkák,
népviselési ruhadarabok,
dísz tárgyak és játékszerek

DOMAČA RADINOST

NOVISZÁD. Tito marsall
utca 16 szám. — Telefonok:
igazgatóság 26—12 bolt 29—09

